

Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йуқ халқ гамидин гами.

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил. январь-февраль, 1-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

МУНДАРИЖА

БОШ МУҲАРРИР

Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бурибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХУЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖУРАЕВ

Ҳамид ЗИЁЕВ

Нормумин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САЙДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТУРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

- Н. Жураев. Президент — Ватан ва Миллат тимсоли 2
- Миллий мафкура ва ижтимоий адолат жарчиси 6
- Б. Аҳмедов, Ҳ. Зиёев, И. Шогуломов, З. Есенбоев, А. Орипов, М. Шарифхўжаев, Ж. Жабборов, О. Ҳикматов, Ғ. Ас-Салом, А. Тураев, А. Ҳайитметов, Ф. Омонов, Ү. Раҳматов, А. Эшонқулов, О. Усмон. «Мулоқот» ҳақида уйлар 11
- М. Қирғизбоев. Маънавият. Маърифат. Мафкура 13
- Д. Саъдуллаев. Ассалом, янги аср! . . . 18
- М. Жакбаров. Уйғониш даврида инсон камолоти 22
- А. Чориев. Ижтимоий масъулият туйғуси 27
- В. Раҳмон. Оллоҳ жамоли ва инсон камоли 31
- «Мулоқот»га мактублар 35
- О. Юсупов. Камолот — илм ва эътиқодда 36
- З. Исмоилова. Тараққиёт ва турмуш тарзи 40
- У. Ҳасанов. Хаёл ва орзу олами 43
- Н. Тожибоев. Виждон эркинлиги ва диний эътиқод 46
- Ш. Зиёдов. Абу Мансур ал-Мотуридий 51
- Мирхонд. «Равзатус-сафо» — поклик боғи 53
- А. Турдиев. Қутлов 56
- М. Эргашева. Фитрат: «Илми кўпроқ урганиш лозим...» 59
- «Мулоқот» дафинаси 61
- Бошқотирма 64

Президент — Ватан ва Миллат тимсоли

*Озод Ўзбекистон сарвари якто,
Буюк соҳибқирон Темурдек доно.
Беназир даҳо у, мутафаккир зот,
Ҳурлик деб солди у майдон ичра от.
Темур панжасига панжа урди у,
Темурда шлоҳий қудрат кўрди у.*

«Янги Хамса»дан

Давлат раҳбари ҳақида фикр юри-тиш бир жиҳатдан осон туюлади, киши-га. Чунки, у юритаётган сиёсат, амалга оширган ишлар кўз ўнгимизда яққол кўриниб туради. Ўзимизни бевосита ана шу жараёнлар иштирокчиси, гувоҳи си-фатида ҳис қиламиз ва хулосаларимиз-ни тўғри деб ҳисоблайвераимиз.

Аслида эса жажжигина юрагида бу-тун олам ташвишлари, она юрт ўйлари, миллий равнақ, миллат истиқболи изти-робларини жо қилиб яшаш нақадар оғир-лигини, бир одам учун тасаввурга сиг-майдиган даражадаги машаққат эканли-гини кўз олдимизга келтиролмаймиз.

Шу тобда таниқли адиб Нодар Дум-бадзенинг бир фикри эсимга тушди. У қаҳрамони тилидан «Инсон юрагининг вазни унинг ўз вазнидан ўн бора, юз бора оғир экан. Дунёда ўз юрагининг оғирлиги остида юриш қанчалик оғир», деган эди. Адиб ана шунда ҳаёт кийноқларини, мақсад йўлидаги кураш-ларни, яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва

ёвузлик ўртасидаги шафқатсиз тўқна-шувларни жажжигина юрагига жо қилган инсон изтиробларини, шахсий кечинма-ларини назарда тутган эди. Ана шу ях-шилик ва ёмонлик, эзулик шахсий ман-фаат доирасидан чиқиб, умумхалқ ва умумдавлат доирасини эгалласа-чи? Агар ана шу кечинмалар ва курашлар кичкинагина бир оила ташвиши чегара-ларидан чиқиб кетиб, бутун жамият миқ-ёсини касб этса нақадар оғир! Агар у маълум бир мамлакат ва халқ манфаат-ларидан ҳам кенгроқ — бутун олам тақдири, инсоният истиқболи, ягона мак-он — ер шарни келажаги билан боғлиқ бўлган муаммолар куршовида қолса-чи?! Бундай юракни кўтариб юриш, унинг бу-тун оғирлиги тагида яшаш қанчалик қийин!

Бугун биз Ўзбекистон раҳбари, унинг истиқлолгача ва ундан кейинги фаоли-яти хусусида фикр юритар эканмиз, Ис-лом Каримов оддий ташвишлар ва кун-далик юмушлар доирасидан аллақачон

ҚУТЛАЙМИЗ!

9 январда бўлиб ўтган сайловда рўйхати олинган 12 миллион 746 минг 903 сайловчидан, 12 миллион 123 минг 199 сайловчи иштирок этди.

Фидокорлар миллий демократик партиядан номзоди кўрса-тилган Ислом Каримов учун 11 миллион 147 минг 621 сайловчи ёки сайловчиларнинг 91,90 фоизи овоз берди.

«Мулоқот» журнали ижодий жамоаси, таҳрир ҳайъати аъзолари ва кўп минг сонли журналхонлари ўзбек халқининг биринчи Прези-денти Ислом Абдуғаниевич Каримовни Президентлик лавозимига қайта сайланиши муносабати билан чин юракдан табриклайдилар, Ватан ва Миллат равнақи, бахт-саодати йўлида улугвор зафарлар тилайдилар.

чикиб кетган, дунё меҳварида ўз ўрни, ўз салмоғи, ўз нуфузига эга бўлган, камдан-кам учрайди давлат ва сиёсат арбобларидан бири эканлигини англаймиз. **Хўш, Ислом Каримовнинг ўзига хослиги, бошқа сафдошлари ва замондошларидан фарқи нимада?**

Биринчидан, у ҳаётни ҳаётлигича, демакки бутун мураккабликлари ва зиддиятлари билан яхлит ҳолда ҳис қилади. Реал ўйлайди. Ҳар қандай ҳодисага тийрак назар билан қарайди. Шунинг учун унинг хулосалари ҳамма вақт тўғри чиқади. Ҳаётдан узилиб қолмайди.

Иккинчидан, ўз ҳалқи дунёқарашини, менталитетини, маънавий-руҳий имкониятларини яхши билади. Ҳар бир фуқаро эҳтиёжларини тўғри тушунади, тўғри англайди. Умуммамлакат муаммоларини ечишда халқ руҳиятига таяниб, унинг эҳтиёжларига мос тарзда ҳал қилишга интилади. Ана шунинг ўзи Каримов сиёсатининг ҳаётлигини, яшовчанлигини ва бутун қадриятини белгилайди. Унинг давлат раҳбари сифатидаги бутун обрў-эътибори, нуфузи ана шунда.

Учинчидан, мустақилликдан сўнг Ислом Каримов бошқа мамлакатлар раҳбарларидан фарқли ҳолда кундалик ташвишлар, майда муаммолар қуршовида қолиб кетмади. Демакки, у мамлакат деб аталмиш улкан рўзгорнинг икир-чикирларию майда юмушларини йўл-йўлакай бартараф этиш билан бирга олис истикболни ҳам кўзлаб борди. Узининг стратегик мақсадларини белгилаб олди. **Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини, бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос тамойилларини ҳуқуқий демократик давлат қуриш ва адолатли фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг «Ўзбек модели»ни ишлаб чиқди.** Бу унинг сиёсий арбоб сифатидаги кўламини, қарашлари миқёсини, Шахс сифатидаги улкан имкониятини белгилайди.

Тўртинчидан, мамлакатлараро ва минтақаларо муносабатларни чуқурлаштиришда, дунё муаммоларини ҳал этишда соф инсонпарвар позицияни кўллайди. Ҳар хил сиёсий ўйинлар, сиёсий тазйиқлар, зўравонликлардан холи ҳолда иқтисодий, маънавий ва маданий ҳамкорликда тенг шерикчилик позициясида туради. Бу халқро сиёсатда энг инсонпарвар, ер шари ҳар бир аҳолиси тақдири билан боғлиқ бўлган адолатли сиёсатдир.

Айримлар Ўзбекистондаги мавжуд ижтимоий-сиёсий жараёнларга ривожланган мамлакатларда қарор топган шарт-шароитлар ва тамойиллардан ке-

либ чикиб баҳо берадилар. Жумладан, демократияга муносабатда ҳам бир ёқлама ёндошишади. Фарб мамлакатларида тамойилга айланган бундай турмуш тарзи бир неча юз йилликлар мобайнида вужудга келганлиги, бу мамлакатлар фуқароларининг сиёсий, ҳуқуқий онги, ҳаётга муносабатлари, мавжуд воқеа-ҳодисаларга ёндошишлари, қўйинги, бутун руҳияти анчамунча шаклланган. Қонунга бўйсуниб яшаш, ўз хатти-ҳаракатини амалдаги қонунлар доирасида бошқариб туриш феъл-атворга айланиб қолган. Бу юксак турмуш маданиятидан, сиёсий ва ҳуқуқий маданиятдан далолат беради.

Ўтиш даврида эса турли қарама-қаршиликларни енгиш, умумхалқ ва умумдавлат манфаатига дахлдор бўлган стратегик мақсадларни амалга ошириш учун зарур бўлганда қаттиққўллик, керак бўлиб қолганда эса, тактикани ўзгартириб туриш, бошқарувнинг янгидан-янги усулларини қидириб топиш зарурияти туғилади. Буни кимдир диктаторлик ва тоталитаризм иллатларига йўйса, бошқа биров эски коммунистик мафкура қобиғидан чиқа олмаслик иллатларига йўйди. Ана шундай таъна тошларини ва маломатларни сабр-бардош билан енгиб, ўз танлаган йўлининг тўғрилигига қатъий ишониш — яъни иккиланмаслик, муаммолар олдида довдирамаслик, турли ғоя ва қарашларга ўз вақтида зарба бериб ўз йўлининг тўғрилигига қатъий ишониш муҳим фазилатга айланади. Буни Президент Ислом Каримов 1992 йилдаёқ баён қилди: жумладан, «Комсомольская правда» газетаси муҳбири саволларига жавоб бера туриб **«Мухолифларим мени диктатор қилиб кўрсатишни жуда хоҳлайдилар. Тан оламан: эҳтимол менинг ҳаракатларимда авторитаризм нишонлари бордир. Аммо мен буни фақат бир нарса билан изоҳлайман: тарихнинг муайян даврларида, ҳақиқий давлатчилик қарор топаётган пайтда, айниқса бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида ҳар ҳолда кучли ҳокимият зарур. Қон тўкилишига ва қарама-қаршиликка йўл қўймаслик, минтақада миллатлараро ва фуқароларнинг тотувлиги, тинчлиги ва барқарорликни сақлаш учун шундай бўлиши зарур. Бу йўлда мен жонимни фидо қилишга тайёрман»,** — деган эди. Ана шунинг ўзи Президент Ислом Каримовнинг давлат арбоби ва ислохотчи сифатидаги фазилатини белгилайди.

Ривожланган мамлакатларда йиллар мобайнида шаклланган аниқ сиёсий мезонлар мавжуд бўлиб, фуқаролар ана шу мезонлар доирасида яшашга кўникиб кетишган. Турмуш тарзидаги барқарорлик бутун мамлакатдаги барқарорликни таъминлайди. Бундай пайтда давлат раҳбари — Президент фақат ўз ваколати доирасидагини ишлайди, холос.

Ўтиш даврида эса бутунлай бошқача. Мамлакатнинг бутун салмоғи, янгиланаётган жамиятнинг муаммоларию ютуқлари, ҳар бир фуқаронинг турмушига дахлдор бўлган энг кичик масаладан давлат аҳамиятидаги масалагача барча-барчаси Бош Ислохотчи зиммасига тушади. Бу муаммонинг **биринчи** томони.

Иккинчи томони шундаки, ўтиш даврида ҳали жамиятда сиёсий қатлам шаклланмаган, эски тузум сарқитларидан, эскича қарашлар ва психологиялардан батамом қўтилмаган бўлади. Ана шундай оғир шароитда бутун ислохотлар йўналишини, янгиланишлар дастурларини, давлатнинг ислохчилик мақсадларини фақат бош сиёсий етакчи белгилайди.

Ўзбекистонда бу машаққатли вазифа Президент ва унинг тимсолидаги бош ислохотчи Давлат зиммасига тушди.

Халқ эса ҳали аниқ сиёсий йўналишлар, маълум бир кўникмалар, янгиланаётган жамиятга мос қарашлар мавжуд бўлмаганлиги учун йўналишни Бош ислохотчига қараб белгилайди. Ўз тақдирини, оиласи, бола-чақаси тақдирини беихтиёр унга боғлайди. Ана шундай пайтда мамлакат раҳбари фаолиятида озгина бўшашувчанлик, иккиланишлар, муаммолар олдида саросимага тушишлар содир бўлса, бутун жамият бошига кулфатлар тушиши ҳеч гап эмас. Ўтиш даврида сиёсий етакчининг юз бераётган воқеа-ҳодисаларга, кундан-кунга янгиланаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларга нечоғлик зукколик, ҳушёрлик ва донишмандлик билан ёндошиши ўша мамлакат учун ҳам, унинг халқи учун ҳам илоҳий неъмат даражасига кўтарилади.

Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йилларида юз берган воқеалар жараёнида Президент Ислом Каримовнинг шахси, сиёсий арбоб сифатидаги ўзига хос жиҳатлари кўзга яққол ташланди. У худди ана шу даврда хориждан туриб тош отиб, Ўзбекистонда фуқаролар урушини келтириб чиқаришга уринаётганларни ҳам, мамлакат ичкарасида демократия васвасасига тушган оқимлару давлат тўнтариши қилишга уринган гуруҳларни ҳам, диний фундаментализм жазавасию ваҳҳобийларнинг жоҳиллик хатти-ҳаракатларини ҳам ақл-идрок ва

оғир-вазминлик билан енгди. Ўша таҳликали кунларда Президент Каримов тактикасининг серқирралиги, бошқарув йўналишларининг кўплиги, хуллас халқ ибораси билан айтганда «гоҳ остидан, гоҳ устидан» йўл топиб, стратегик мақсад сари қатъият билан интилиши сингари ноёб истеъдоди туфайли мамлакатни тараққиёт йўлига олиб чиқди.

Сиёсатдонлар тилида «Шарқ омили», «Шарқ менталитети» деган иборалар бор. Бу Шарқ халқларининг ўзига хос жиҳатлари, турмуш тарзи, феъл-атвори жаҳон сиёсатида алоҳида тадқиқот объектига айланганини кўрсатади. Чунки, Фарб Шарқнинг жуда катта ақлий имкониятлари ва феъл-атворидаги «ўжарлик», «қизиққонлик», ўз йўлидан қайтмаслик сингари қатъиятлилик, ўз ақидаларига содиклик фазилатларидан бир мунча «ҳадиксирайди». Бу масаланинг бошқа томони. Биз бугун ана шундай феъл-атворга эга бўлган халқни бошқариш, уни изга солиш, маълум бир йўналишни белгилаб унга буриб юбориш сиёсий арбобдан анча-мунча куч-ғайрат, ақл-идрок ва донишмандликни талаб этишини таъкидламоқчимиз, холос.

Фуқароларнинг ўзига хослигини, феъл-атвори, қўйингки менталитетини ҳисобга олмасдан, турли «экспорт» қилинган тавсиялар асосида иш юритиш ҳамма вақт мамлакатни таназзулга олиб келади. Буни айрим ҳамдўстлик мамлакатлари мисолида кўриб турибмиз. Президент Ислом Каримовнинг мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ жамиятни янгилашнинг, туб ислохотларнинг «**Ўзбек модели**»ни яратиш борасидаги донишмандлиги ана шу мураккаб психологиялар, маънавий-руҳий кечинмалар гирдобида бутун мамлакат барқарорлигини таъминлашдаги **ўзига хос йўлини, новаторлик кучини** белгилайди.

Дунё Президент И. Каримовни ноёб ислохотчи — реформатор сифатида тан олган. Айрим сиёсатшунослар уни прагматик фаолият деб баҳолашади. Бошқа бир қисми эса харизматик қарашлар кичиси деган фикрда. Бизнингча Ислом Каримов ўз фаолиятида ана шу ҳар уч тушунчанинг энг ижобий жиҳатларини ўзида мужассам этган. У ана шу ҳар уч тушунчанинг синтети сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Президент Ислом Каримов ҳақиқатдан ҳам ҳаёт мантигини бутун салмоғи билан идрок этади ва амалий фаолиятига асос қилиб олади. Бутун сиёсатининг маънавий-ахлоқий қиёфасини, инсонпарвар ва ватанпарварлик туйғуларини олий қадрият даражасига кўтаради. Бевосита

ўз кечинмалари ва ҳиссиётини, мамлакати ва халқига бўлган муносабатини давлат сиёсатига айлантиради ва шахсий намуна кўрсатади.

Президент Ислом Каримов учун энг оғир муаммолардан бири қарийб бир ярим аср мустамлакачилик жабрини тортган халқ онгидаги эскича дунёқарашни синдириш. Бу жуда катта меҳнатни, янгилик билан эскилик ўртасидаги курашда сабр-тоқат ва изчилликни талаб этадиган ўта нозик, айна пайтда чигал ҳодиса. Дарҳақиқат, ҳамма вақт эскиликдан қутулиш, янгиликни қарор топтириш осон бўлмаган.

Тўрачилик, ўзбўларчилик, маъмурий-буйруқбозлик иллатлари феъл-атворга, турмуш тарзига айланиб қолган бошқарув тизимида янгиликни, демократик тамойилларини жорий қилиш, қонун устуворлигига эришиш анча-мунча куч-ғайрат, сиёсатда изчилликни тақозо этади. Бундай бир-бирига боғланиб, мустаҳкам занжирга айланган маънавий-руҳий занжир ҳар қандай асабни ишдан чиқариши мумкин бўлганидек бу занжирни парчалашга ҳаракат қилган ҳар қандай ўтқир қилишни ҳам синдириши мумкин. Ислом Каримов эскилик ва янгилик ўртасидаги курашда бошқарувнинг Шарқона усуллари таянди. Оғир вазминлик билан ўтмишнинг ижобий томонларини сақлаб қолиб, салбий жиҳатларини йўқотиб, жамиятни бутунлай янгилаш йўлини танлади. Бу анча-мунча асаб, беқиёс сабр-бардош ва ирода кучига таяниб иш тутадиган воқелиқдир. Ана шундан келиб чиқиб Президент И. Каримов «**эски саркитлардан жудо бўлиш, дунёқарашлар, психологиялар, турли даъволар ўртасидаги кўзга кўринмайдиган, лекин тинкани қуритадиган курашлар билан бирга бормоқда. Ҳаётнинг ўзи ана шу дунёқарашлар, психологиялар, даъволар орасидан ўтишга мажбур қилмоқда**», дейди. Дарҳақиқат, бугун Ўзбекистон ана шундай мураккабликларни енгиб янги асрга қадам қўймоқда. Эскича тафаккурни синдириш, янгиликни қабул қилиш қанчалик машаққатли бўлмасин, у миллионлаб кишиларни ўзига эргаштириб бормоқда. Келажакка қатъий ишонч билан қарамоқда.

Биз одатда, Миллат қайғуси, Ватан туйғуси хусусида кўп гапирамиз. Бу алоҳида-алоҳида кишиларда ўзига хос шаклда бўлиши мумкин. Кимдадир кўпроқ, кимдадир камроқ. Қайси бир кишида бу туйғулар эҳтирослар орқали кўринса, бошқа бировда ақл-идрок, хатти-ҳаракат, аниқ фаолият билан боғлиқ ҳолда кўзга ташланади.

Хўш Ватан туйғуси, Миллат қайғуси давлат сиёсатида қандай кўриниши мумкин? Бу энг аввало, сиёсий етакчининг Шахс сифатидаги феъл-атворидан келиб чиқиб, миллат ва мамлакат тақдири билан боғланиб кетган туйғуларида, ана шу туйғулар орқали амалга оширилаётган ишлари ва давлат сиёсати мақомини олган қарашларида кўринади.

1996 йили Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилотига аъзо бўлган давлатлар раҳбарларининг Ашхободда навбатдаги учрашуви бўлди. Ун икки давлат Президентлари иштирок этаётган йиғилишда айрим мамлакатлар раҳбарлари ўз ҳукмларини ўтказишга, турли сиёсий найранглار ва тазйиқлар қилишга уринаётган бир пайтда Ўзбекистон раҳбари ўз фикрини аниқ ва лўнда қилиб кескин билдирди. У «**Агар иқтисодий ҳамкорликка сиёсий тус берилиб, бундай ҳаракатлар яна давом этадиган бўлса бутун масъулиятни зиммамга олиб айтаманки, Ўзбекистон бундай халқаро ташкилотдан чиқиб кетади**» — деди. Бу бир жиҳатдан Ўзбекистон давлати сиёсатининг ўз йўлига собитлигини кўрсатса, **иккинчи жиҳатдан** Ўзбекистон раҳбарининг шахс сифатидаги ноёб фазилатини, қатъияти ва жасурлигини кўрсатади. **Учинчидан** эса, ҳар қандай давлат раҳбари бундай бир сўзли, фақат ҳақ ва ҳақиқатга таяниб иш тутадиган сиёсий арбоб билан ўйлаб гапиришишга, ўзини йиғиб туриб, ақл-идрок билан сўзлашишга мажбур бўлади. Ана шунинг ўзи сиёсатда ноёб фазилат ҳисобланади.

Ислом Каримов бутунлай янги даврнинг янги одами сифатида ҳали собиқ СССР ўз ҳукмронлигини жазавалару эҳтирослар билан давом эттираётган бир пайтда миллий озодлик учун кураш бошлади. Кремлнинг зўравонлик сиёсатига қарши ўзига хос йўл билан «исён» кўтарди. Ўзбекистон мустақиллигига асос солиб, ўзбек миллий давлатчилигининг пойдеворини қўйди.

Дарвоқе, биз буюк тарихимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз. Улуғ бобомиз Соҳибқирон Амир Темур 150 йиллик мўғул истилосида туркий улусни озод этиб, буюк давлатчиликка асос солган эди. Орадан 600 йил ўтиб Ислом Каримов 130 йиллик рус истилосидан халқимизни озод этди ва ўзбек миллий давлатчилиги пойдеворини қўйди. Бу муқоясани бежиз келтирмадик. Биз буюк тарих, буюк маданият ворисларимиз. Бу ворисийлик бугун XXI аср остонасида бутунлай янги қиёфада кўзга ёрқин ташланмоқда ва абадийлик касб этмоқда.

МИЛЛИЙ МАФКУРА ВА

ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ЖАРЧИСИ

«Мулоқот» коммунистик мафкура кишилар дунёқарашида танҳо ҳукмрон бўлиб турган истибод тузуми шароитида дунёга келди. Ёруғ дунёга қадам қўйган кундан эътиборан ўзбекнинг ўзига хос, ўзига мос миллий мафкуриси бўлиши лозим эканлигини исботлашга бел боғлади. Совет империяси шароитида миллий мафкура ҳақида одамларни рўй-рост суҳбатга, мунозарага чорлаш гапирганнинг тилини, тинлаганнинг дилини куйдирар, тақдиру келажагини барбод қилар эди. Мафкура борасида ўз фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш одамлар учун эътиқод рамзи ҳисобланган меҳробдаги шакколик, ўз жонига суиқасд қилиш билан баробар эди. Ана шундай мураккаб ижтимоий-сиёсий шароитда журналнинг биринчи сонида ЎЗР ФА муҳбир аъзоси Ҳайдар Пўлатовнинг «Мафкуравий ҳукмдорлик» мақоласининг чоп этилиши улкан ғоявий жасорат, тоталитар тузум мафкуравий диктатурасига берилган қакшаткич зарба бўлди. Зарба бонгидан илҳомланиб кетган мамлакатимиз зиёлиларининг илғор вакиллари миллий мафкурани яратишга бел боғладилар.

Миллий мафкурани яратишда «Мулоқот» фидойилик кўрсатди, яловбардорлик қилди. Мамлакатимизнинг таниқли фан ва маданият, адабиёт ва санъат ходимлари; сиёсат ва жамоат арбоблари Азиз Қаюмов, Бектош Раҳимов, Комил Юсупов, Абдулҳай Валиев, Лазиз Қаюмов, Исо Жабборов, Қўчқор Хоназаров, Ортиқ Вафоев, Назар Ҳакимов, Анвар Чориев, Ҳайдар Алиқулов, Ибодулла Эргашев, Абдухалил Маврупов, Рашид Рауповлар миллий мафкурани шакллантириш борасида ўзларининг фикр-мулоҳазаларини баён қилдилар. Ўз нуқтаи назарларини баён

қилган муаллифлар мафкура деганда, энг аввало, аниқ мақсадга қаратилган ижтимоий тарбияни тушунадилар.

Ўн йил давом этган миллий мафкура тўғрисидаги мунозаралар, муҳокамалар натижасида «Мулоқот» ҳар қандай жамият, ҳар қандай давлат мафкурасиз яшashi мумкин эмас, деган хулосага келди. Журнал муаллифларининг фикрига мувофиқ, мафкура — фалсафий тушунча бўлиб, инсоннинг фаҳм-фаросати, ақл-заковати ёрдамида ишлаб чиқилган турли ғоялар, қарашлар, таълимотларнинг йиғиндисидир, унинг бир бутун, яхлит тизимидир. Шунингдек, мафкура — жамият устқурмасининг энг муҳим қисми бўлиб, турли назарий таълимотларни фуқаролар онгига, кундалик турмуш тарзига синдириш йўллари, услублари ва усуллари, омиллари ва воситаларининг тўпламидир.

Ҳар қандай ғоя, ҳар қандай таълимот аниқ мақсадга қаратилганлиги учун ҳар қандай мафкура ҳам маълум бир манфаатга бўйсунган бўлади. Ана шундай аниқ методологик позицияга, яъни миллий ва умуминсоний қаариятлар муштараклигига асосланган журнал миллий истиқлол мафкурасининг асосий мақсади инсонпарвар, демократик жамият, ҳуқуқий давлат қуришдек ягона умуммиллий ғоя атрофида фуқароларни бирлаштиришдан иборат эканлигини, унинг асосий вазифаси жисмоний бақувват, маданий-маънавий етук, руҳан тетик, мустақил фикрлаш, ишлаш ва яшаш қобилиятига эга бўлган, замонасининг илмий-техника тараққиёти талабларига мос касб-кор маҳоратини ўзида мужассамлаштирган баркамол инсонни шакллантиришга қаратилганлигини ҳар томонлама исботлаб берди.

«Мулоқот»нинг далиллашича, **миллий истиклол мафкураси давлат мафкураси бўлмоғи зарур.** Давлат мафкураси миллатга ва мамлакатга хизмат қиладиган, унинг манфаатларига таянадиган бўлса, бош ва ягона раҳбарга — давлатга бўйсунуши лозим. Худди шунинг учун ҳам мамлакатимизда туб сифатий ўзгаришлар содир бўлаётган ҳозирги шароитда Ўзбекистоннинг ўзига хос, ўзига мос давлат мафкураси бўлиши ҳам тарихий заруратдир. Фақат давлат мафкураси ёрдамида жамиятда мавжуд бўлган барча ижтимоий институтларнинг тарбиявий имкониятларини ягона мақсад атрафида бирлаштирилади, мувофиқлаштирилади. Журналда таъкидланганидек, давлат мафкурасининг самарадорлиги, унинг таъсирчанлиги фуқароларнинг меҳнатга, ўз касбига, ўзига топширилган вазифага виждонан, ҳалол муносабати билан шунингдек ижтимоий воқеликнинг ҳақиқий манзарасини, одамларнинг қувончлари ва ташвишлари ҳолатини тиниқ тасаввур этиши, шахс билан жамият манфаатини уйғунлашганлиги билан ўчанади.

«Мулоқот» мамлакатимиз фуқароларини миллий уйғонишга чорловчи чинакам жарчилик вазифасини бажарди. Тотаалитар тузум шароитидаёқ миллий уйғониш ҳаракатининг долзарб муаммоларини узлуксиз ёритиб борди. ХХ асрнинг тўқсонинчи йилларида Ўзбекистонда содир бўлган миллий уйғониш ҳаракати асримиз бошида рўй берган миллий уйғонишдан кескин фарқ қилар эди. Асримизнинг тўқсонинчи йилларида юз берган миллий уйғониш ҳаракатининг ўзига хос хусусиятларини ҳар томонлама тадқиқ этиш журналининг диққат марказида бўлди. Журнал муаллифларининг эътироф этишларича, тўқсонинчи йилларда содир бўлган миллий уйғониш ҳаракатининг ўзига хос хусусиятларидан бири — Ўзбекистон фуқароларининг инсонпарвар, демократик жамият қуришга бўлган оммавий интилишининг ошиб кетганлиги билан характерланади. Ерли халқнинг оммавий интилишларини ҳар томонлама ўрганган журнал муаллифлари: Ҳайдар Пўлатов, Нарзулла Жўраев, Раҳим Отаули, Қўчқор Хоназаров, Абулҳафиз Жалолов, Малик Орипов, Ғофуржон Маҳмудов, Ҳасан Охун Мусаевларнинг мақолаларида инсонпарвар, демократик жамият қурмоқ учун ўзбекнинг мустақил, суверен ҳуқуқий давлати бўлиши зарур. Ҳуқуқий давлат — инсонпарвар, де-

мократик жамият қуришнинг кафолатидир, деган қатъий ҳулосага келадилар. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги ва уни мустаҳкамлаш муаммолари ҳар томонлама таҳлил этилди. Мустақиллик ғояларини тарғибот ва ташвиқот қилишга эътибор кучайтирилди.

Миллий уйғониш ҳаракатининг кундан-кунга ривожланиб бориши фуқароларда миллий ўзлигини англаб етиш туйғусини кучайтириб юборди. Бундай олийжаноб туйғуни янада ривожлантирмоқ учун тарихий кечмиш давомида Эрон шоҳлари, Юнон-Македония императорлари, турк султонлари, мўғул хонлари, рус генераллари ва губернаторлари, қизил империя ҳукмдорлари томонидан оёқости қилинган ўзбекнинг миллий кадр-қиммати, миллий ор-номуси, бир

ибора билан айтганда, Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги арафасида фуқароларнинг миллий гурурини тикламоқдек тарихий вазифа кун тартибига турарди. Худди шунинг учун ҳам Маҳмуд Йўлдошев, Карим Норматов, Тоҳир Қурбонов, Абдувоҳит Йўлдошев, Шавкат Тогаевларнинг мақолаларида миллий гурур туйғусининг шаклланиши жараёнининг ўзига хос хусусиятлари, ушбу жараёни жадаллаштириш йўллари, услублари ва услублари кўрсатиб берилди. Унинг

ривожланишига ғов бўлиб турган тўсиқлар аниқлаб берилди. Миллий гурур туйғусининг мустаҳкамлигини аниқловчи мезонлар кўрсатилди.

Журнал муаллифларининг фикрига мувофиқ, инсонда мавжуд бўлган барча қобилият, малака ва истеъдодни миллат манфаати учун сафарбар қилувчи туйғу — миллий гурурдир. Миллий гурур деганда ўзи мансуб бўлган миллатнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини чуқур англаб етиш, она тили, дини, тарихи, маданияти, адабиёти ва санъати, урф-одатлари, расм-рўсувлари, байраму сайилларидан фахрланиш тушунилади. Миллий гурур инсон онги ва фаолиятининг бири иккинчиси билан боғлиқлигини, ўша ўзаро таъсир, ўзаро алоқадорлик механизмининг йўналиши, характерини ифодалайди. Ушбу туйғу нафақат инсон онги ривожланиши даражасининг, балки амалий фаолиятининг ҳам кўрсаткичидир.

Миллий гурурни тикламоқ учун, энг аввало, журналхонларга миллийлик билан миллатчиликнинг фарқини аниқлаб бериш лозим эди. Чунки Совет ҳокимияти йилларида миллий манфаат, миллий эҳтиёж ҳақида

Бизнинг қилганимиз ютарилганининг бопси шунки, халқимиз жипспашиб, бир-биримизга меҳрли, оқибатини била бошладик. Шу нарса бизга умид, ишонч ва куч бағишламоқда. Тинч-тотув ҳаётга асос бўлмоқда.

Ислом ҚАРИМОВ

гапирган кишига миллатчилик тамғаси босилар эди. Журнал муаллифларининг фикрига кўра, миллийлик миллий мансубликни англашда яққол намоён бўлади. Миллий мансублик — ориятнинг энг таъсирчан, энг нозик хусусиятидир. Миллатчилик эса ғайриинсоний иллат бўлиб, аввало ўзга миллатларга, қолаверса ўз миллатига ҳам худбинларча қараш фожеасидир. Аниқроқ қилиб айтганда, миллий худбинликка оид ҳиссиётлар, хирс-ҳаваслар, адоват ва нафратлардир. Худди шунинг учун ҳам миллатчилик билан миллийликнинг фарқига бориш даркорлигини таъкидлашдан журнал ҳеч қачон чарчамади. Миллийликни тан оlish — миллатга мансуб кишиларнинг ижтимоий-этник барқарорлигини тан олиш демақдир. Миллийликда умуминсоний қадриятлар миллий тус ва шакл олган бўлади. Миллийликда миллий мансубликнинг жони мавжуд. Миллий жон бадий қиёс тушунчаси эмас, балки табиий-тарихий

воқелигимиздаги ҳиссий инъикос, идрок, тушунча, ҳукм, хулосаларимиз ифодаси бўлиб, у кишиларда социобиофизик жараёнларни уйғотади. Худди шунинг учун ҳам ўзбекининг миллий ҳис-туйғуларини асраш, авайлаш, уни ривожлантириш миллий истиқлол талабидир. Фуқароларимиз ўзларининг миллий мансублигини қанча аниқ ва тиниқ тасаввур этсалар, миллий ўзлигини англаш жараёни шунча тезлашади.

Миллий ғурурнинг шаклланишида маданий меросни тиклаш беқиёс аҳамиятга эга эканлигини «Мулоқот» зудлик билан пайқаб олди. Унинг муаллифлари Аҳмадjon Эшонқулов, Абдуқодир Иброҳимов, Аҳмад Алиев, Сирожиддин Каримов, Фрунзе Жўраев, Тошпўлат Раҳмонов, Фуломжон Ғофуров, Иброҳим Хўжамуродов, Одилжон Тоҳиров, Рашид Раупов, Аҳмадjon Рўзметов, Абдурахим Эркаев, Рашид Бойтуллаев, Абдулла Насритдиновларнинг исботлашлари-ча, ўзбек миллатининг тарихий-маданий мероси бошқа миллатларни камситиш, уларни менсимаслик ҳисобига эмас, балки миллий ва умуминсоний қадриятлар муштараклигини таъминлаш йўли билан, шунингдек жаҳон цивилизацияси тараққиётига ўзбек миллатининг қўшган ҳиссасини аниқ, ҳолисона баён қилиш ҳисобига тикланади. Журнал саҳифаларида қайд қилинганидек, миллий қадриятларнинг ҳар қандай бузилишига, камситилишига йўл қўйилмаса, миллий қадриятлар, хусусан миллий урф-одат-

лар, расм-русумлар, байраму сайиллар доимо эъзозланса, миллат ҳеч қачон ўлмайди. Унинг миллий ғурури, миллий ор-номуси ҳеч қачон оёқости этилмайди. Чунки миллий қадриятларнинг одамлар турмуш тарзида узоқ вақт яшashi ва ривожланиб туриши объектив жараён. Ушбу жараёни ҳеч ким тўхтата олмайди. Уни тўхтатишга ҳаракат қилиш — сиёсатда калтабинлик ва собитсизлик, бошқарувда ношудлик ва нўноқлик, илмда сохталик ва мунофиқликдан бошқа нарса эмас.

Маданий мерос — нафақат миллий маданиятнинг ўзига хослигини тиклашни, балки мамлакатимизда бунёд этилаётган инсонпарвар, демократик жамиятнинг маънавий-ахлоқий заминларини мустаҳкамлашнинг ҳам қудратли омилидир. Чунки маданий мерос — халқнинг, миллатнинг тарихий онги, унинг қадр-қиммати, афти-ангори, умуминсоний, умумбашарий қадриятлар, жаҳон цивилизацияси хазинасига қўшган ҳиссасидир.

Инсон ақл-заковати, самарали фаолиятининг ҳосиласи бўлмиш маданий мерос ўтмиш аждодлардан бугунги авлодларгача етиб келган қадриятларнинг йиғиндисидир.

Инсоният босиб ўтган тарихий тараққиёт тажрибасидан бизга яхши маълумки, қайси давлат, қайси миллат ўз миллий меросини эъзозлаган бўлса, ўша маданий-маънавий бойликларни яратган кишиларга ҳурмат-иззат руҳини шакл-

лантирса, ўша давлатда, ўша жамиятда маданий-маънавий, сиёсий-иқтисодий барқарорлик ҳукм сурган. Аждодлар меҳнатини қадрамаган, миллатнинг фахри, ғурури бўлган буюқ алломалар саъй-ҳаракатлари туфайли яратилган маданий меросни унутган мамлакат фуқароларининг ҳеч қачон косаси оқармаган. Худди шунинг учун ҳам маданий меросни улутлаш, уни ҳар томонлама ўрганиш, ҳар бир фуқарода, айниқса жамиятимиз келажаги бўлган ёшларда миллий онг, миллий ғурурнинг шаклланишига муносиб ҳисса қўшади.

Маданий мероснинг мағзини фалсафий мерос ташкил этади. Фалсафий мерос маданий меросни озиқлантириб турувчи ўк-томидир. Аждодларимиз ва авлодларимиз яратган улкан маданий мерос хазинасида тасаввуф фалсафасининг ҳам ўзига хос муносиб ўрни бор. Афсуски, тоталитар тузум шароитида тасаввуф фалсафаси ғайририилмий, реакцион таълимот деб камситилди. Унинг асосчилари Абусайид Абулхайр, Абдуллох

Замон оламга кенгроқ қарашни, катта масалалар билан шуғулланишни, йирик муаммолар ҳусусида ўнлаб, кенгроқ фикрлашни тақозо этади. Ана шундан келиб чиқиб, дунёга кенгроқ қарайлик. Миллий ёниқ, миллий яхлитлик, миллий бир бутунлик — миллий раънақ асосидир.

Ҳислом ҚАРИМОВ

Ансорий, Аҳмад Жом, Яхъё Сухравардий, Юсуф Ҳамадоний, Абдуҳолик Ғиждувоний, Аҳмад Ясавий, Нажмиддин Кубро, Баҳроуддин Нақшбанд, Азизиддин Насафий, Хожа Аҳрор асарлари хору зор бўлди.

Тасаввуф фалсафасида бобокалонларимиз, улуғ аждодларимиз интеллектуал салоҳияти, фикрлаш маданияти, барча инсоний фазилатлари, хислатлари мужассам бўлган. Ушбу фалсафий хазина ёрдамида аждодларимиз тўплаган барча башарий анъаналарни мамлакатимизда инсонпарвар, демократик жамият қураётган янги авлодга етказиш зарурлигини «Мулоқот» усталик билан илғаб олди. Худди шунинг учун ҳам журнал саҳифаларида босилган Ориф Усмон, Абдулаҳад Хўжаев, Омонбек Жалолов, Расулжон Носир, Боқижон Тўхлиев, Омонила Бўриев, Аширбек Мўминов, Тожи Қораев, Абдул Бозоров, Мираҳмад Мирходдор ўғли, Абдулҳаким Шаръий Жузжоний, Ботирхон Валихўжаев, Абдусодиқ Ирисов, Бахтиёр Исобек, Шавкат Ҳайитов, Асомиддин

Ў р и н б о е в л а р н и н г мақолаларида таъкидлашничи, тасаввуф инсоннинг руҳий маънавий камолоти тўғрисидаги таълимотдир. Тасаввуф фалсафаси қоңдаларига мувофиқ, инсон баркамоллик даражасига кўтарилши учун тўртта: шариат — тариқат — маърифат — ҳақиқат босқичларини босиб ўтмоғи зарур. Шундай қилиб, журнал муаллифларининг фикрига мувофиқ, мусулмон маданий ҳаётида муҳим аҳамиятга эга бўлган тасаввуф соф диний дунёқараш эмас, балки диний-фалсафий дунёқарашдир. Тасаввуфий дунёқараш эмас, балки диний-фалсафий дунёқарашдир. Тасаввуфий дунёқараш диний дунёқараш заминила вужудга келгани рост, лекин у ҳеч қачон динни ривожлантириш учун хизмат қиладиган таълимотга айланмади.

«Мулоқот»нинг умуммиллат, умумдавлат, умумжамият аҳамиятига молик хизматларидан бири сўниб кетиш арафасида турган ўзбекистоннинг тарихий хотирасини тиклаш борасидаги саъй-ҳаракатидир. Президентимиз Ислоҳ Каримов қайта-қайта такрорлаганидек, миллатнинг тарихий хотирасини тикламай туриб, кишиларимизда миллий ғурурни шакллантириш амри маҳол. Тарихий хотираси йўқ инсонда миллий ифтихор бўлмайди. Чинакам тарихий хотира инсонни нафақат ўтмиш, балки келажак билан боғлайди. Худди шунинг учун ҳам мамлакатимизда инсонпарвар, демократик жамият қуришдек

инкилобий ижтимоий ўзгаришлар бошланиши билан халқнинг тарихий хотирасини тиклаш зарурияти кундан-кунга долзарблашиб борди. Чунки Шўро ҳукумати даврида ерли халқни атайлаб ўз ўтмишидан ажратиб қўйиш, аждодлари, наслу насаби, бутун тарихидан беҳабар қилиш сиёсати давлат сиёсати даражасига кўтарилган эди. Ёзилган китоблар, рисоалар воқеалар баёнидан иборат бўлиб, маълумотнома тусини олган эди.

Ўзбекистоннинг тарихий хотирасини тиклашда мамлакатимизнинг етук тарихчи олимни, ЎЗР ФА академиги Бўрибой Аҳмедовнинг саъй-ҳаракатларини алоҳида таъкидлашимиз лозим. Бўрибой Аҳмедовнинг журнал саҳифаларида эълон қилинган мақолаларидан илҳомланган Ҳамид Зиёев, Шонийез Каримов, Шоди Каримов, Зоир Чориев, Гофуржон Сотимов каби тарихчилар, Мақсуд Қориев, Муҳаммад Али, Маҳкам Маҳмуд, Асад Дилмурод, Поён Равшан каби адабиётшунослар ўзбеклар дунё-

нинг энг қадимий миллатларидан бири эканлиги, унинг ор-номуси, қадр-қиммати учун курашган буюк боболарининг жасуригини тарихий манбалар асосида исботлаб бердилар.

Совет ҳокимияти йилларида қора буюқлар билан тасвирланган Темур ва темурийлар даври тарихи, маданиятини тарихий-илмий манбаларга асосланиб таҳлил қилишда мамлакатимиз оммавий ахборот воситалари орасида «Мулоқот»

Ислоҳ КАРИМОВ

чинакам фидоийлик қилганини тан олмаслик ноинсофлик бўлур эди. Оқорида эслаиб ўтганимиздек, бу борада Бўрибой Аҳмедовнинг саъй-ҳаракати таҳсинга моликдир. Айниқса унинг «Ўзбеклар», «Амир Темурга мактублар» каби мақолалари нафақат журналхонларга, балки мамлакатимиз зиёлилари қалбида тарихимиз билан фахрланиш туйғусини янада ривожлантиришга салмоқли ҳисса қўшди. Журнал таҳририяти атрофида тўплаган Турғун Файзиев, Ҳамдам Содиқов, Ҳамидулла Кароматов, Азамат Зиё, Ҳамид Зиёев, Ҳикмат Собиров, Ҳалим Бобоев, Мансур Олтин ўғли, Назар Ражабов, Ориф Усмон, Убайдулла Уватов, Холмурод Назаров, Ҳайдар Алиқулов, Ҳасан Қудратиллаев, Маъмуржон Нишонов, Сайимназар Каримов, Нишонбой Ҳусанов каби юзлаб тарихчилар, файласуфлар, адабиётшунослар, ҳуқуқшунослар, иқтисодчилар сохталаштирилган Амир Темур ва темурийлар даври тарихини ўз ўрнига қўйишда, унинг жаҳон цивилиза-

цияси тараққиётига қўшган буюк ҳиссасини ишонарли тарихий, илмий манбалар ёрдамида тушунтириб беришда жонбозлик қилдилар.

Бутун ҳеч кимга сир эмас, Совет ҳокимияти йилларида Марказий Осиёда рўй берган тарихий воқеаларга, ерли миллатга мансуб буюк шахслар фаолиятига бир ёқлама баҳо бериш урф бўлган эди. Бутун тарихий тараққиёт европоцентризм, руслаштириш жараёнини, рус мустамлакачилик ғояларини улуглаш, коммунистик мафкура принципларига бўйсундирилди. Натижада ерли халқ тарихи сохталаштирилди. «Мулоқот» ўзининг дастлабки сонларидаёқ халқимиз, миллатимиз тарихини баён қилиш борасидаги бирёқламачиликка ва сохта, ғайриилмий қарашларга зарба беришга қасам ичди. Тарихий тараққиёт жараёнини таҳлил этишнинг чинакам илмий методологиясини яратишга аҳду паймон қилди. Акбар Тилолов, Холмўмин Маҳмараҳимов, Нарзулла Аҳмедов, Нарзулла Жўраев, Ҳамро Эрматов, Ашраф Аҳмедовларнинг мақолаларида сохталаштирилган тарихни қайта кўриб чиқиш, тарих ҳақиқатини чинакам илмий методология асосида қайта тиклаш, ҳаққоний тарихни яратиш, тарихдан сабоқ бериш муаммолари ҳар томонлама таҳлил этилди. Муаллифларнинг эътироф этишлари, тарихий воқеаларга, буюк тарихий шахслар фаолиятига баҳо берганда бугунги кун қарчи билан, сиёсат ёки мафкура ўлчи билан, бирор синф ёки ижтимоий гуруҳ, табақа манфаати нуқтаи назари билан қармаслик, баҳоламаслик зарур. Тарихий воқеани, буюк шахсларнинг жаҳон цивилизацияси, умуминсоний маданият ривожига қўшган ҳиссаси билан ўлчамоқ даркор. Шунингдек, тарихий шахслар фаолиятига баҳо берганда ўздан олдин ўтган буюк кишилар фаолиятига нисбат қилмоқ, қиёсламоқ ўринли бўлади.

Ана шундай аниқ методологик позицияда турган «Мулоқот» Совет ҳокимияти йилларида реакцион ҳаракат деб баҳоланган жадидчилик, босмачилик ҳаракатларига ҳолисона баҳо беришга ҳаракат қилди. Чунончи, Рустам Шамсутдинов, Шерали Турдиев, Сефтер Нўғой ўғли, Солижон Иброҳимов, Наим Каримов, Сотимбой Холбоев, Ғофуржон Маҳмудов, Эрик Каримовларнинг мақолаларида таъкидланишича, жадидчилик ҳаракатида Шарқ фалсафаси, хусусан тасавуф фалсафасининг таъсири сақланган эди. Худди шунинг учун ҳам жадидчилик намояндалари тасавуф ғояларини янада ривожлантиришга уриндилар. Рухий-маънавий баркамол инсонни шакллантиришни орзу қиладилар. Баркамол инсонни қарор топтиришнинг энг муҳим воситаси таълим ва тарбия тизимини ислоҳ қилишдир, деб тушунтирилди ва янги услубда фаолият кўрсатувчи маориф муассаларини яратишга ҳаракат қилдилар. Таъ-

лим тизимини тубдан ўзгартириш орқали тинч, эволюцион йўл билан демократик принципларга асосланган янги жамият қурмоқчи бўлдилар.

Жадидчилик, журнал фикрига кўра, жаҳон маърифатпарварлик ҳаракатининг Марказий Осиёга хос кўриниши эди. Маърифатпарварлик ғояларини тарғибот қилувчи ҳаракат кўринишида вужудга келган жадидчилик аста-секин миллий озодлик ғояларини улугловчи, мустамлакачилик зулмига қарши курашга ундовчи. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига, янги демократик, фуқаровий жамият қуришга чорловчи кудратли мафкурага айланди. Худди шунинг учун ҳам жадидчилик, шубҳасиз, мамлакатимизда бунёд этилаётган инсонпарвар, демократик жамият мафкураси — миллий истиклол мафкурасини шакллантиришда ғоявий-назарий асос вазифасини бажаради.

«Мулоқот» биринчилардан бўлиб босмачилик ҳаракатига ҳолисона баҳо беришга уринди. Ҳамид Зиёев, Рустам Шамсутдинов, Умар Рашидовлар ўзларининг мақолаларида босмачилик ҳаракатининг вужудга келишининг объектив ва субъектив сабаблари, мақсади ва вазифалари, кураш шакллари, ҳаракатга келтирувчи манбалари, тарқалиш географияси, уни вужудга келтирган ижтимоий вазият, тарихий даврнинг ўзига хос хусусиятлари ишонарли илмий манбалар асосида кўрсатиб берилди. Фарғона, Бухоро босмачилари фаолиятига доир янги тарихий далиллар, маълумотлар ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилинди. Совет ҳокимияти йилларида ҳар томонлама қоралаб келинган, мустамлакачилик, буюк давлатчилик, шовинизм чигиринидан ўтказиб таҳлил этилган босмачилик ҳаракатининг Марказий Осиё халқлари тарихида тугган ўрнини ҳолисона аниқлашга тамал тоши қўйилди.

«Мулоқот»нинг диққат марказида бўлган муаммолардан яна бири одамлар руҳияти ва маънавиятини куллик ва мутеълик исканжасидан озод қилишга, қадди-қоматини тик тутадиган, миллий ўзлигини англаб етadиган, мустақил фикрлаш, ишлаш ва яшаш маданиятига эга бўлган — гуманистик типдаги баркамол инсонни шакллантиришга қаратилганлигидир. Худди шунинг учун ҳам Анвар Чориев, Ислон Усмонов, Хўжагелди Алимов, Абдулла Абдунабиев, Аҳмаджон Эшонкулов, Ёқубжон Исҳоқов, Қозоқбой Йўлдошев, Одилжон Тоҳиров, Тўланбой Ортиқов, Санжар Чориев, Давлатмурод Саъдуллаев, Рашид Рауповларнинг журнал саҳифаларида чоп этилган мақолаларида баркамол инсоннинг шаклланиш жараёни, унинг ижтимоий, хусусан маънавий қиёфасини ифодаловчи фазилатлар, хислатлар, малакалар аниқлаб берилди. Инсоннинг инсонийлиги шаклланганлигининг даражаси, ҳолатини аниқловчи мезонлар белгилаб берилди.

«Мулоқот»нинг таъкидлашича, истибдод тузуми шароитида шаклланган кишиларнинг кўпчилиги мустақил фаолият кўрсатиш маънаси ўта заифлашиб қолган эди. Фикр-мулоҳазасиз, индамас, топшириқни сўзсиз бажарадиган маънавий қашшоқ кишилар сони ортиб борди. Маънавий қашшоқликнинг вужудга келиши сабабларини чуқур ўрганган журнал кишилар маънавий кифасидаги қашшоқликнинг сабабларини мақсадсиз, мазмунсиз яшашдан, аниқ орзу-умидларнинг йўқлигидан излаш лозим, деган ҳулосага келди. Абулҳафиз Жалолов, Ортиқ Вафоев, Мурод Шарифхўжаев, Нормурод Маматов, Маҳмуд Абдуллаев, Орифжон Умаржонов, Абдурахим Эркаев, Собир Мирвалиев, Мираҳмад Абдуллаев, Ботир Худоёров, Нормўмин Очилов, Камолиддин Юнусов, Бахтиёр Суннатовларнинг эътироф этишларича, маънавий қашшоқликни тугатмоқ учун мамлакатимизда бунёд этилаётган инсонпарвар, демократик жамиятнинг маънавий-ахлоқий заминларини ҳар томонлама мустаҳкамламоқ зарур. Маъна-

вий борасидаги барча ишларимизга янги мазмун, янги шакл ато этиш даркор. Айниқса, шахс ва жамият манфаатларини зудлик билан уйғунлаштириш лозим. Жамият билан шахс манфаатлари қанча тез уйғунлашса, мустақил фикрловчи, мустақил ишловчи, мустақил яшовчи кишилар сони шунча тез кўпаяди. Мустақиллигимизни худди ўша мустақил шахслар мустаҳкамлайди.

Айниқса, журнал саҳифаларида Президентимиз Ислом Каримов олиб бораётган ички ва ташқи сиёсат масалалари, иқтисодий ислохотларнинг ўзига хос тамойиллари, раҳбаримизнинг нодир китоблари чуқур таҳлил этилган мақолаларнинг мунтазам равишда бериб борилиши диққатга сазовордир.

Севимли журналимиз «Мулоқот» мамлакатимизда бунёд этилаётган инсонпарвар, демократик жамият қурилишига, юртимизда ижтимоий адолат нормалари ва принципларини қарор топтиришда чинакамига хизмат қилмоқда.

«Muloqot» haqida o'ylar

ХАЛҚ БИЛАН БИРГА

«Мулоқот» ташкил топганида шўролар тузуми ва коммунистик ғоянинг жамият ва мамлакат устидан ҳукмронлиги ҳали кучли эди. Шуни билатуриб янги таъсис этилган журнал мустақиллик тузуми ҳукмронлик қилган йиллари ҳўрланган ва камситилган тарихимизни, улкан маънавий-ахлоқий қадриятларимизни, улуг аждодларимизнинг бой илмий ва маънавий меросини кенг халқ оmmasи ўртасида тарғиб қилиш йўлини тутди. «Ўзбеклар (ўтмиши, кечмиши ва келажги)», «Ўзбек мафқураси», ҳамда Амир Темур, Хожа Аҳрор Валий, Аҳмад Яссавий, Исо Термизий, Ҳаким Термизий ва бошқаларнинг ҳаёти ва фаолиятига бағишланган мақолалар, тарихий манбаларимиз: «Зафарнома», «Кимёи саодат», «Баҳр ул-асрор» каби қимматли асарлар ҳақидаги тадқиқотлар, Ҳамид Зиёевнинг Русия босқини ҳақидаги мақолалар, Файбуллоҳ ас-Саломнинг тарихий-адабий чиқишлари айрим тепада ўтирганларга маъқул келмади, чоғи, Республика

компартияси Марказий кўмитаси ҳузуридаги парткомиссия «Мулоқот»нинг фаолияти билан енг шимариб шуғуллана кетди. Қисқаси, тахририят, айниқса, унинг Бош муҳаррири Барот Бойқобилов кўрадиганини кўрди ўшанда. Парткомиссиядагилар журналнинг номига ҳам осилиб кўришди. «Нега, «Мулоқот»? Ким билан, нима билан мулоқот?», дейишди парткомиссиядан келган ўртоқлар. «Этикод», деб от қўйинглр, деб тавсия қилишди улар.

«Янги журнал халқ билан, жамоатчилик билан, тарих билан мунтазам мулоқотда бўлишни назарда тутди ва шу йўлда фаолият кўрсатади», — деб жавоб берилди.

Бошда шундай бўлди. Чалоқликни ҳали бешикка беламай туриб бўғиб ташламоқчи бўлдилар, ўшанда. Лекин биз дўк-пўписалардан чўчимадик. Халқ билан, кўҳна тарих билан мулоқотни афзал кўрдик ва йўлимизда давом этдик. «Мулоқот» журнали бугун, истиқлол туғайли, халқнинг барча табақаси суйиб ўқийётган миллий, ижтимоий-сиёсий ва тарихий-

бадий журналга айланди. Унинг саҳифаларида эълон қилинаётган мақолалар халқимизни, айниқса, эртанги кунимиз бўлган ёш авлодни миллий ғурур, миллий ифтихор, истиқлол ғояси ва Ватанга муҳаббат ва саодат руҳида тарбиялаш ишига муносиб ҳисса қўшмоқда.

Ўтган давр ичида журналнинг халқ билан, жамоатчилик билан алоқаси ҳам мустаҳкамланди, муаллифлар сафи кенгайди. Бугун

«Muloqot» haqida o'ylar

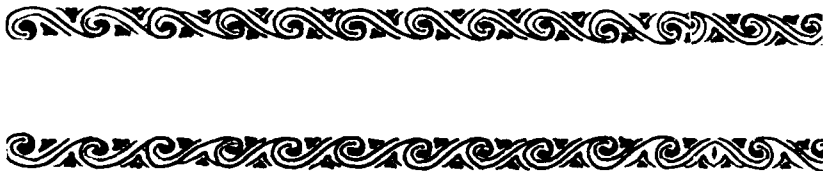
унинг саҳифаларида тарихшунослар, шарқшунослар, иқтисодчи ва ҳуқуқшунослар, ишчилар ва миришкор деҳқонлар ўзларининг мазмунли ва фойдали мақолалари, сужбатлари билан иштирок этмоқдалар.

«Мулоқот»га тилагим: бундан буёғига ҳам шу суръат билан фаолият кўрсат!

Кўхна тарихимиз ва маънавий ва маданий бойлигимизни кўпроқ тарғиб қил! Кўп минг йиллик тарихга эга бўлган шаҳарларимиз (бу иш бошланган эди, лекин нимагадир Самарқандга келганда тўхтаб қолди), тарихимизнинг ҳали ўқилмаган саҳифаларини очиб бер! Ноёб китобларимиз, улуғ

аждоқларимиз ҳақида мақолалар чоп этишда ҳормачарчама! Улуғ замондошларимиз ҳақида ҳам ўқимишли мақолалар саҳифаларингдан жой олсин!

Бўрибой АХМЕДОВ,
академик,
журнал таҳрир ҳайъати
аъзоси

МУСТАҚИЛЛИК ВА ОЗОДЛИК ЖАРЧИСИ

«Мулоқот» ўн ёшга тўлибди. Бу унчалик катта давр эмас, албатта. Аммо мана шу қисқа даврда у миллий матбуотимизнинг салоҳиятли ва сеvimли журнали сифатида шуҳрат қозонди. Ҳозир уни билмаган ёки ўқимаган зиёлилар вакили қолмади, десак асло муболаға бўлмайди. Шуниси диққатга сазоворки, унда республикамизнинг таниқли олимлари ва мутахассислари фаол қатнашдилар. Масалан тарихчилар, адабиётшунослар, тилшунослар, иқтисодчилар, файласуфлар, адиблар, шоирлар, санъатшунослар, археологлар, ҳуқуқшунослар, шарқшунослар, сиёсатшунослар ва техника

фанларининг вакиллари шулар жумласидандир.

Кўришиб турибдики, журналнинг мазмуни ниҳоятда кенг қамровли бўлиб, ҳаётнинг кўпгина соҳаларини ёри-та бошлади.

Хўш, «Мулоқот»нинг хизмати ва аҳамияти нималардан иборат?

Биринчидан, жавоб шуки, у умуммиллат ва ватан манфаатлари нўқтаи назаридан иш юритди. У мустақиллик ва озодлик руҳи билан суғорилиб, халқимизнинг сиёсий онги ва фаолиятининг жўш уришида муҳим ўрин эгаллади. Унда мустақилликини кўз қорачиғидек сақлаш ва тараққиётни ривожлантиришга даъват этилди. Бу хусусда унинг саҳифаларидан сермазмун мақолалар ўрин олди.

«Мулоқот»да иқтисодий ислохотларнинг моҳиятини таърифлаш ва уларнинг самарадорлигини таъминлашга доир қимматли фикр-мулоҳазалар ва тавсиялар баён этилди. Шунингдек, Ўзбекистон мустақиллиги тиклангандан кейин қўлга киритилган сиёсий ва иқтисодий соҳалардаги буюк ўзгариш ва ютуқлар ўз ифодасини топди.

Иккинчидан, «Мулоқот» кўп асрли ўтмиш тарихимизни ҳолис ва атрофлича ўрганишга ўз хиссасини қўшди. Фан ва маданиятимиз соҳасида эри-

шилган оламшумул аҳамиятга молик ютуқлар кенг кўламда ёритилди. Амир Темур ва бошқа тарихий шахслар фаолиятининг тарғибига алоҳида аҳамият берилди. Кейинги 130 йил мобайнида ҳукм сурган мустамлакачилик сиёсати ва миллий зулм шу кун талаби нўқтаи назаридан таҳлил қилинди. Халқимизнинг чор ҳукумати ва совет давлатининг ҳукмронликларига қарши қаратилган миллий-озодлик курашлари ҳаққоний равишда шарҳланди.

Журналдаги маънавиятга оид мақолалар ҳам қизиқши билан ўқилади. Уларда миллий ҳис-туйғу, миллий урф-одатлар, миллий турмуш тарзи, миллий гуруҳ ва фахрланиш сингари муҳим масалалар ўз аксини топди. Динга бағишланган мақолалар диққатни жалб этди. Жаҳидлар ва «босмачилик» ҳаракатининг моҳияти ва йўналиши яхши ёритилди.

Умуман «Мулоқот» журнали ўзининг бутун фаолияти давомида мустақиллик ва озодликнинг жарчиси сифатида намоён бўлди.

Ҳамид ЗИЁЕВ,
Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган фан арбоби,
тарих фанлари доктори,
профессор, журнал таҳрир
ҳайъати аъзоси

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Муқимжон ҚИРҒИЗБОЕВ

МАЪНАВИЯТ, МАЪРИФАТ, МАФКУРА

Инсониятнинг жамиятга уюшиб яшашга эҳтиёж сезиши маънавиятнинг шаклланиши билан боғлиқдир. Чунки, инсон ақлидроки юксалиб бориши билан у ўзининг манфаат ва эҳтиёжларини ёлғиз ўзи қондира олмаслигини англай бошлайди. Шу билан бир вақтнинг ўзида у ўз атрофидаги муҳитга, инсон ва инсоний муносабатларга зарурият сезади. Инсон ўзининг орзу-истакларини амалга ошириш учунгина интилиб қолмай, атрофдаги жамият аъзоларининг манфаатлари ва эҳтиёжларини қондиришни ҳам исташи одабийлик маънавиятининг талабларидан биридир.

Маънавият чуқур томир отган муҳитда турли инсоний манфаатлар ва бошқа зарурий эҳтиёжлар сиёсатсиз, ҳеч бир тазйиқ ёки куч ишлатишсиз қондирилади. Маънавиятсиз ёки маънавий инқирозга юз тутган жамиятларда эса бу каби жараёнлар тоталитар ва авторитар усуллар билан ҳал қилинади.

Инсониятнинг аҳил бўлиб яшашини, маълум бир ҳамкорликка уюшишини таъминловчи қудрат ҳам маънавиятдир. Инсон маънавияти минглаб йиллар тажрибаси, илму фани натижалари ва ютуқлари асосида тобора такомиллашиб, юксалиб борди. Инсоният тарихида илк бор маънавий қадриятлар, инсон ахлоқи ва этикага доир улкан илмий изланишларни амалга оширган мутафаккирлар Афлотун (Платон) ва Арасту-дир.

Афлотун ахлоқ илмини амалий фалсафанинг муҳим соҳаларидан бири сифатида дефодаб, у характерни тарбиялайди деб кўрсатган эди. Афлотун маънавий қадриятларни қуйидагича таърифлайди: **Эзгулик** — илоҳий хусусият бўлиб, у руҳнинг мукамаллашган ва энг яхши ҳолатидир. У туфайли инсон хушхуқликка, ўз иши ва нутқида вазминлик ва камолотга эришади. **Донишмандлик** — яхшилиқ ва ёвузликни ҳали бир-бирдан ажралмасдан илгари билишдир. **Жон** — шуки, у ўзини ўзи ҳаракатга келтиради, борлиқнинг ҳаётий фаолияти

сабабидир. **Ақллилик** — инсонни бахтли қилиш учун йўналган ўз эҳтиёжларини қондириш учун етарли бўлган ижодий куч. **Адолатлилик** — руҳнинг (жоннинг) ўз-ўзига тасалли бериши, хотиржамлик бахш этиши ва руҳ ирмоқларининг умуман ёки бири-бирига нисбатан мутаносиблашуви, ҳар кимнинг ўзига муносиб равишда улуғша эга бўлмоғи учун тақсимлай олиш қобилияти, яшашдаги тенглик, тўғри қонунларга бўйсун олиш қобилияти. **Чидамлилик** — яхшилиқ учун ғамгинликка тоқат этиш, яхшилиқ учун меҳнатдан қочмаслик. **Жасорат** — пайдо бўлган ёвузлик қаршисида қўрқмаслик, дадиллик. **Меҳнатсеварлик** — танлаган ишни тугаллаш қобилияти, ихтиёрий чидамлилик, меҳнатга нисбатан бекаму қўст қобилият. **Виждонли бўлиш** — сурбетлик ва уятсиз ишлардан ихтиёрий воз кечиш, очикдан-очиқ яхшиликка йўналганлик ва адолатлилик, энг яхши йўлни ихтиёр этиш. **Эркинлик** — ҳаётни жилловлаш, ҳамма нарсада мустақиллик, ўзича яшаш имконияти, мулкдан фойдаланиш ва унга эгалик қилишдаги олийҳимматлилик. **Камтариялик** — тасаввурида яхши кўринган нарсаларга ихтиёрий ён бериш, тана нафсини тартибга солиш. **Саодат** — барча яхшиликларни мужассамлаштирадиган, яхши яшаш эҳтиёжларига яраша қониқиб қобилияти, мукамал эзгулик, тирик мавжудотнинг ўз эҳтиёжларига яраша қониқа олиши. **Буюклик** — тафаккур юксаклигига асосланган ўз қадр-қимматини ҳис этиш. **Ирода** — тўғри фикр-мулоҳаза билан уйғунлашган мақсадга интилиш, табиатга мос равишдаги оқилона интилиш. **Давлат** — гуллаб-яшнаш учун етарли кучга эга бўлган кўплаб кишилар бирлиги, кўплаб кишиларнинг қонунашган ҳамжамияти. **Ҳокимият** — қонун ҳомийси. **Идора этиш** — ҳаммага ғамхўрлик. Кўриниб турибдики, Афлотуннинг умуминсоний қадриятларга доир бу таърифлари икки ярим минг йилдан буён ўз аҳамиятини йўқотмай келаётир.

Арасту ҳаким маънавий муносабатларда

«ихтиёрӣ» ва «мажбурий» каби тушунчаларни ишлатади. Мажбурийлик шуки, у куч ишлатиш ёки билмаслик оқибатида амалга ошади. Лекин, шу билан бирга ҳеч қандай куч, ҳеч қачон мажбурлаб бўлмайдиган нарсалар ҳам мавжудки, бунда шу воқеликка тортилган шахсни ҳам, ташқи шарт-шароитларни ҳам айблаб бўлмайди.

Табиатан ва беихтиёр одам яхши бўлиб қолиши мумкин эмас. Арастуниг таъкидлашича, эзгулик сифатлари табиат томонидан инъом этилмайди, балки табиат бизга яхшиликдан иборат фазилатларни ўзлаштириш имконининг беради. Яхшилик фақат яхши хулқ, ахлоқдангина иборат эмас. Чунки, «биз табиатдан олган нарсаларнинг ҳаммасини дастлаб имкониятлар шаклидагина оламиз ва оқибатда уларни воқеликка айлантирамиз». Арасту маънавиятли ва хуш хулқли инсонни бошқа инсонлар учун меъёрдир, у доимо ўзи билан уйғунлик топа олади ва «виждон таънасида холидир», деб баҳолайди. Ахлоқсиз кишилар руҳининг бир қисми бир томонга, бошқаси бошқа томонга тортилади, уларнинг руҳи доимо нотинч, улар пушаймонлик зулми остидадир. Ахлоқли инсон эса ҳузур-ҳаловатни ҳис этади.

Арасту маънавиятли ва ахлоқли инсоннинг жамият ривожига ўрнини юксак баҳолайди: «Эзгуликни касб этган инсон ҳеч кимга зарар етказмайди, аксинча, эзгуликдан узоқ инсон энг гуноҳкор ва ёввойи мавжудотдир, жянсий лаззатланиш ва еб-ичишда у ҳар қандай ҳайвондан ҳам тубандир. Ахир, турли ҳайвонлардан инсон эзгулик ва ёвузлик, адолатлилик ва адолатсизлик нималигини англаши билан фарқланади».

Юргимизда маънавият дунёсининг назарий ва амалий жиҳатларини юксалтиришда Абу Наср Форобийнинг ўрни беқиёсдир. Маънавий дунёни англаш, инсоннинг эзгуликка интилиши — Форобий илмий меросининг бош мақсадларидан биридир. Унинг «Мадинатул-фозила» асари, Арастуниг фалсафий асарларига ёзган шарҳлари, «Фуқаролик сиёсати», «Бахт-саодатга эришув ҳақида» каби ўнлаб асарлари ҳозирги даврда ҳам инсоният цивилизациясини янада мукаммаллаштиришга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшмоқда. Форобий фикрича, инсон мавжудот оламининг якуний ҳосиласи бўлиб, у ақл-идроки шаклланиши баробарида инсоний фазилатларни эгаллайди, дунёни англай бошлайди. Маънавиятни

эгаллаш, маърифатга интилиш, ахлоқли бўлиб, илм-фанни ўзлаштириш воситасида эзгуликка хос фазилатлар ҳосил қилиш инсонга тасалли беради. Инсоннинг асл мақсади ўз юксак фазилатлари туфайли бахт-саодатли жамоани барпо этишдир.

«Маънавият» тушунчасини умуминсоний қадриятларнинг энг олий мақоми сифатида тараннум этган буюк мутафаккир Алишер Навоийдир. У ўзининг «Ҳайратул-аброр» достонининг XV боби мавзуини куйидагича ифода қилган эди: «Бир неча сўз ул маънидаким, сўздаги маъни жондур, сўз эса қолиб дурким жонсиз, ва ани топмоқ ишини киши билмас, балки уни топқон киши топилмас ва аҳли газоф ноинсофлиғига мунсиф бўлмоқ, балки ўз газофига инсоф бериб, аларнинг узрин қилмоқ». Шунингдек, Алишер Навоий бу ҳақда куйидаги сатрларни битади:

*Сўз майини ул киши ошом этиб,
Ким дурри маъни садафин жом этиб.*

(Ким маъно дурининг садафидан ўзига жом қилган бўлса, сўз майини ўша киши тўла симиради.)

Алишер Навоий инсониятни аҳли маъни ва аҳли сувратдан иборат, деб кўрсатади. Аҳли суврат — бу тоифага мансуб кишилар инсоний муносабатларнинг фақат шаклу шамойилига муҳим эътибор берадилар. Уларга виқорли бўлиш: кибрланиш, зебу зийнатга берилиш, ўзгаларга зулм ўтказишдан ҳузурланиш хос.

Суврат аҳли учун дунёни қалбан англаш, эзгулик ҳис-гуйғулари бутунлай ёт. Улар инсоний муносабатларнинг фақат ташқи кўринишларини тан оладилар, моҳият ва мазмунга кириб бора олмадилар. Уларнинг асосий хусусиятларидан бири тақлидчиликдир. Бу тоифадаги кишилар кучлилар олдида қул, ожизлар учун зулмкор. Улар маслаксизликлари туфайли фақат бутунги кун ҳузур-ҳаловати билан яшайдилар, бу билан у дунёлигини куйдирадилар. Суврат аҳли диний амаллари ҳам фақат кўрқув ва у дунёдаги моддий лаззатланиш илинжида бажарадилар.

Аҳли маъни — юксак тафаккур соҳиблари. Уларнинг маъно аҳли эканлиги шундаки, бу тоифа инсонлар учун ақл-идрокли бўлиш, турли муносабатларнинг моҳият ва мазмунини англаш хосдир. Бу каби инсонлар ўз эҳтиёж ва манфаатларини ўзгаларни

Бир ҳақиқатни чуқур англаб олиш даркор: ҳар бир одам, оила, қолаверса, бутун эл-юртимизнинг бахту саодати, жамиятимизнинг барқарорлиги кўп жиҳатдан одамзод таяниб яшайдиган ғоя ва маслакнинг қанчалик тўғри ва инсонийлигига, бу эътиқод унинг оиласи, фарзандлари, халқининг эзгу мақсадларига, ҳаётини манфаатларига нечоғли мос келишига узвий боғлиқдир.

Ислом КАРИМОВ.

ки билан уйғунлашган ҳолда идрок қиладилар. Жамият ва халқ учун хизмат қилиш ва яшашдан лаззатланиладилар. Улар ҳар бир хатти-ҳаракат ва ҳодисанинг оқибатини ўйлаб иш тутадилар, бу дунёнинг қисқа ва ўткинчи эканлигини чуқур ҳис қиладилар. Аҳли маъни Яратганнинг ато этган тафаккур фазилати воситасида дунёни англашга, бу йўлда илму фанни эгаллашга ва маърифатли бўлишга интиладилар. Уларнинг бош мақсади Ҳаққа, ҳақиқатга етишиш. Бу тоифага мансуб бўлиш учун инсон эркин, дов-юрак, адолатли, ҳақиқатпарвар, бурч ва масъулиятни ҳис этувчи, камтар, куч ва тазйиқ ишлатишдан холи, халқ ва дин учун фидойӣ, имонли, ҳаёли, ўзга инсонлар учун ҳамдард, ҳар қандай зулмга қарши бора оладиган, ҳар қандай бойлик, иззат-нафс ва манфаатлардан воз кеча оладиган инсон бўлиши лозим. Шунинг учун бу хилдаги инсонлар гуруҳини Алишер Навоий қуйидагича улуғлайди:

*Аҳли маъни гуруҳида зинҳор,
Ҳеч ор айлама гадолиғдин,
Ким буларга гадолиғ ортиқдур,
Аҳли суратқа подшолиғдин.*

Давлат ва унинг идораларини кучга, қонунга, мажбурлаш воситаларига эга эканлигига эътибор берсак, масала ойдинлашди. Қолаверса, жамиятдаги бош тарбияловчилик вазифаси ҳам давлатнинг функциялари сирасига киради.

Тарихдан маълумки, адолатпарвар, маънавий бой ҳукмдорлар, ҳукуматлар жамиятдаги умуминсоний қадриятларнинг юксалишига кучли таъсир кўрсатганлар. Лекин, маънавиятли халқ оммасининг золим ва ахлоқсиз ҳукмдорларга ижобий таъсир кўрсатишига доир тарихий маълумотлар кам учрайди. Қолаверса, маънавийт замонлар, тузумлар, жамиятлар алмашиши билан гоҳ таназзулга учраб, гоҳ теранлашиб боради. Инсоннинг рухий уйғоқлиги шахснинг маърифатлилик даражасига боғлиқдир. Баркамол ва маърифатли инсонда жамиятдаги барча манфаат ва эҳтиёжларни келиштириш ва мувофиқлаштиришга интилиш, бу фаолиятни у худди ўзининг умри мазмунидек ҳис қилиш табиати шаклланади.

Албатта, маърифатли инсонни шакллантириш табиий ҳолда, ўз-ўзидан рўй бермайди. Бунинг учун жамият, давлат, жамоатчиликнинг ўзаро ҳамкорликдаги кенг ва чуқур савб-ҳаракатлари ва фаолиятлари талаб этилади. Фуқаролар дунёқарашини, ўй-фикрлашида ўтмиш авлодларнинг маънавий мероси, жамият мақсадларига уйғун келувчи илгор қадриятлар — фуқаролик жамияти ва демократияга доир билимлар мажмуини эгаллаш, эски тоталитар жамиятга хос яшаш унсурларидан покланиш каби кенг қамровли жараёнларни фаол ташкил этиш, амалга ошириш ўтиш давридаги жамиятнинг долзарб вазифасидир. Шунинг учун

ҳам Президент И. А. Каримов «жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳолоқатдан қутқариб қоладиган ягона куч — маърифатдир», деган эди.

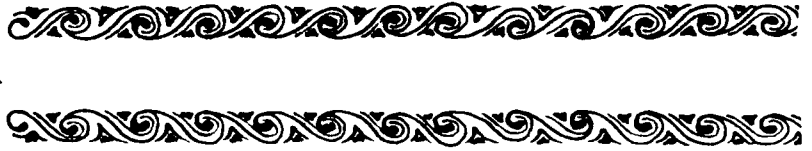
Маърифатни юксалтиришда тарихийликнинг, шунингдек, тарихий онгнинг ўрни бениҳоя каттадир. Маълумки, инсон ўзлигини англамаса, у ҳеч қачон эркин инсонга айлана олмайди. Маърифатли бўлишнинг бош шарти эса эркин, мустақил фикрлаш қобилиятига эга бўлишдир.

Шунинг учун ҳам донишманд раҳбари бўлган маърифатли жамиятдагина эркин, инсонпарвар мафкура, сиёсий плюрализм, умуман, демократия учун қулай шарт-шароитлар туғилади. Бундай жамиятни бошқариш давлат учун кўп қийинчиликлар туғдирмайди. Маърифатли мафкура туфайли фуқароларнинг сиёсий ва ҳуқуқий маданияти юксалади. Энг олий ҳокимият фақат қонунлар тасолидагина намоён бўлади. Натижада, кишилардаги мутеълик, лоқайдлик, боқимандалик руҳияти барҳам топиб, улар табиатидаги истеъмолчилик кайфияти ўрнига бунёдкорлик, меҳнатга ижодий муносабат майллари юксалади.

Фақат маърифатли бўлиш натижасидагина инсон ўзи қурмоқчи бўлган улкан бино — янги жамиятни тасаввур қила олади. Ана шундай тасаввургина инсонда яхшиликка интилиш, бунёдкорлик майлларини уйғотади. Агар инсон ўз бахту саодатини тасаввур қила олмаса, унга интилмайди. Чунки, йўқ нарсанинг на жозибаси ва на жалб этиш кучи бор. Қолаверса, фақат маърифатли инсонгина жамият ва давлат ривожланишидаги демократик ва сиёсий жараёнларда кўнгилли тарзда ва ихтиёрий равишда қатнаша олади.

Биз ҳам мафкура тўғрисидаги фикр ва тасаввурларимиздаги эскича ўлчов ва меъёрлардан бутунлай воз кечишимиз керак. Чунки, эски мафкура зўрлик, тазйиқ, яккаҳоқимлик асосида халқни кўз илгамас олисдаги қандайдир мавҳум «фаровон ҳаёт» сари йўналтирган бўлса, бизнинг миллий истиқлол мафкурамиз ўз умрини тутатган бундай восита ва усуллардан бутунлай воз кечиши лозим. **Ижтимоий ҳаётимиз сиёсий ва демократик институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланиши зарур.** Қолаверса, ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши ҳам мумкин эмас. Янги мафкурамиз халқимиз манфаатлари ва эҳтиёжларига монанд келганлиги, унда миллатимиз ўз орзу-умидлари, армонлари, бахту саодати ҳамда келажагини туйғаллиги учун ҳам бу мафкура ижтимоий онга бевосита сингиши турган гап. Фуқароларимиз зўрлик ёки тазйиқ билан эмас, балки ўз эҳтиёжи, келажақ ҳаётида ундан манфаатдор бўлганлиги учун ҳам бу мафкурага амал қилати.

«МУЛОҚОТ» МАКТАБИ

Ижодкорларга аёнки, янги нашрнинг дунёга келиши, тахририят жамоаси учун нақадар ҳаяжонли бўлса, бизга — ноширларга ҳам шу қадар қувончлидир. Ижодий жамоа нашрнинг гоёсини, мазмунини, йўналишини белгиласа, ноширлар энг аввало, унинг ташқи жозибасини, техник жиҳатдан ижросини, сифатли чоп этиш жараёни ва турли ранглarning ўзаро уйғунлиги, матнга мутаносиблигини белгилайди ва хомашё билан таъминлайди. Ҳозир шундай замонки, юксак маҳорат ва билим билан ёзилган мақола ҳалвирарган муқова остида, рангсиз ва бенур, сифатсиз тарзда чоп этилса, уни барибир ҳеч ким ўқимайди. Ҳар қанча ранг, жило бериб, ялтирок қоғозга чоп этиб, унга нафис сайқал бериб, чоп этилса ҳам, асарнинг ўзи маъносиз бўлса, ўқувчи қизиқмайди. Кўлга олади-ю, яна жойига қайтариб қўяди.

Ҳар қандай нашрнинг, ҳоҳ у журнал, газета, китоб бўл-

син, умрбоқийлиги, ўқувчи меҳрига сазовор бўлиши, қўлдан қўймай ўқилиши кўп жиҳатдан ижодкор ва ноширнинг, тахририят ходимлари ва босмахона мутахассисларининг ижодий ҳамкорлигига, елкадошлигига, ўзаро ҳурматига ҳам боғлиқ бўлади.

Бизнинг «Мулоқот» журнали жамоаси билан муносабатларимиз ҳам ана шундай дўстлик, елкадошлик билан бирга ўзаро талабчанлик, ўзаро танқид ва ижодий ҳамкорлик асосига қурилган. Бундай ҳамкорлик бошланганлигига эса роса ўн йил тўлди.

Журналнинг биринчи сони тайёрланиши ва чоп этилиши хотирамда қолган. Муқовага қандай қоғоз ажратамиз, ички текстни қандай қоғозга чоп этамиз, журнал матнлари ҳарфини терийишда қайси шрифтлардан фойдаланамиз, формати қандай бўлади, деган фикрлар айтилиб, қизгин тортишувлар билан биринчи сон макети чизилганди. Шу-шу, журналнинг босмахонага тушаётган муқоваси кўриниши-ю, дастлабки синов нусхаларининг тайёрланиш жараёнларини мунтазам кузатиб, кўздан кечириб борамиз. Сешанбалик доимий йиғилишларимизда журналнинг навбатдаги сонининг чоп этилиши жараёни қай йўсинда бораётганини, технология боскичларининг цехма-цех ўтиш жадвали ҳар гал алоҳида муҳокама этилишидан мақсад, журналнинг белгиланган вақтда чиқишини таъминлашдир. Шу йўсин «Мулоқот» мана

10 йилки, ўз ўқувчилари кўлига ўз вақтида кўрмак, нафис, дидли журнал тарзида етиб бормоқда.

Шу ўн йил давомида «Мулоқот» халқимизнинг миллий уйғонишига хизмат қилди, мамлакатимизнинг маънавий хазиналарини элимизга ва дунёга таништиришда ноёб ишларни амалга ошириб, журналхонларнинг меҳрини қозонди. Журналнинг энг устувор йўналишларидан бири — миллий қадриятларимизни тиклаш, кўҳна тарихни, шарқ алломалари маънавий, фалсафий меросини янгилаш назар билан ўрганиш, ўзбек давлатчилиги тарихининг асл илдизларини очиш, ўзликни англаш йўлида хайрли ва мароқли ишларни қилди, дейишга ҳаққимиз бор. Бу соҳада халқимиз маънавий, сиёсий, иқтисодий маданият соҳасида нимагаки эришган бўлса, бунда шубҳасиз «Мулоқот»нинг ҳам таҳсинга арзирли хизматлари бор.

Журналнинг ўзига ҳос жиҳатларидан яна бири у юқоридаги мавзулар билангина чекланиб қолмайди. Бугунги янги Ўзбекистонда давлатимизнинг тараққиёт йўли, мустақиллик мафкура-сини шакллантириш, маънавият ва маърифатнинг бугунги авлод тафаккурини юксалтиришдаги ўрни, фидойилик ва ватанпарварлик «Мулоқот»нинг бугунги устувор мавзуларидир.

Балки, шунинг учун ҳам «Мулоқот» ҳамийша долзарб, зарур нашр бўлиб келаётгандир. Янги Ўзбекистоннинг янги сиёсатунослари,

маърифатчилари, маънави-
ятчилари, илм аҳли замона-
вий мулоқот, сиёсий баҳс,
тарихий мунозара олиб бо-
ришни «Мулоқот» журнали-
дан ўрганишяпти, десам
муболага бўлмас. Таниқли
уламолар, давлат ва жамо-
ат арбоблари, миллий

зиёлилар янги асарлари,
тадқиқотлари, талқинлари,
таҳлиллари билан чиқиш
шарафли ва кўп эътиборли
воқеа бўлиб қолмоқда. Бу,
10 йиллик меҳнат, ижод, из-
ланиш самараси ўлароқ
дунёга келган «Мулоқот»
мактаби»нинг хизматиدير.

Зеро, камдан-кам нашрлар-
гагина ўз мактабини яратиш
бахти ва шарафи насиб эта-
ди.

Ислон ШОҒУЛОМОВ,
«Шарқ» нашриёт-матбаа
концерни Бошқаруви Раиси

МА'NAVIYAT BO'STONIDA BIR GULSHAN

Ma'naviyat bo'stonining
bir gulshaniga aylangan
jurnal qisqa vaqt ichida
mamlakatimizda chop eti-
layotgan eng e'zozli mat-
buot nashrlari qatoridan
o'rin egallab, o'z muxlis-
larining chuqur ehtiromiga
sazovor bo'ldi. U o'ziga xos
yo'nalishni, mavqeni egal-
lab, xalqimizning munavvar
ko'zgi, mafkura jabhasi-
ning tolmas kurashchisi va
rostgo'ylik jarchisi sifatida
maydonga chiqdi.

Hurmatli Prezidentimiz I.
A. Karimovning tashabbu-
si bilan 1991 yilning yan-
varida dunyo yuzini ko'rgan
jurnalimiz axloqiy fazilatlarini
kamol toptirish, ma'naviyat
ildizlarini topib, tarixning
ko'pchilik uchun qorong'u
bo'lgan tomonlarini ochib
berishga harakat qilmoq-
da. Milliy mafkurani shakl-
lantirish, yoshlarni boy
madaniy merosimiz, tarixiy
an'analarimiz ruhida tarbi-
yalashga munosib hissasini
qo'shmoqda, mustaqillik
mafurasini fuqarolarimiz
ongiga singdirib kelmoq-
da.

Uchinchi ming yillikning
— XXI asrning bo'sag'asida
turibmiz. Xalq ma'naviyatini
birdan ko'tarib bo'lmaydi,
kimlardir chetdan ham olib
kirmaydi. Demokratik jami-
yatning ustuvor tamoyillari
hali hayotimiz, kundalik tur-
mushimiz tarziga aylanib
ulgurmagan. Bularning
hammasi obro'-e'tiborga
o'xshab misqollab yig'iladi,
juda katta mashaqqatli
mehnatni, fidoyilikni talab
qiladi. Yangi asrda qanday
yashaymiz, yuksak ma-
rifatli, har qanday qiyinchi-

likni yengishga qodir
bo'lgan barkamol avlod
O'zbekistonning buyuk ke-
lajagini qanday yarata ola-
di — bu mavzular «Mulo-
qot» sahifalarida o'z aksini
topadi, degan umiddaman.

Istiqlol bayrog'i hilpiragach,
jamiyatimiz ko'zgi — matbuot
davr ovozigacha, mamlakatimiz
o'tmishi, buguni va kelajagini
o'zida mujassamlantiruvchi sol-
nomaga aylandi. «Muloqot»
jurnalining sahifalarida
chop etilayotgan maqola-
lar buning isbotidir. Prezi-
dentimiz va hukumatimiz-
ning farmon va qarorlari bil-
lan bog'liq maqolalar va
hujjatlarning keng yoritilayotganligi
bizga juda ma'qul. Bu maqolalar
o'zining dolzarbligi, istiq-
lolimiz tuhiga mosligi bil-
lan ajralib turadi.

Yo'lboshchimiz Islom
Karimov tomonidan ishlab
chiqilgan va amalga oshiri-
layotgan ta'lim tizimidagi is-
lohotlar bugun dunyoviy
miqyosda e'tirof etilmoq-
da. Respublikamizdagi za-
monaviy ilm maskanlarida
yoshlarimiz jahon andoza-
lariga mos imkoniyatlar
asosida ta'lim olmoqdalar.
«Muloqot»-da faol ishtirok
etayotgan mualliflar —
mamlakatimizdagi taniqli
siyosatshunos, tarixchi,
iqtisodchi, huquqshunos va
adabiyotshunos olimlarning
maqolalarini, o'z so'zining
ustidan chiqadigan, mustaqil
fikrli, so'zi va ishi bir
dovyurak ziyolilarning dil
so'zlarini qiziqib o'qimoq-
damiz.

«Muloqot» o'zbek milliy
matbuotining o'sib, ul-

q'ayib kamolot cho'qqisiga
chiqib olishiga munosib
hissasini qo'shmoqda. Un-
ing sahifalariga yangi rukn-
lar ostida chop etilayotgan
maqolalar istiqlolning sha-
rofati, jurnalistga berilgan
ijodiy erkinliklarning belgi-
sidir. Jurnal ijodiy jamoasi
bosh muharrir Barot
Boyqobilov rahbarligida
uning mundarijasini boyi-
tish yo'lida tinmay izlana-
yotganligini alohida ta'kid-
lab o'tgim keladi.

Mehrimizga sazovor se-
vikli jurnalimizning ijodiy ja-
moasiga bundan buyon
ham o'z talabchan
o'quvchilariga manzur
nashr tayyorlash yo'lida
kuch-g'ayrat va mahorat
bilan mehnat qilib, tezkor,
hozirjavob, to'g'riso'z va
adolat jonkuyarlari bo'lishni
tilab qolamiz.

Ziyod Esenboyev,
«O'zbekiston matbuoti»
jurnalining bosh muharriri,
Beruniy nomidagi Davlat
mukofoti sovrindori,
O'zbekistonda xizmat
ko'rsatgan madaniyat
xodimi

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

А
С
С
А
Л
О
М,
Я
Н
Г
И
А
С
Р!

Ўзбек халқи янги минг йилликка ўтиш арафасида истиқбод занжирларини парчалаб ташлаб, озодлик ва хурлик йўлига чиқиб олди. Истиқдолга эришиш ота-боболарнинг етиб бўлмас орзуси эди. Бугун Ўзбекистон мустақиллик йўлидан дадил бормоқда. Ўтган давр танлаган йўлимиз тўғри эканлигини исботлади. Ва бутун мамлакат аҳли Президентимиз атрофида бир тан, бир жон бўлиб бирлашди. Бу йўл — энг халқчил, инсон ҳақ-ҳуқуқлари чекланмаган, озода жамият, эркин иқтисод ва демократик ҳуқуқий давлат қуриш, адолатли фуқаролик жамиятини бунёд этиш йўлидир. Халқимиз ўзининг истиқболлини аниқ кўраётгани ва равнақ топмоқда. Ўзбек халқи жаҳон халқларига дўстона ёрдам беришга қўл чўзмоқда. Дунёни тозарган, янгиланган ҳолда кўришни истаяпти.

Истиқдол шарофати билан мамлакатимизда, онгу шууримизда, дунёқарашимизда ўзгаришлар ясаган, кадриятларимизни қайтариб берган, таассуротларга бой, асрларга таги гулик 8 йил ўтди. Озодликнинг боболар орзу қилган маъсум нашидасини юзу кўзимизга суртиб яшаймиз. Замона тақозоси билан янгичасига фикрлаб, янгичасига ишлайдиган эркин бир авлод камол топмоқда. Истиқдол ва ислохотлар тўғрисида маҳобатли Ўзбекистонда янги минг йиллик бўсағасида бетимсол бунёдкорликлар бошланди: равон ва текис йўллар, осмонўпар бинолар, зангори кошинли, тилларанг жиллоли муҳташам қасрлар, шаҳарлар ва кўприклар қад тикляпти. Қуңдан-қуңга тараққий топаётган мамлакатимиз довури жаҳонга ёйиломоқда. Йилдан-йилга ёшлар, фикр орзулар ўсаяпти. Истиқдолни, янгича яшашни қўллаб-қувватлаётганлар сафлари кенгаймоқда. Юрт жамоли дилда фахр ва ифтихор уйғотади. Ўзбекистоннинг сўлим табиати, хушманзара қишлоқлари, дашту адирлари, денгизу уммонлари ўзига хос, оромбахш бу жойлар инсон қўнглини тоғдай кўтаради. Офтоби ўзгача бу саховатли заминда яшашнинг, халққа хизмат қилишнинг ўзи улкан бир иқбол.

Ўзбекистон ўтмишда ўз илми, тафаккури билан дунёни нурафшон эт-

ган ота-боболаримиз руҳини шод қилмоқда. Халқимиз фаровонлик, тўкин-сочинлик, бунёдкорлик ва юксак маънавиятга йўғрилган демократия тарафдоридир. Ўзбекистон — кенг имкониятлар мамлакати. Фуқаролари одамохун ва меҳнаткаш, тупроғи жаннатмакон, офтоби дилларга малҳам, сувлари роҳатижон ва шифобахшдир. Бу заминда дунёга келиб, инсониятга фойда келтириш ниятида яшашнинг ўзи энг улуғ бахт.

Мамлакатимизда 1999 йил — Аёллар йили бўлди. Ушбу йилда аёллар ўзларига қаратилган юксак эътибор ва ҳурматни ҳис этдилар. Одамзот борки, ўз хонадони, оиласи, маҳалласи ва шаҳри, қишлоғи билан фахрланиб яшайди. Ватанпарвар инсон ўзгача яшай олмайди. Ватан тарихини яхши билиш ҳам шу заминга бўлган садоқат рамзидир. Зеро, инсон бир эгаллаган чўққида абадий қололмайди. Чунки жамият, давр ўзгариб туради.

Инсон гўзаллик ва янгилик шайдоси. Шундан гўзал бирор манзара ёки муҳташам иморатни кўриб завқланади, хурсанд бўлади. Худди шунга ўхшаб чинакамига тозарган, ҳалоллик ва адолатга асосланган жамиятда яшашнинг ўзига яраша гашти, сурури бор.

Қолаверса, халқимиз энг тинчликсевар халқ. Президентимиз ҳамisha юртдошларимизни тинчлик, осойишталик ва барқарорликка даъват этиб келади. Чунки ризқ-насиба ва барака шунга боғлиқ.

Истиқдолга эришган халқ, моддий жиҳатдан кимгадир қарам бўлса, бундай озодликнинг келажагига ишонч йўқ. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақилликнинг илк давриданоқ моддий жиҳатдан ҳеч кимга қарам бўлмасликка ҳаракат қилди ва бунинг урдасидан чиқди.

Ўзбекистон Худо алқаган юрт. Бу заминга офтоб ҳам ўзгача меҳр билан нур сочади. Балким ана шу ёғду асрлар оша истеъдод ва қобилиятимизнинг манбаи, аждодларимиз қадимдан ерни, сувни, маънавиятни ва бутун табиатни аъзозлаб юришларининг манбаидир. Ўз йўли, мафкуриси, тарихига ишончи бўлмаган халқнинг эртанги равнақига умид боғлаш ҳам қийин. Халқимиз ўз қудратига ишо-

нади ва дунёни тараққиётга етаклаган буюк фарзандлари билан, ўтмиши билан фахрланади. Шунингдек, ўзини камситишига йўл қўймайди, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва ҳуқуқларини ҳимоя қила олади. Бу жамиятда, юртбошимиз таъкидлаганидек, «Халқ ҳукмдорларга эмас, ҳукмдорлар халққа хизмат қилиши асосий қоида».

Ер юзида яшаётган ҳамма инсон ҳам яхшилиқ қилавермайди. Тарбия кўрган, виждони уйғоқ, эътиқоди мустаҳкам, иймони бутун одамларгина минг йилликлар аро эзгуликлар қилишга қодир бўладилар. Асрлар мобайнида ўзбекдан кўнгли қолган халқни билмаймиз. Ўзбек ҳаммиша адолатсизликларга қарши курашган, зўравонликларни, жабр-зулмни тўхтатишга уриниб келган халқ. Бугун ҳам халқимиз Ўрта Осиё ҳудудини ядро қуролааридан ҳоли кўришни истайди. Уруш оловини ёқувчиларга қарама-қарши ўлароқ, ота-боболар қадами теккан бу табарруқ заминни эъзозлайди.

Тарихини, қадриятларини асраган халқ асло йўқолмайди, ўз ўтмишидан қувват олади, огоҳ бўлиб яшайди, ўзини бировдан кам кўрмайди, риёкорларнинг ёмон ниятини олдидан сезади ва унга қарши курашади.

Истиқлолга эришган кунимиздан бошлаб миллий мафкура, Ўзбекистон жамиятининг миллий ғоясини яратиш масаласи долзарб бўлиб келмоқда. Чунки миллий мафкура воситасида элу юрт бирлашади, ўз олдига, буюк мақсадлар қўяди ва уларни адо этишга қодир бўлади.

Ҳар бир инсон нафақат ота-онасининг, балки ўз даврининг ҳам фарзандидир. Кимки бутун ўз даври ҳақида адолат билан гапирмас экан, эртага унга нисбатан тарих ҳам ўз ҳукмини чиқаради.

Бугун юртдошларимиз олдида турган мақсад аниқ; ўтмиши гуллаб-яшнаган озода ва обод мамлакат сарҳадларида давр тақозоси билан узоқ йиллик мустамақачилик зулмидан кейин асрлар ўтиб келажаги буюк давлат барпо этиш орзуси пайдо бўлаяпти. Шу ниятда истиқлолга эришдик. Чунки мустақил яшаб ривожлана олмаган давлатнинг ҳам, миллатнинг ҳам келажаги йўқ. Шу боис истиқлолни кўзимизга суртиб, кўз қорачиғидек асраб-авайлаб, мустаҳкамлаш вазифаси зиммамизга тушди. Биз бу масъулият нақадар машаққатли эканини кўриб-билиб, ҳис этиб турибмиз.

Халқимиз тарихига назар солсак, нақадар тинчликсевар юрдада яшаётганимизни ҳис қиламиз. Ота-боболаримиз ҳаммиша тинчликка талпиниб яшаганлар. Урушларни тўхтатиб, низо-жанжалларга барҳам беришга доимо шай турганлар. Ҳатто Соҳибқирон Амир Темурдай улўф саркарда ҳам низо-ларни тўхтатишда 9 имкониятини тинчликка берса, энг сўнгги — ўнинчи имкониятинигина қиличга қўйган. Ўз даврида нафаси ўткир боболаримиз Абу Бакр Каффоли Шоший Рум султони ва Бағдод подшоҳи ўртасидаги низога ибрий тилида мактуб ёзиб

нуқта қўйган бўлса, Хожа Аҳрори Валий 3 томондан жангу жадалга шайланиб турган (200 минг лашкар билан) Темурийзодаларни яраштириб қўйганлар. Хуллас, ниҳоятда тинчликсевар аждодлар фарзандлари эканлигимиздан фахрланамиз. Бироқ тинчлик ҳеч қачон ўз-ўзидан келмайди. Унга эришиш учун жуда катта хоҳиш-истак, интилиш, керак бўлса, мунозараларда енгиб чиқа билиш зарур. Қолаверса, жамоатчиликка ўз таъсирини ўткази оладиган улўф шахслар ҳаракати туфайли урушларнинг олдини олиш мумкин.

Юртбошимиз Ислон Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хафсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолатлари» асарида таъкидлаб ўтганларидек, «Бизнинг БМТ билан муносабатимиз халқаро жамоатчиликдан ёрдам ва мадад олиш истагимиздан кўра (гарчи бугунги кунда бу ҳам жуда катта аҳамиятга эга бўлса-да), кўпроқ БМТ савий-ҳаракатлари муваффақиятли амалга оширилишига», унинг фаолияти янги мазмун билан бойишига кўмаклашишга интилишга, асосланади. Ҳақиқатдан ҳам жаҳондаги жуғрофий-сиёсий вазиятнинг ўзгариши янги минг йилликда БМТ таркибий тузилиши ва БМТ фаолиятини такомиллаштиришни ҳам талаб қилмоқда. Ҳеч шубҳасиз, озодликни қўлга киритган ўзбек халқи бу борада айниқса, фаолликлар кўрсатмоқда.

Ота-боболаримиз шухрати соясига маҳдиё бўлиб юрадиган даврлар энди ўтди. Бугун жаҳон биздан ўз сўзимизни айтишимизни, ўз тафаккуримизни намоён этишимизни талаб қилмоқда. Биз аждодларимизга лойиқ бўлишимиз керак. Давлат ва сиёсат юритишда агар ўз ғоянгга эга бўлмасанг, ҳеч шубҳасиз, ташқаридан бошқа бир ғоя кириб келади. Зотан, одамларни ўз кетидан эргаштира оладиган мустаҳкам мафкурагина бирлаштира олади. Қолаверса, ўз тарихини яхши билган, ўз кучига ишонган халқгина буюк мамлакат қуришга даъво қилиши мумкин. Тарихи бут халқнинг келажаги ҳам бут бўлур.

Бугун мамлакатимизда жиддий ўзгаришлар юз бермоқда. Инсон тафаккурида бозор иқтисодиёти заруриликка кун сайин ишонч кучаймоқда ва одамлар бу жараёнларнинг фаол иштирокчиларига айланмоқда.

Ер юзида қанча миллат яшаса, ҳар бирининг ўзига хослиги, ўзбекнинг ҳам бошқалардан ажралиб турадиган қадриятлари, урф-одатлари, анъаналари, гўзал маънавияти бор. Ҳар қайси миллат, ҳатто, рангрўйи, юз ва кўз тузилиши, сўзи ва орзу-хаёллари, табиати, еб-ичадиган ноз-неъматлари билан ҳам бир-биридан фарқ қилади. Ана шу миллийликдан айрилган миллат тараққиётдан ҳам маҳрумдир. Унинг равнақи эса ўзлигини англашдан бошланади. Бундан буён фақат демократияга асосланган адолатли бошқарувгина халқларни чинакам бахтга элтади. Жамиятда ҳалоллик

ва фидойилик, ҳақгўйлик ва одиллик сингари олийжаноб инсоний фазилатлар ҳукм сурмас экан, нопоклик, алдамчилик йўли билан бойлик орттириш, балойи нафсга гирифтор бўлиш каби нуқсонлардан фориг бўла олмайди.

Йил фасллари алмашади, одамлар ҳаёти ўзгаради. Истиқлол шарофати билан халқимиз йилдан-йилга янги имкониятларга эга бўлаётир. Мусофим осмонимиз узра янги самолётлар парвоз қилмоқда. Сайёҳларнинг қитъалар ва уммонлар оша сафарлари давом этаверади. Бироқ, Ўзбекистон танлаган йўл — ҳур ва озод, инсонпарвар ва фаровон жамият қуриш орзуси ўзгармайди.

Ўтар дунёда одамдан қоладиган энг ноёб ёдгорлик яхшиликдир. Бу бебаҳо маънавий неъмат эса ўзбекнинг қон-қонига сингиб кетган энг олийжаноб фазилат десак, мутлақо хато бўлмайди.

Дўпписини бошига эгри кўндирган ўзбекнинг тангилиги, мардлиги, меҳнатсеварлиги, юртпарварлиги, саховатпешалиги, иймон-этиқоди, аждодлар руҳига содиқлиги, меҳр-вафоси бугун дунё халқларини ҳам ҳайрат-

ним» деб айтмаймиз. Уйғонаётган миллий ифтихоримиз энди бунга йўл қўймайди. Ватан тупроғи — кўзларга тўтиё! Инсонни роботга айлантириб қўйган собиқ тузум даврида кулгили бўлса-да, биз шундай йўл тутишга мажбур эдик. Ўзлигидан маҳрум, миллий ифтихори йўқ кишилар учун гўёки миллат ташвиши йўқ эди.

Зотан, энди Ватан деганда аниқ ҳудудни — Ўзбекистонни тушунамиз ва унинг ҳимоясига жонимизни тикамиз. Бугун нафақат дунёқарашимиз, ҳатто, жаҳон халқларига муносабатларимиз ҳам ўзгармоқда. Илгари хорижлик ҳар бир одамга гумонли назар билан қарар эдик. Энди улар билан худди минг йиллик туғишганлардек ҳамкорликлар қиляпмиз. Ўзбекнинг доврўғини жаҳонга ёяпмиз. Ҳаётдаги мавжуд ҳар бир нарсанинг ўз номи, ўз вазифаси бор. Уни бошқача айтиш ва қўллаш мумкин эмас. Мустақиллик ҳамма нарсани ўз жойига қўйиб, ўз номи билан аташни талаб қилмоқда. Ҳаммасидан ҳам инсон қалбида ўзгаришлар содир бўлаётгани, виждон эркинлигини кўриб, хурсанд бўламиз. Ҳеч

Янги минг йилликка йўл очиб борар эканмиз, ҳаммага дўстлик ва ҳамкорлик қўлини чўзамиз. Хавфсизлик, барқарорлик ва собитқадам ривожланиш деган сўзлар бунинг рамзидир.

Ислом КАРИМОВ

га солмоқда. Улар келажакимиз буюклигига ишонч билан қарашмоқда, бу йўлда бизга мадад қўлини чўзмоқдалар.

Ўзбекистонда одамларнинг оиладан кейинги бирлиги маҳалладир. Ҳали дунёнинг бошқа бирор мамлакатада биздагидай тақомиллашган бундай дорифунун йўқ. Бизнинг мамлакатда эса ҳатто, бошқарувнинг ҳам энг қадимий, энг одил ва энг демократик усули ана шу оёйишталик кўрғонида амалга оширилади.

Биз нафақат янги асрга кириб келаяпмиз. Ҳатто, ўзимиз яшаб турган жамиятни ҳам янги асосда қурыпмиз, ислоҳот энг аввало, одамлар онгини, дунёқарашини ўзгартириш демақдир. Агар шу бугуноқ эскича ноадолтона қарашлардан воз кечмас эканмиз, яна улар тараққиётимизга тўғаноқ бўлади.

Ҳар қандай жамиятнинг ўзгариши ўз-ўзидан инсонни ҳам ўзгартиради. Бу ўзгаришлар ичида бўлмаган одам жамиятнинг шу бугунги ҳолатини ҳам ҳис эта олмайди.

Миллий ифтихор туғғуси бўлган одамгина ўз халқини севади, Ватанни қадрлайди. Ҳур ва озод Ватан учун садоқат билан сидқидил хизмат қилиш нақадар шарафли. Бугун бизнинг нафақат дунё минбарига чиқишимиз, балки онгу шууримиз ва фаолиятимизда рўй бераётган ўзгаришлар ҳам шиддат билан тезлашяпти. Энди илгаригидай Оврўпо остоналаригача «Менинг Вата-

шубҳасиз, тафаккурдаги бу уйғонишлар, хур фикр кўнгилларни, маҳаллаю кўчаларни, далалару водийларни, мустақил Ўзбекистонни ўз маърифати ва зиёси билан ободонликка бошлайди.

Ассалом, янги аср! Сенга ёруғ юз, улуғ ниятлар ва муборак қадамлар билан кириб келдик.

Эй, менинг киндик қоним сачраган юртим, Ўзбекистоним. Бизга бағрингда ҳаёт бахш этганинг учун, дилга эзгу ниятлар нақш этганинг учун минг бора розимиз. Гуруримиз бағрингда дунёга келиб, меҳривафолари жаҳонга татигулик қалби кенг ўзбек бўлиб туғилганимиздандир. Агар ҳаётда кимгадир таъзим бажо қилиш керак бўлса муқаддас тупроғинга, офтобинга, Еру сувларинга таъзим қилгаймиз. Майли, бу таъзимимиз шукроналигимиз, бир умр беминнат ато этган инъомларинг учун миннатдорчилигимиз ифодаси бўлсин. Нафақат жаннатмакон боғу, муаззам тоғларингни, обиҳаётга тўла ирмоқларингни, ҳар бир унган гиёҳларингни эъзозлаб қадрлаймиз. Ҳар қарич еринг учун жон тикишга тайёрмиз.

Истиқлол шабадасидан баҳра олиб, янги асрга ўтиш арафасида фаровонлик томон дадил қадам қўйган она-Ватаним, иқболи порлаган халқим. Истиқлолинг, бу озод кунларинг муборак бўлсин!

«МЕН НЕЧУН СЕВАМАН ЎЗБЕКИСТОННИ?»

У вақтларда мен ҳам, қаламим ҳам ёш эдик. Юқоридаги сарлавҳа остида шеър ёзганимда, у келажакда машхур кўшиқ бўлиб, Ватанга меҳр тисолига айланиб кетишини хаёлимга келтирмаган эдим. Дастлабки тўпламимга кирган бу кичик шеърни атоқли адабий танқидчилар, ва энг муҳими, китобхонларим қизгин кутиб олдилар. Истиқлол даврида истеъдодли бастакор Алишер Икромов «Мен нечун севаман Ўзбекистонни?» шеърини куйга солганидан кейин, бу кичик асарнинг иккинчи ҳаёти бошланиб, қанотланиб янада машхур бўлиб кетди. Бу сўзларнинг «Муллоқот» журналига нима дахли бор деб ажабланишингиз мумкин. Гап шундаки, Истиқлол арафасида ёруғ оламни кўрган бу журнал саҳифаларида Форобий, Беруний, Ибн Сино, Навоий ҳақидаги, азиз-авлиёлар Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Юсуф Ҳамадоний, Аҳмад Ясавий, Жалолиддин Румий, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Убайдуллоҳ

Аҳрор ҳақидаги мақола ва лавҳаларни ўқиганимда кўнглимда она юртим учун янада юксак фахр, Ифтихор туйғулари тўлқин уради. «Муллоқот» журнали ҳазрати соҳибқирон Амир Темур ва темурий шаҳзодалар ҳаётига доир қимматли маълумотлар берган вақтида бу табарруқ номни тилга олиш таъқиқланган давр эди. Раҳматли Ҳайдар Пўлатов, Азиз Қаюмов, Бўрибой Аҳмедов, Турғун Файзиев, Ҳамид Зиёев, Абдулҳафиз Жалолов каби забардаст тарихчи ва фалсафа олимлари «Муллоқот» журналида халқимизнинг миллий уйғонишига муносиб хизматлар қилдилар.

«Муллоқот» журнали ўн йил давомида ўз байроғига ҳазрат Алишер Навоийнинг «Одамий эрсанг демагил одамий, Ониким йўқ халқ ғамидин ғами» деган ҳикматли сўзларини ёзиб кўйганлиги ва доимо Навоий ижодига мурожаат қилиб туришидан бу нашрнинг инсонпарварлик, адолат жарчиси эканлигини сезиш мумкин. «Муллоқот» журналининг илк сонлари ҳали мустабид совет тузуми вақтида чиққан ва бошқа нашрлар «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» деган шордан воз кечмаган эдилар.

«Муллоқот»нинг ўзига хос маърифат йўли бор. Утган йиллар давомида Алишер Навоийнинг «Насойимул-муҳаббат» асаридан янги боблар, Хусайн Воиз Қошифийнинг ўғли, Хожа Убайдуллоҳнинг шоғирди Фаҳриддин Али Сафийнинг «Рашаҳот айнул ҳаёт» («Ҳаёт булогидан томчилар»), Зайниддин Ғаззолийнинг «Қимиёи саодат», Фаридиддин Аттор ва бошқалар қаламига мансуб «Чор

китоб» каби нодир меросимиз намуналари бериб борилиши журналхонлар қалбини бойитгани, гўзаллаштиргани аниқдир. Бундай нодир асарларнинг йил давомида берилиши журналнинг ўзига хос йўлини кўрсатиб турибди.

«Муллоқот» соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар ҳаётини кенг ёритиш билан журналхонларнинг тарихий билимларини кенгайтирди. Журнал буюк ватандошимиз султон Маҳмуд Ғазнавий ҳақида учта сониди (1993, № 3, 4, 5) биринчи марта ижобий мазмунда тарихий мақола берди. Бу ёрқин тарихий шахс ҳақида биз узоқ вақтлар фақат Фирдавсийни хафа қилган золим подшоҳ, деган бир ёқлама фикрда юрганмиз. Ул зотнинг амир Темур ва Мирзо Бобурдан 300 йил аввал Хуросон ва Мовароуннаҳрда буюк салтанат турганини, исломий фан-маданият равнақиға йўл очган буюк давлат арбоби эканлигини, ҳатто кўпчилик зиёлиларимиз ҳам билмайдилар.

Журналнинг яна бир хайрли иши — унинг ҳар сониди Ўзбекистоннинг бунёдкорлик, тинчликсевар сиёсати, юртбошимизнинг янги асарлари кенг шарҳлаб берилишидир. Севимли журналимиз янада қизиқарли чиқиши учун адабиёт ва санъат янгиликлари, янги асарлар шарҳи кенгроқ берилишини истар эдик.

Агар шу кунларда шеърят мухлислари мендан «Сиз нечун севамиз Ўзбекистонни?» деб сўрасалар, «Муллоқот» журнали саҳифаларини варақланг, бу саволга ўша ердан жавоб топасиз, деган бўлур эдим.

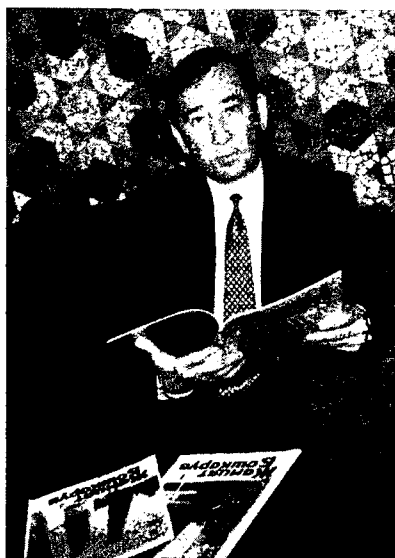
Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон қахрамони

Муҳаммаджон ЖАКБАРОВ

УЙҒОНИШ ДАВРИДА ИНСОН КАМОЛОТИ

Ғарб ва Шарқ Уйғониш даврида ахлоқий камолотга муҳим эътибор берилиши бежиз эмас. Стоиклар, рицарлар ва жавонмардлар фалсафасида олий фазилатларни ҳосил қилиш, яъни ахлоқий баркамоллик асосий ўрин тутди. Маънавият фалсафаси бўлган этика — ахлоқ фанига катта эътибор берилиши — Ренессанс гуманизмини назарий жиҳатдан асослашга хизмат қилар эди. Шарқ Уйғониш даври мутафаккирлари Форобий, Хоразмий, Беруний, Ҳаким Санойӣ, Ибн Сино, Ал-Бухорий, ат-Термизий, Хусрав Деҳлавий, Низомий, Саъдий, Жомий, Навоӣ асарларида инсон хулқи, ахлоқий фазилатлар, марказий ўрин эгаллайди. Ғарб Уйғониш даврида эса, «Ўрта асрларнинг сўнгги ва янги даврнинг биринчи шоири» Данте Алигери (1265—1321) ижодида дил ва ақл-идрок уйғунлиги гоёси илгари сурилади. Данте фикрича, фалсафа ақлни камолга етказиш, яхшилик ва ёмонликни фарқлаш йўлидир. Бинобарин, фалсафани ўрганиш — эзгулик йўли, маънавий камолот йўлидир. Яхши хулқ — фалсафанинг гўзаллиги, ахлоқ, этика эса — фанлар маликасидир.

Данте мутафаккир сифатида қадимият фалсафасини масиҳийлик билан синтез қилиб (бириктириб), динни янгилаш, «ёшартириш»га интилди. Унинг инсон руҳини янгилашга интилиши Худо ва инсон муносабатлари қандай эканлигини аниқлашда ҳам, инсоннинг бу дунёдаги ҳаёт тарзини ўзгартириш зарур, деган фикрида ҳам кўринади. Дантенинг бу улғувор нияти «Илоҳий комедия» асарида амалга оширилди. «Илоҳий комедия» дин, фалсафа, ахлоқдан бошлаб, то

сиёсатгача, ҳаётнинг барча ҳодисаларини қамраб олади. Данте бу асарида ўрта асрлар схоласт (чекланган) олимларининг таълимотларини, ҳуқуқшунослар ўйлаб топган сиёсий доктриналарни, Франциск черковининг мистикаси (руҳий мўъжизалари)ни, антик давр стоиклари фалсафасини, провансал ишқий лирикасини қайта ишлаб чиқди. «Илоҳий комедия» замонасининг барча илм ва ҳикматини ўзида мужассам этган, соф лирик тилда битилган даврнинг улғувор манзарасидир. Аммо, ўткир сиёсатдон бўлган Данте ислом таълимотини яхши тушунмагани учун Муҳаммад пайғамбарга салбий баҳо беради. Италия ва Оврупо гуманизмининг асосчиси Франческо Петрарка (1304—1374) ўз ижодида фалсафанинг назарий масалалари — ҳаёт ва борлиқни тушунтириш, космогония, гносеология (билиш назарияси) ва логика соҳалари билан жуда кам шугулланган. Унинг маънавий изланишларида ахлоқ масалалари, «яшаш санъати», яъни инсон ҳис-ҳаяжонларидан, эҳтиросларидан айрилмаган ҳолда қандай

қилиб шахсий эркинликка, руҳий хотиржамликка эришиш мумкинлиги ҳақидаги мулоҳаза-ўйлар асосий ўрин тутди. Бу муаммоларга жавоб топиш учун Петрарка қадимги Рим стоиклари, Ситсерон, Сенека асарларига мурожаат қилади. Петрарка фикрича, фалсафа руҳ тарбиясидир.

Петрарка ижодида фалсафанинг бошқа соҳаларига нисбатан этика-ахлоқнинг асосий ўрин тутиши бу мутафаккирнинг инсон камолотига жуда теран қизиқишидан далолат беради. Шу маънода у фалсафанинг асосий вазифаси —

чинакам маънавиятли, ахлоқий баркамол инсонларни тарбиялашди, деб тушунар эди. Петрарка файласуфнинг етуқлиги меъзони деб, унинг ахлоқий қарашларини биринчи ўринга кўяр эди. Мутафаккир шоир фикрича, барча фанлар оламни ўрганади, аммо оламни ўрганишдан мақсад одамни ўрганишди. Айниқса, инсон ўзлигини англаши асосий масаладир.

Петрарканинг инсонларни бирлаштирувчи, дўстлаштирувчи, ҳатто асрлардан асрларга ўтиб, келгуши авлодларга мерос қолдирадиган дилкаш, самимий сўз, маънавий камолотга етакловчи сўз қиммати ҳақидаги фикр-мулоҳазалари қизиқарлидир. Мутафаккир фикрича, инсоннинг хилватдаги шахсий ўй-кечинмаларига нисбатан бошқаларга айтиладиган сўзи муҳимроқдир. «Агар инсон бўлиб қолишни истасак одамлар билан суҳбат, муомала қилишимиз зарур. Одамларга фойдали ишлар қилайлик, одамларнинг кўнглига (самимий, ҳикматли) сўз билан ҳам олий даражада ёрдам беришимиз мумкин».

Италия Уйғониш даври мутафаккири Петрарканинг бу фикрлари шарқлик ўтмишдошлари Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Аҳмад Яссавий ва Баҳоуддин Нақшбанднинг «анжуманда хилват топиш», суҳбатда яхшилик топиш ҳақидаги фикрлари билан ҳамоҳангдир. Айниқса, сўз қудрати ҳақида Навоийнинг «Сўз гавҳари олдиди чинакам гавҳар бир томчи сувдай бўлиб қолиши, яхши сўз жон озиғи, дилларга малҳам» эканлиги ҳақидаги фикрлари ҳайратланарли даражада ҳамоҳанг эканлиги Уйғониш даврининг бутун дунёда яхлит жараён эканлигини кўрсатади.

Қадимги стоиклар фалсафасида, кейинроқ Шарқ Уйғониш даври мутафаккирларида бўлганидек, борлиқни Худонинг жамоли деб илоҳийлаштириш — пантеизм асосида микро ва макрокосмнинг ўзаро боғлиқлиги тушунтирилди эди. Қизиғи шундаки, Юнон-Рим стоикларининг пантеизм фалсафасида Шарқ мутасаввифларининг исломий таълимотларига ўхшаш жиҳатларни кўрамиз. Юнон-Рим стоиклари фикрича, барча мавжудотлар Худодандир, ва уларнинг барчаси яна Худога қайтади. Стоикларнинг ахлоқий қарашларида ҳам инсоннинг табиатга уйғун ҳолда яшаши оқилна, гўзал яшашдир ва бу илоҳий кўрсатмадир.

Уйғониш даврининг кўпчилик мутафаккирлари стоикларнинг илмий, ахлоқий тамойилларини қабул қилдилар ва табиий фанларни ривожлантириш билан мутаассиб христиан руҳонийларининг риёкорлигига қарши курашдилар. Стоицизм фалсафасида ахлоқий таълимот назарияси амалиётга таянар эди. Милоддан аввалги 336—264 йил-

ларда яшаган юнон файласуфи Зенон амалий, ибратли ҳаёт билан тарбиялашга катта аҳамият берди. Суқрат, Афлотун, Арасту камолот фалсафасига амал қилиб яшадилар, шоғирдларига шахсий намуна кўрсатдилар. Ахлоқий, маънавий тарбиянинг шу муҳим жиҳатини кейинроқ ислом мутасаввифлари Куръон асосида ривожлантирдилар.

Пантеизм — борлиқни илоҳий деб билиш табиатнинг гултожи, Ер юзида энг мукаммал мавжудот бўлган Инсонни ҳам муқаддас деб тушуниш, унинг баркамоллигини тан олиш фалсафасидаги дуализмни — Худо билан табиатни бир-бирига қарши қўйишни ҳам бартараф этди, илоҳий ва табиий ҳодисалар ўртасида мутлоқ чегара, тўсиқ йўқлигини, аксинча, Худо ва табиат яхлит деб оламнинг бирлиги қонуниятини тушунишга олиб келди.

Шу билан бирга, Ғарб тарихчилари ва файласуфларининг фикрича, Уйғониш даврида черковнинг яққаҳукмронлигига, догматизми — мутаассиблигига қарши курашган кўпгина ҳур фикр оқимлари (овруполик олимлар бу оқимларни ересъ — «куфр» таълимотлар деб атайдилар), турли диний-мистик (руҳ мўъжизаларига ишонувчи) оқимлар кучайди ва булар ҳур инсон ҳақидаги гуманистик дунёқарашларнинг шаклланиши ва ривожланишига олиб келди. Халқ оммаси орасида туғилган бу еретик таълимотлар демократик руҳда бўлиб, К. Маркс фикрича, ереслар — буйурғирлар (бойлар), шаҳар плебейлари (йўқсуллари) ва уларга қўшилиб, феодализмга қарши курашга кўтарилган деҳқонларнинг эски диний дунёқарашни янги иқтисодий шароитларга ва янги синфларнинг ҳаёт тарзига мослаштиришга интилишларини ифодалар эди. Уйғониш даврида бу ҳаракатлар жамият ҳаётини янгилаш билан бирга, динни ҳам янгилаш тарафдори бўлиб чиқдилар. Ижтимоий мазмуни жиҳатдан бу ереслар — халқ оммасининг маданияти анъаналарини, халқ идеалларини ифодалар эдилар.

Хусусан, Франциянинг жанубида ўрта асрларда вужудга келган которларнинг генетик таълимотига кўра, икки хил олам бор: Худо осмонда яратган яхшилик олами (фаришталар олами) ва Иблис ер юзида аралашган Ёвузлик, Ёмонлик олами. Бу икки қарама-қарши оламнинг мавжудлигидан келиб чиқиб, которлар ер юзидаги ҳукмдорларнинг одамлар устидан ҳукм чиқариши ва жазо беришларига қарши чиқдилар. Улар барча уруш-қирғинларни ва католик черкови руҳонийларини кескин қораладилар. Которларнинг яхшилик ва ёмонлик кучлари ҳақидаги бу қарашлари Шарқда анча асрлар аввал зардуштийлик таълимотида ҳам асосий ўрин эгаллар эди. Бу таълимот кенг

халқ оммасига осон тушунарли эди, шунинг учун ҳам инқилобий кучга айланган эди.

Ўрта асрларда Фарбий Оврупода ва Шарқ мамлакатларида ҳам соф динга муҳолифликда бўлган диний-мистик таълимотлар кучайди (Мистика — илоҳий сир-асрор, руҳ мўъжизаларини билиш ҳақидаги таълимотдир — М. Ж.).

Мистицизм олимлари Оврупода ҳам, Шарқда ҳам дин арбоблари воситаси билан эмас, балки Хақ таолога бевосита мурожаат қилиб, камолот йўлидан бориши мумкин, деган ғояни илгари сурдилар. Фарб олимларининг фикрича католик черковининг қиммат сарф-харажатларни талаб қилувчи расм-русумларини йўқотиб, илк масиҳийлар давридаги Рим прокураторларини, прелатларни, роҳиб-монахларни йўқотиб, илк христиан жамоалари ҳаёт тарзига қайтишини талаб қилиб чиқдилар.

Шарқда эса мистицизм азиз-авлиёларнинг шафоати билан ҳар бир инсон камолотга интилишини, Муҳаммад расулуллоҳ ва саҳобалар каби илк ислом жамоалари ҳаёт тарзига қайтишни таклиф этдилар. Н. А. Конрад мистицизм вакилларининг фаолиятини рационализмга яқин туришини — ҳар иккаласининг ақидапарастлик — догматизмга қарши курашганлиги билан изоҳлайди.

Фарбий Оврупода ҳам, Шарқда ҳам мистицизм — илоҳий сир-асрорни билиш тарафдорлари илоҳий ишққа асосланган ҳурфикрлиликни ривожлантирдилар. Шарқда ўрта асрларда рационализм ва мистицизм вакиллари Форобий, Беруний, Ибн Сино, Муҳаммад Хоразмий, Абу Абдуллоҳ Хоразмий, Ибн Рушд, Ибн Туфайл ва уларнинг издошлари илоҳиёт илмларини, тасаввуфни, ислом шариати ақидаларини чуқур билиш билан айни вақтда табиий фанлар — алгебра, астрономия, геодезия, геометрия, география, медицина, математика, тригонометрия, минералогия фанларида юксак кашфиётлар қилиш билан бирга фалсафий тафаккурни юксак чўққиларга олиб чиқиб, Фарбий Оврупо Уйғониш давридаги илм-фанлар, фалсафа тараққиётига замин тайёрладилар.

Айниқса, Имом Зайниддин Ғаззолий ва Ибн Рушд илмий-ижтимоий, фалсафий қарашларининг Фарбий Оврупо Уйғониш даври мутафаккирлари ижодига таъсири жуда катта эди. Жавоҳарлаъл Неру фикрича Ҳиндистон ва Ўрта Осиёдаги, шунингдек, Яқин Шарқдаги арабийнавис олимларнинг ҳурфикрлиги уларнинг диний қарашларидан ташқарига чиқиб, инсоният ақлий, илмий изланишларига катта йўл очиб бердилар.

Академик Н. Н. Конрад «Ўрта асрлар

Уйғониш даври ва Алишер Навоий» мақоласида бундай деб ёзди: «Ибн Рушд рационалиزم, Жомий мистицизми (тасаввуф) ўрта асрлар тафаккури кишанларини парчалаб, янги даврга йўл очган қудратли кучлардир». Кейинги вақтларда бу фикр тарафдорларининг сафлари кенгаймоқда.

Уйғониш даври ижтимоий-фалсафий тафаккурининг ғоявий манбалари қадимият файласуфлари Афлотун ва Арасту қарашларини соф ҳолда тиклаш билангина чекланмади. Бу даврда икки хил ҳақиқат ва скептицизм — барча фикр ва ғояларга кўр-кўрона ишонмай, текшириб, ақл элагидан ўтказиш фалсафаси билан бирга қадимги стоикларнинг ҳаёт машаққатларини сабр-матонат билан енгиш фалсафаси, ахлоқий қарашлари ҳам яна тикланиб, ривож топа бошлади.

Уйғониш даврида комилликка интилаётган ҳар бир инсон шахсий маънавий эркинликка ва руҳ қудратига эришуви мумкин, деб ҳисоблай бошладилар. Маърифатли инсонлар ахлоқий камолотга эришувда стоиклар фалсафасига амал қила бошладилар. Уйғониш даври ва ҳатто ундан кейинги даврларда ҳам маърифатли инсонлар ўз табиатидаги ҳою ҳаваслар ва эҳтиросларни (масалан, бойликка, амал-мансабга интилиш, очкўзлик каби иллатларни) жиловлаб, стоикларча матонат билан маънавий камолотга эришиш мумкинлигига ишондилар. Аввалроқ, Шарқ Уйғониш даврида бу фалсафий қараш тасаввуф ва футувват — мард инсонлар фаолиятида мужассамланган эди. Мўғуллар истилочилиги даврида узоқ йиллар, ҳатто асрлар давомида фалокат ва қайғу кулфатлардан боши чиқмаган одамлар пайлажакка ишончини йўқотаётган пайтларда жавонмардлик, футувват фалсафасини дастуриламал қилган Паҳлавон Маҳмуд каби инсонлар жисман ва руҳан қудратли бўлиб, оламни ёвузлардан қутқизиш мумкин деб ҳаётбахш дунёқарашни олға сурдилар.

Шуниси қизиқарлики, Шарқда ҳам, Фарбда ҳам маънавий камолот ва тафаккур равнақи жамиятнинг энг фаол тоифаси — хунармандлар даврасида бошланган эди. Бунинг боиси шуки, яхши касб-хунарлар ўрганишда юксак маҳоратга эришган бу одамлар ўзлари ва оила аъзолари тирикчилигини бемалол ўтказиб, подшоҳлар, вазирлар ва ҳокимлардан шафқат, марҳамат кутмас эдилар. Улар худодан ризқ-баракани сўрашни унутмасдилар албатта, аммо, ризқ-баракани худо меҳнатсевар, гайратли одамларга беришини тушунар эдилар. Фарб билан Шарқ хунармандларининг маиший шароитлари ва маънавий маърифати ўртасидаги фарқлар фалсафа учун алоҳида тадқиқот мавзуйидир.

МАЪНАВИЯТИМИЗ КЎЗГУСИ

Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларида эркин фикрлаш, тафаккур мустақиллигига йўл очилди. Мамлакатимизда бозор иқтисодиётига асосланган, очиқ, ривожланган, ҳуқуқий, демократик жамият барпо этилмоқда. Шундай анъана-қадриятларга асосланган янги тузумни қарор топтириш жараёни ҳаётини давлатчилиги тарихий тажрибалари ва қарийб уч минг йиллик миллий тажриба билан уйғун ҳолда, синтезлашган шаклда олиб борилмоқда. Шу ўринда, дунёвий давлатни қуришнинг бу тажрибаси фақат Ўзбекистонда вужудга келганлигини алоҳида таъкидлаш керак.

Мустақилликни мустаҳ-

камлаш, туб иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий ислохотларни амалга ошириш, айниқса, бу борада мавжуд бўлган муаммолар ечимини топишнинг назарий асослари ҳақидаги фикр-мулоҳазалар матбуотда кенг қамровлилик билан ўз аксини топиши — мамлакатимиз ҳар бир фуқаросининг ўзини-ўзи англашини таъминловчи муҳим восита ҳисобланади.

Ўртбошимиз Ислоҳ Каримов таъкидлаганларидек, «жамият аъзолари ўз фикрини эркин ифода эта билиши, сўз эркинлигини ҳимоя қилиш, шу ҳуқуқларнинг амалда таъминланиши учун кафолат яратилиши — бизнинг энг муҳим вазифамиз бўлиши лозим. Одамларнинг эркин фикрини ифода этувчи оммавий ахборот воситалари жамиятда ўзининг мустақил ўрни ва мавқеини эгаллаши даркор».

Айнан шундай ўрин ва мавқеини эгаллаш, шундай вазифани ижро этишдек масъулиятни ўз зиммасига олган журналлардан бири «Мuloqot» саналади. «Мuloqot» журналининг ўн йил давомида чоп этган кенг қамровли материаллари билан атрофлича танишиб чиқиб, шуни қайд этиш мумкинки, уларда мамлакатимиз ҳаётининг фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий ва бошқа

шу каби жиҳатлардаги ўзгаришлар, миллий тарихимизнинг кўплаб қирралари ўз аксини топмоқда.

Хусусан, журналнинг кейинги 1999 йилги сонларига тўхталадиган бўлсак, юртбошимиз Ислоҳ Каримовнинг «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда», «Ўзбекистон буюк келажак сари» каби асарлари моҳиятини очиб берган Нарзулла Жўраевнинг «Янги асрга даъват» (5-сон), «Етти йил мўъжизаси ёки XXI асрга назар» (1-сон) мақолаларида давлатимизнинг янги юз йилликдаги фаолияти белгилаб берилганлиги қайд этилган.

Таниқли сиёсатшунос ўз мақолаларида мустақилликнинг биринчи йилидаёқ ислохотлар ҳақида Президент Ислоҳ Каримов «Ўзбекистон халқининг миллий руҳиятига хос бўлган этнопсихологик меъёрларнинг хусусиятини ҳам эътиборга олиш зарур», деб таъкидлаганлигини, ана шунинг ўзи ислохотчилик сиёсатининг нақадар халқчиллиги, халқ тақдири билан боғлиқлиги унинг юксак маънавият асосида қурилаётганлигининг кўрсаткичи ҳисобланишини, шу билан бирга халқ ҳамма вақт, ҳар қандай жамиятда ўз мақсад интилишларини, тақдирини ҳам эътиборга олади деб таъкидлаганлигини, ана шунинг ўзи ислохотчилик сиёсатида қанчалик аниқ кўрса, унга шунчалик эргашшини, суянишини, ўзининг тақдирини у билан боғлиқ ижтимоий ҳодиса сифатида қабул қилинишини кўрсатиб ўтган.

Президент томонидан олиб борилаётган давлат сиёсати билан фуқаролар манфаатлари, жамият тараққиёти билан одамларнинг мақсад ва интилишлари уйғунлашиб, ягона ҳодисага айланганлигини, бунинг натижасида Ўзбекистонда жамиятни тубдан ислоҳ қилишнинг «ўзбек модели» вужудга келганлиги қайд этилади.

Муаллиф Президентимиз томонидан «Ўзбекистон буюк келажак сари» асарида «Республиканинг ўзини ҳам бир жамоа деб, катта оила деб қараш мумкин. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб, ўз бурчларини қатъий бажариш ва ўзаро ғамхўрлик бўлмаса, фаровон ва муносиб ҳаёт кечириш мумкин эмас» деган фикрларига жуда катта фалсафий, сиёсий, ижтимоий ва ҳуқуқий тушунча эканлигига алоҳида урғу беради.

Н. Жўраев ўз мақоласида Президентнинг мазкур асарида диннинг жамият тараққиётида тугган ўрни ва роли, диний фанатизм ва экстремизмнинг фожиона оқибатлари хусусида фикр юритганлигини, ҳаётимизга таҳдид солаётган еттига омилни кўрсатиб берганлигига тўхталиб, уларнинг ҳар бирида берилган тахлилӣ ёндашувни барчамизга етказишга ҳаракат қилган.

Президентимиз асарида кўтарилган масалаларнинг нақадар тўғри ва ҳаётӣ эканлигини, у илмӣ, назарӣ ва амалӣ жиҳатдан тўғрилигини, айни пайтда мазкур китобда баён этилган фикрлар бир неча ўн йилларда амалга оширилиши мумкин бўлган муаммоларни ўз ичига олганлигини баён қилади. Мақола сўнгида, «Ўзбекистон буюк келажак сари» китобини муаллифининг янги юз йилликка нигоҳи, ёрқин ва умидбахш қарашлари дейиш мумкин, деб ёзади Н. Жўраев.

Мазкур мақолалар билан танишиш Президентимиз асарларини ҳар томонлама ва чуқур ўрганишимиз, уларда кўйилган долзарб вазифаларни теран англашимизга хизмат қилади.

Баркамол инсон шахсини шакллантириш борасидаги муаммолар ва уларнинг ечимларини топишнинг саъй-ҳаракатлари С. Чориевнинг

«Баркамол инсон — инсон-парвар жамият маҳсули» (1-сон), С. Облоқуловнинг «Тафаккур — юксалиш омили» (3-сон), М. Ориповнинг «Мустақиллик ва миллатнинг келажаги» (3-сон), А. Чориевнинг «Инсоннинг маънавий қиёфаси» (3-сон), Д. Саъдуллаевнинг «Ёшлар қамоли — Ватан жамоли» (4-сон), Ю. Абдуллаевнинг «Таълим ва жамият» (5-сон) каби мақолаларида баён этилган.

Юртбошимизнинг «Ўзликни англаш тарихи билишдан бошланади» ва «Ҳаққоний тарихни билмасдан ўзликни англаш мумкин эмас» деган қимматли фикрларини, шунингдек, ижтимоий-фалсафий меросни ўрганишга бағишланган А. Насриддиновнинг «Давр ва ижтимоий-фалсафий мерос» (4-сон), А. Аҳмедовнинг «Тарихимизни севайлик» (4-сон), М. Жақбаровнинг «Форобийнинг адолатли жамият орзуси» (1-сон), С. Ҳасановнинг «Овесто — ҳуқуқ манбаи» (1-сон), Қ. Назаровнинг «Қадрият фалсафаси» (5-сон), Б. Бойқобилловнинг «Ҳожа Аҳрор Валий ибрати» (3-сон), З. Ишончининг «Ҳаким Санойӣ Фазнавий» (3-сон) мақолалари ҳам диққатга сазовордир.

Бозор иқтисодиёти шароитида жамият тараққиётида юз бераётган муҳим ижтимоий, иқтисодӣ, сиёсий-маданий омилларнинг ўзаро таъсири ва алоқадорлигини таҳлил этишга бағишланган Д. Норқуловнинг «Бўш вақт ва бозор иқтисоди» (3-сон), Н. Очиловнинг «Раҳбар маънавияти ва масъулияти» (2-сон), Р. Рауповнинг «Пул ва ахлоқ» (1-сон), Э. Зикриёевнинг «Пахта — иқтисодиётимиз таянчи» (5-сон) каби мақолаларида кўтарилган муаммолар ўта долзарблиги билан ажралиб туради.

Журналнинг «Мулоқот» дафинаси» рунки остида берилган «Мамлакатлар, одамлар, одатлар», «Одобнома», «Турфа олам» каби туркум материаллар ҳам бизнинг дунёқарашимизни бойитишга хизмат қилади.

Журнал ўз таъсирчанлигини янада ошириш учун келажакда қуйидаги жиҳатларга эътиборни қаратиши лозим деб ўйлайман:

журналда жамоатчилик фикри асосида тайёрланган тахлилий материаллар кўпроқ берилса;

таълим-тарбия жараёнидаги муаммоларни ва уларни ҳал этиш борасида олиб борилаётган ишлар, айниқса, янги педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш йўл-йўриқларини ўзида акс эттирган туркум материалларни мунтазам чоп этиш;

ҳалқаро журналларда эълон қилинган шу куннинг долзарб мавзуларидаги мақолаларнинг айнан таржимасини чоп этиш, шунингдек, бундай мақолаларга муносабат билдириш;

журналнинг олдинги сонларида чоп этилган энг яхши мақолаларни аниқлаб бориш мақсадида журналхонларнинг фикр-мулоҳазаларини ёритиш.

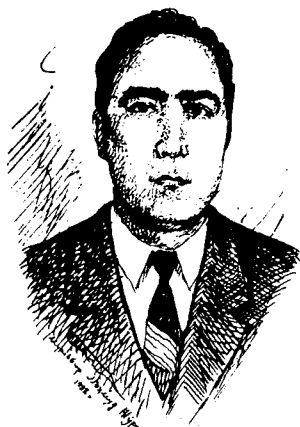
«Мулоқот» журнали ташкил бўлганига ўн йил бўлди. Ўтган йиллар давомида журнал иқтисодӣ ва ижтимоий-сиёсий ҳаётимизнинг барча томонларини атрофлича таҳлил этишга, шарҳлашга ҳаракат қилди. Унда ёритилган долзарб масалаларнинг кўплари ўз ечимини топмоқда.

Юртимизда амалга оширилаётган ислохотларни пировардига етказиш ва уларнинг самарасидан баҳраманд бўлиш, Ватан ва миллат келажаги барчамизнинг маънавий-маърифий фаоллигимиз, янгиликка интилишимиз, мустақилликни мустаҳкамлаш борасида ўз куч ва истеъдодимизни баҳшида этишга ҳозирлигимиз каби қатор сифатларни намоён эта олишимизга узвий равишда боғлиқдир.

Ишонч билан шуни таъкидлаш мумкинки, «Мулоқот» журнали таҳририяти ижодий жамоаси ИСТИҚЛОЛНИНГ МАЪНАВИЙ ПОЙДЕВОРИНИ ЯНАДА МУСТАҲҚАМЛАШ йўлида жамият тараққиётининг ўта долзарб масалаларини ёритиш салоҳиятига эгадир. Уйлайманки, журнал республикамизнинг кўплаб етуқ олим уламоларини, фан намояндаларини ўз атрофига бирлаштира олувчи марказ бўлиб қолади.

Мурод ШИРИФҲУҲАЕВ,
академик

ИЖТИМОЙ МАСЪУЛИЯТ ТУЙҒУСИ

Ўзбекистон жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари сафидан муносиб ўрин эгаллаши учун сиёсий ёки иқтисодий мустақилликка эришишининг ўзи кифоя қилмайди. Мамлакатимизда мустақиллик тўлиқ тантана қилиши учун ўтмишдан мерос бўлиб қолган рухий-маънавий мажруҳликни бошқача айтганимизда, мамлакатимиз Президенти Ислам Каримов таъкидлаганидек, кишилар руҳияти, маънавиятини куллик ва мутеълик исканжасидан озод қилишимиз, қадди-қоматини баланд тутадиган мустақил фикрлаш, ишлаш ва яшаш маданиятига эга бўлган — мустақил шахсни вояга етказишимиз зарур.

Афсуски, фуқароларимиз турмуш тарзида ижтимоий инерция туфайли яшаётган эскича урф-одатлар, хулқ-атворидаги эски тузумга хос кайфиятлар, хатти-ҳаракатлар, маневрлар, қилиқлар инсонпарвар, демократик жамиятга хос гуманистик типдаги мустақил шахснинг қарор топиши жараёнига жиддий тўсиқ бўлмоқда. Ижтимоий инерция туфайли ўтмишдан бугунга ўтиб келган эскича фикрлаш, эскича ишлаш, эскича яшаш кайфиятларига, психологиясига зарба бермоқ учун, энг аввало, янги жамият барпо этиш жараёнига гов бўлиб турган ижтимоий инерция механизмини диққат билан таҳлил қилишимиз лозим.

Кишилар хулқ-атворида ижтимоий инерция туфайли содир бўлаётган ўзгаришларни таҳлил этмоқ учун унинг миқдорий ва сифатий томонларини аниқ кўра билиш лозим. Хусусан, одамлар ижтимоий фаоллигининг ҳолати улар хулқ-атворида содир бўлган ўзгаришларнинг миқдорий томонини характерласа, ушбу фаоллиқнинг йўналиши, қайси томонга қаратилганлиги, яъни яратувчанликка ёки бузишга, тузатишга ёки хароб қилишга йўналтирилганлиги, онглилиги ёки онгсизлиги — унинг сифатий томонини ифодалайди.

Инсон хулқ-атворида содир бўладиган ўзгаришлар: биринчидан, жамиятнинг ижтимоий тузилишига; иккинчидан, қандай маданий ва маънавий меъёрларга хусусан, миллий ёки умуминсоний кадрятлар талабларига риоя қилиши ёки амал қилмоқчи бўлган ўша талаблар, қоидалар, урф-одатлар, расм-русмларни билиш даражасига; учинчидан, ҳар бир кишининг онглилиги, фикрлаш услуби, ҳаётдан орттирган тажрибасига, яъни олган сабоғига боғлиқ бўлади. Шунингдек, инсон хулқ-атворида жамият ижтимоий тузулишининг турли қатламлари, табақалари, гуруҳларининг ўзига хос меърий талаблари, эҳтиёжлари, манфаатлари ҳам ўз ифодасини топади.

Бозор иқтисодиётига асосланган, инсонпарвар, демократик жамият куриш шароитида ўтмишдан мерос бўлиб қолган ва эски жамиятдан янги жамиятга ўтиш шароитида ижтимоий инерция туфайли кишилар руҳиятида, маънавиятида яшаётган салбий ҳолатларга зарба бериш учун ошкоралик сув билан ҳаводек зарур. Лекин бундай имкониятдан жамиятда мавжуд бўлган турли ижтимоий табақалар, гуруҳлар ўз манфаатлари, профессионал эҳтиёжларини кондириш учун турлича фойдаланишга ҳаракат қиладилар. Чунончи, журналистлар, шоирлар, ёзувчилар, олимлар ошқораликсиз эркин фаолият кўрсата олмайдилар. Сўз, матбуот эркинлигисиз ижодқорнинг ижоди чинакамига ривожланмайди. Ўз навбатида жамиятдаги бошқа бир ижтимоий қатлам, хусусан бошқарув аппаратларида фаолият кўрсатаётган кишиларга, шубҳасиз, ошқоралик, кўп ҳам ёқавермайди. Худди шунинг учун ҳам ошқоралик туфайли журналист қаламининг тивига гирифтор бўлган амалдорлар уларни «ишга ҳалақит берувчилар», «ёзувчилар», «шиқоятчилар», «аризабозлар» деб баҳолайдилар.

Бундай вазиятни жамиятда мавжуд бўлган ҳар бир синф, ҳар бир табақа, ҳар бир ижтимоий гуруҳ ўзининг профессионал имкониятларидан келиб чиқиб таҳлил қилади. Хусусан, журналистлар ҳам ушбу вазиятни ўзларининг журналистик маҳорати, ҳаётдан олган аччиқ-чучуқ сабоқлари, тўплаган тажрибасига суяниб баён қиладилар. Афсуски, вужудга келган вазиятни ҳолисона таҳлил қилиш учун журналистга ижтимоий инерция ҳалақит беради. Бошқаларга ёқмай қолиши мумкин эканлигини ўйлаб, ўзи билан ўзи маслаҳатлашади. Аксарият ҳолларда қон-қонимизга сингиб кетган

Ўзбекона андиша, таниш-билишчилик, ошно-оғайничилик кайфияти, ҳақиқатдан устунлик қилади. Ижтимоий инерция воқеликни реал таҳлил қилишга ров бўлади. Шундай бўлишига қарамасдан, бошлиқлар ҳам, журналистлар ҳам, ижтимоий борлик, объектив реалликнинг бир бўлаги эканлигини тан олиб ич-ичларидан, ушбу ижтимоий каррозия ҳақида бор ҳақиқатни очик гапириш лозим эканлигига минг бор иқдор бўладилар.

Хўш, ижтимоий инерция ўзи нима? Ижтимоий инерция — ҳаракатнинг ҳам, осойишталикнинг ҳам, муросанинг ҳам доимий йўлдошидир. Инерция ҳаракатнинг суръатини секинлаштиришга қаратилган тўсиқ ёки ровдан ўзидан-ўзи автоматик эскиликни давом эттираётганлиги билан ажралиб туради. Агар инерция жараёнлари тўсиқ ёки ров бўлишга қаратилган онгли ҳаракатлар билан қўшилиб-қоришиб кетса ёки бу икки ҳолат бир-бирига мос тушса, жамиятда хавфли вазият вужудга келиши мумкин. Худди шунинг учун ҳам инсонпарвар, демократик жамият қурилиши авж олган ҳозирги шароитда ижтимоий инерция механизмини ҳар томонлама ўрганишимиз, айниқса, ижтимоий инерция туфайли ўтмишдан бугунга ўтиб келаётган ижтимоий кайфиятлар, салбий ҳолатларни бартараф этиш йўлларини излаб топишимиз лозим.

Ижтимоий инерция туфайли ўтмишдан бугунга қандай кайфиятлар, қандай ижтимоий илатлар ўтиб келди?

Ижтимоий инерция туфайли ўтмишдан бугунга ўтиб келаётган кайфиятлардан бири — шахснинг қарор топишида жамоа (коллектив) ўрнининг илохийлаштирилишидир. Маълумки, тоталитар тузум шароитида шахс кадр-қиммати индивидуум сифатида улуғланмади. Балки шахсга жамоа фаровонлигини таъминловчи восита деб қаралди. Оқибатда жамиятнинг шахсга бўлган муносабати ҳуқуқий меъёрлар билан эмас, ижтимоий мақсадлар билан белгиланди. Хусусан, Ўзбекистонда одамларнинг пахтага бўлган муносабати, пахтанинг пахтакорга келтирган фойдаси билан эмас, давлатга, жамиятга, жамоага келтирган фойдаси билан ўлчанди. Шахс фаолиятига жамоанинг, давлатнинг, жамиятнинг аралашуви нормал ҳолат деб ҳисобланди. Шундай қилиб, шахс манфаати жамият, давлат, жамоа манфаатига бўйсундирилди.

Тажрибадан маълумки, жамоанинг зўрлиги унинг таркибини ташкил этган кишилар руҳий-маънавий, профессионал қиёфасининг етуқлиги, мустақил фикрловчи, ишловчи, яшовчи одамлар сонининг кўплиги билан белгиланади. Жамоа агар чинакам мустақил шахслардан ташкил топган бўлса, у ерда инсон камолоти учун зарур бўлган ижтимоий муҳит вужудга келади. Мабо-до, жамоа топшириқни бажарувчи оддий ижро-чилардан, мурватчалардан ташкил топган бўлса, бундай уюшма инсонни мустақил шахс даражасига кўтариш учун хизмат қилмайди. Тоталитар тузум шароитида фаолият кўрсатган меҳнат жамоаларида худди шундай ҳолат рўй берди. Меҳнат жамоаларида ҳеч ким, ҳеч нарса учун жавоб бермайди. Масъулият, жавобгарлик туйғуси йилдан-йилга сўниб бораверди. Қоби-

лиятли одамлар ҳам, қобилиятсиз, уқувсизлар ҳам «Биз»нинг орқасига бекиниб олди. «Мен»нинг овози умуман, эшитилмай қолди.

Жамоанинг ўз аъзолари тақдири учун кайғуриши, масъулияти йилдан-йилга камайиб бораверди. Айниқса, жамоада қабул қилинган қарорларнинг бажарилиши учун ҳеч ким ўз зиммасига масъулият олмади. Худди шунинг учун ҳам инсонпарвар, демократик жамият шароитида меҳнат жамоаларида қабул қилинган қарорлар учун ўша жамоанинг ҳар бир аъзосининг шахсий масъулиятини оширмоқ, ҳар бир кишининг овози, фикр-мулоҳазаси алоҳида ҳисобга олиниши зарур.

Ижтимоий инерция туфайли ўтмишдан бугунгача етиб келган меҳнат анъаналаридан бири — меҳнат жамоаларида узоқ йиллар фаолият кўрсатган ходимлар меҳнатнинг ҳар томонлама улуғланиши, эъозланишидир. Бундай анъананинг тарбиявий таъсирини янада такомиллаш-тирмоқ учун унинг икки қутби борлигига эътиборни қаратиш лозим. Чунончи, ушбу анъананинг биринчи қутбида чинакам фидойиллик, бутун умрини халқ, миллат фаровонлиги учун бахшида этган, жамият, давлат манфаатини ўз манфаатидан устун қўйган ҳалол меҳнаткаш фаолиятини рағбатлантириш ётган бўлса, унинг иккинчи қутбида узоқ йиллар давомида корхонага кириб-чиқиб турган, енгилнинг остидан, оғирнинг устидан чўпчак териб умрини ўтказган, ҳаётда ўзининг овози ҳам, ўрни ҳам йўқ, бетайин, пасив кишининг фаолияти баҳоланаётганлигини унутмаслик зарур. Худди шунинг учун ҳам бир корхонада ёки бир ташкилотда узоқ ишлаш — ҳаётда фаол позицияда турган, ҳалол кишини рағбатлантириш учун асос бўла олмайди. Бошқача айтганда, узоқ йиллик фаолиятни улуғлаш — инсон фаолиятига берилган ҳолисона баҳо вазифасини бажара олмайди.

Шўролар ҳокимияти йилларида кишилар фаолиятини адолатсиз баҳолаш мактаб партасидан бошланди. Бундай адолатсизлик талант ва қобилият, юксак профессионал малакани емирди. Ўртамеъналик, бўшангликнинг ривожланишига асос бўлди. Иш жараёнида ўзининг фикр-мулоҳазаларини дадил айтган, эскиликка қарши курашган новаторларга аксарият ҳолларда бошлиқлар, меҳнат коллективларининг раҳбарлари томонидан салбий тавсифномалар берилди. Улар мансабпарастликда, ўзига бино қўйишда, бузғунчиликда, қатталарни ҳурмат қилмасликда, ноқамтарликда айбланди. Ўзининг ташаббуси ўз бошига гавво олиб келишини тушуниб етган ҳалол ходимлар сифатсиз меҳнатнинг қулига айландилар. Аста-секин бошлиқларга қаршилик кўрсатмайдиган, муросою мадорага келадиган, уларнинг фикрини қўллаб-қувватлайдиган, лаганбардор, ижрочига айлиниб қолдилар.

Ўзидаги ижтимоий даъволар даражасини, яъни ўзининг ижтимоий фаолигини минимал даражада камайитирган баъзи кишилар эса, ўзининг маънавий-маданий эҳтиёжларини қондиришнинг турли йўлларини қидира бошладилар. Кимдир беданабоз, кимдир хўрозбоз, кимдир каптарбозликка ҳуруж қўйди. Баъзи бировлар моду дунё тўплашга хирс қўйиб: «Лўлининг эшагини суғор-да, пулини ол», «Бировнинг оти

ўтгандан кўра, ўзингнинг тойинг ўтсин» қабилда иш тутдилар. Бир сўз билан айтганда, одамлар реал воқеликни баҳолашдан ўзларини олиб қоча бошладилар. Маънавий-маданий эҳтиёжни қондиришни жамоадан эмас, бошқа жабҳалардан излай бошладилар.

Мустабид тузум шароитида жамоанинг одамларни умуминсоний ғоялар, принциплар, нормалар атрофида бирлаштириш қобилияти ҳам сўниб бора бошлади. Натижада одамларнинг жамоа олдидagi масъулияти йилдан-йилга камайиб кетди. Ўз навбатида, жамоанинг ўз аъзолари олдидagi масъулияти ҳам камайиб бораверди. Оқибатда жамоаларда тартиб-интизом, айниқса, меҳнат интизومي йилдан-йилга пасайиб кетди. Меҳнат интизомининг сусайиб бориши тараққиёт учун ғов вазифасини бажарди. Бундай ҳолат баъзи бировлар психологиясида пассив таъзимкорлик ва маънавий инқирозни шакллантирган бўлса, бошқа бировларда — коллективизм принципларига онгсиз қаршилиқ кўрсатиш кайфиятини вужудга келтирди.

Ўтмишдан мерос бўлиб қолган, бугун эса кўпчилик фуқароларимиз онги ва фаолиятида устуворлик қилаётган кайфиятлардан яна бири — коллектив фикрига амал қилиш психологиясидир. Чунки, Шўролар ҳокимияти йилларида коллек-

тив фикри тўғри, коллектив фикрига қўшилмаган, унга қарши турган кишини, худбин, индивидуалист, ўз манфаатини ўйлайдиган киши деб баҳолаш урф бўлган эди. Кузатишлар шундан далолат бераётирки, яқша коллектив фикрига қарши узоқ вақт қаршилиқ кўрсата олмайди. Шунинг учун ҳам коллектив фикрига қарши борган баъзи бировлар аста-секин кўпчилик фикрига мослашсалар, айрим кишилар эса ўзларининг қатъийлиги, профессионал маҳорати билан кўпчиликни ўз фикри билан ҳисоблашишга мажбур қилади. Учунчи тоифадаги киши эса коллектив фикри билан ҳеч қачон мурося қила олмайди. Коллектив фикрини ўзгартиришга мажбур қилади. Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан кўриниб турибдики, «шаҳс ва коллектив» муносабатлари аста-секин «озчилик ва кўпчилик» муносабатларига айланди. Айрим ҳолларда кўпчилик озчиликка эмас, аксинча, озчилик кўпчиликка ўз фикрини ўткази бошлади. Совет ҳокимияти йилларида кўп фикрликдан кўрқиб, бошқача фикрловчиларни «ғуруҳбозлар» деб баҳолаш замона-созликка, умуминсоний демократик норма ва принципларнинг бузилишига олиб келди. Бундай ҳолат ижтимоий муҳитни бузди. Сўз билан иш орасида узилишни вужудга келтирди. Сўз билан иш орасидаги узилишнинг вужудга келиши ки-

«Muloqot» haqida o'ylar

«Мулоқот» журнали чи-накам маънода ўзига хос қомусий нашр. Ундаги мазмун, хилма-хиллик, ифода воситаларининг ранг-баранглиги ўқувчини ўзига тартади. Мен ўтган ўн йил мобайнида унинг доимий ўқувчиси ва мухлиси бўлиб келаман. Ҳар гал журналнинг янги сонини қўлга оларканман, уни алоҳида бир қизиқиш билан варақлай бошлайман. Чунки мен ҳозиргача ўзим билмаган ва эшитмаган ёки хотирамдан кўтарилган кўпгина воқеаларга, тарихнинг турфа ҳодисаларига, инсон оламининг сирли-сеҳрли қирраларига дуч келишимни олдиндан ҳис этаман. Ва бу туйғу мени алдамайди. «Мулоқот» энг аввало, буюк Истиқлолимиз маҳсули си-

КўНГИЛДАГИ ГАПЛАР

фатида мустақиллик йилларининг ажиб бир маънавий юксалиш манзараларини акс эттиради. Озод ва обод Ватан қиёфасини эҳтирос ва ифтихор билан тараннум этади.

Севимли журналимиз энг мураккаб илмий-назарий мазмунларни ҳам ўқувчи онгига эркин бир тарзда, қизиқарли услубда етказиши таҳсинга лойиқ. Каттаю кичик материаллардаги қандайдир ички бир мантиқий боғлиқлик сабабларини ўйлайман. Бу — тақдим этилаётган маълумот, ахборот, тарихий ва замонавий фактларнинг ранг-баранглиги ва долзарблиги. Журнал ўқув-

чи билимини оширишга, унинг маънавий даражасини кўтаришга хизмат қилади, уни иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаётнинг ич-ичига олиб қиради ва ушбу ҳаётнинг фаол иштирокчисига айлантиришга муҳим ҳисса қўшади.

Журнал Президентимиз Ислол Каримовнинг мамлакатимиз ички ва ташқи сиёсатида оид ғоят муҳим асарларини бевосита чоп этиш билан бирга, Йўлбошчимиз китоблари, мақолалари ва суҳбатлари мазмунини теран таҳлил этиб, уларни кенг тарғибот қилади. Биз журнал саҳифаларида ХДП фаолиятига оид жуда кўп воқеалар,

шилар турмуш тарзида иккиюзламачиликни шакллантирди.

Одамлар турмуш тарзида иккиюзламачиликни вужудга келтирувчи ҳолатлар узлуксиз ривожланиб бораверди. Мажлисларда айтилган, газеталарда ёзилган, киноларда тасвирланган воқелик билан ҳақиқий ҳаёт тарзи орасидаги узилиш борган сари чуқурлашиб бораверди. Юқори ташкилотлар қабул қилган қарорлар, тавсиялар одамлар томонидан қовозларда маъқулланди, катта-катта ваъдалар берилди, мажбуриятлар қабул қилинди. Кўп кишилик анжуманларда: «хўп, бажарамиз», «хаммаси яхши», «хаммаси жойида» деган хитоблар янгради. Амалда эса одамлар ўзларининг фикр-мулоҳазаларини очик, рўй-рост баён қилмадилар. Ҳаёт ташвишлари ва қувончларининг ҳақиқий манзараси ҳақида аниқ тасаввурнинг бўлмаслиги одамлар фаолиятида масъулиятсизликнинг, лоқайдликнинг ривожланишига замин ҳозирлади. Масъулиятсизлик, бепарволикнинг авж олиши — деиндивидуализация жараёнининг ривожланишига сабаб бўлди.

Мустақил фикрловчи кишиларга шубҳа билан қараш фан ва маданият ривожига, шубҳасиз, салбий таъсир ўтказаетир. Чунончи, кишилар онги ва фаолиятида учраб турган, ўтмишдан

бугунга ўтиб келган ижтимоий кайфиятларнинг вужудга келиши сабабларини чуқур илмий таҳлил этиш, янгича ижодий фикрлаш ўрнига, айрим тадқиқотчиларимиз фақат ўтмишга суяномқдалар. Ҳатто инсон шахсида содир бўлган ўзгаришларни XXI аср остонасида ўрта аср одобахлоки билан баҳолаш, одамлар хулқ-атвори, хатти-ҳаракатидаги ғайрининсоний ҳолатларни бартараф этиш йўлларини ўрта аср адабиётларидан (айниқса, диний-фалсафий адабиётлардан) излаш ҳолатлари содир бўлаётир. Тадқиқотчиларимиз ўзларининг мустақил фикрларини жамоатчилик ҳукмига ҳавола қилиш ўрнига кимларнингдир қачонлардир айтган гапларига суяниш ёки обрў-эътиборга сажда қилиш ҳолатлари бор эканлиги сир эмас. Ўтмишдаги буюк даҳоларимиздан ўринсиз кўчирмалар олиш авж олиб бораётир.

Инсонпарвар, демократик жамият қурилиши авж олган ҳозирги шароитда ҳар бир кишининг ўзига хос индивидуал хусусиятларини эркин намоён қилиши учун зарур бўлган барча шарт-шароитларни яратмоқ, ҳар бир фуқарода ижтимоий масъулият туйғусини шакллантирмоқ зарур. Инсонда ижтимоий масъулият туйғуси қанча кучли бўлса, мустақил шахснинг шаклланиш жараёни шунча тезлашади.

фактлар билан танишамиз. А. Жалолов, А. Чориев, Б. Аҳмедов, А. Ҳайитметов, О. Усмон, Н. Жўраев, Ф. ас-Салом, А. Жузжоний, Б. Маннопов, Б. Валихўжаев, С. Аҳмад, Х. Зиёев, О. Файзуллаев, У. Уватов, М. Маҳмуд, Қ. Хонназаров, А. Эркаев каби олимлар ва адилбларнинг чиқишлари катта қизиқиш билан кутиб олинади.

Журналнинг «Мулоқот» дея аталгани нақадар тўғри! У бамисоли ўқувчини мулоқотга чорлайди, уни фикрлашга, баҳсга, мулоҳазага ундайди. Бу — катта маҳорат меваси. Бу ерда, яъни таҳририятда ўз ишини севадиган, яхши биладиган ўткир қаламкашлар ишлайди. Журналнинг муаллифлар доираси ҳам анча кенг. Юртимизда яхши танилган иқтисодчи, файласуф олимлар, илм ва тажрибани пайванду пайваст тутган мутахассислар истеъдодли ёшлар Сизни журнал саҳифалари орқали ўз маънавий оламига олиб қаради.

Мана, иш столида жур-

налнинг 1997, 98, 99 йилги барча сонлари. Уларни меҳр билан қайта varaқлайман. Кўз ўнгимда имом Бухорий, Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад Хоразмий, Абунаsr Форобий, Жалолиддин Румий каби мутафаккирлар, Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор Валий, Шайх Хованд Таҳрур, Абубакр Қаффоли Шоший, Паҳлавон Маҳмуд, Абулқосим Замахшарий каби азиз авлиёларнинг мўътабар қиёфалари яна бир бор гавдаланади. Камолиддин Бехзод, Машраб, Амирий каби улуғ зотлар, тарихимизнинг сўнгги даврларидаги ажойиб инсонлар яратган дурдоналар билан яна юз кўришамиз. Бундай саҳифалар — қадриятларимиз кўзгуси бўлмиш жонли лавҳалар бизга гурур ва ифтихор бағишлайди.

Юбилей кунда истак ва орзулар ҳам айтилади, албатта. Истак шуки, шарқий дунёимиз тафаккури, қадриятларимиз буюклиги, даҳо алломаларимиз ҳаётини ёритиш билан бирга, бар-

ча замон ва халқларнинг фаҳри бўлмиш умумбашарий даҳолар ҳаёти, уларнинг илмий, фалсафий жасоратларидан ҳикоя қилувчи материаллар ҳам вақти-вақти билан, маълум бир рукн остида бериб борилса, айни мудоао бўлур эди. Бу, тафаккуримиз уфқларини янада кенгайтиради, маънавият сарчашмаларидан янада кўпроқ баҳраманд бўлишимизга ёрдам беради.

Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Ўзбекистон халқ шоири

Мулоқот ● 2000 ● Muлоqot

ОЛЛОҲ ЖАМОЛИ ВА ИНСОН КАМОЛИ

Тасаввуф илми ва у соҳада ёзилган китобларнинг беҳад кўплиги туфайли-микан ёки шоирларнинг бу эзгу умум-башарий нажоткор таълимотни оммага етказиш тилаклари самарасимикан, ҳар қалай «Мантиқут тайр» йўсинидаги талай асарлар силсиласи пайдо бўлиб, унда тасаввуфнинг чин моҳияти бадийий йўсинда талқин қилина бошланган. Тўғри, бу таълимотнинг шеърятга кириб келиши эртaroқ бошланган ва шеърятнинг асосий жабҳаларида кенг ўрин олган. Чунончи Ҳофиз Шерозий девонининг аксарият шеърлари орифона эканлиги ва бу девон хусусида ўндан ортиқ тасаввуфий талқиқотлар яратилгани кўпчиликка маълум.

Оллоҳ ошиғи бўлган Алишер Навоийга Халлоққа бўлган олий муҳаббат болалигидан насиб этган десак адашмаймиз. Негаки, олтмиш ёшида Фариддин Аттор ижодини мукаммал билладиган Алишер Навоий унинг асарларини бирма-бир санаб уларнинг ҳар бирига юксак баҳолар раво кўрар экан, лекин «Мантиқут тайр» ўзгача асарлигини алоҳида қайд этади:

*Бир тараф бориға ойину шараф,
«Мантиқут тайр»ига ойин бир тараф.
Ондаким, дарж этти қушлардин мақол
Ўзга тилдур, ўзга сўздур, ўзга ҳол.*

Худди шундай тушунча унда 9—10 ёшларида ҳам бўлганки, мактабда ўқитилладиган китоблар орасида ёш Алишерга «Мантиқут тайр» мутлақо бошқача таъсир этган, ёш юракдан мустаҳкам жой олган:

*Ёдима мундоқ келур бу можаро,
Ким туфулият чоғи мактаб аро,
Ким чекар атфоли марҳуми забун,*

*Ҳар тарафдин бир сабақ забтиға ун.
Эмгонурлар чун сабақ озоридин,
Ё «Каломуллоҳ»нинг такроридин.
Истабон ташхиси хотир, устод
Назм ўқутурким равон бўлсун савод.
Насридин баъзи ўқур ҳам достон:
Бу «Гулистон» янглиғу, ул — «Бўстон».
Менга ул ҳолатда таъби бўл ҳавас,
«Мантиқут тайр» айлаб эрди мултамас.*

*Топти сокин-сокин ул такрордин
Сода кўнглум баҳра ул гуфтордин.*

Натижада шундай йирик дostonни 9—10 яшар Алишер бошдан-оёқ тўла ёд олган. Достон вазнининг ўйноқчилиги, равонлиги ва тилининг софлиги, шеърий фазилатларга бойлиги, мазмунан қушлар ҳикоялари ёш қалбни асир этгани сир эмас:

*Офарин бод! Офарин он Покро,
Он ки жон бахшида мушти ҳокро...
(Офаринлар! Офарин ул Покка,
Улки жон бахш этти мушти ҳокка...)*

Шундай ажиб ҳусни ибтидо санъати билан сайқалланган бошбайт давоми ҳам ғоят гўзал, таъсирчан, дилнавоз. Мантиқут тайр — қуш нутқи демак. Демак, ёш Алишер бу китобдан қуш нутқини тинглагандай — қушлар сайрашига қулоқ тутгандай мириқиб дostonни ўқиган. Ёши улғая борган сари «Мантиқут тайр»дай дostonнинг туркий тилда ҳам бўлишини орзу қилган ва ўзини шу ишга умрбод чоғлаган. «Хамса»ни бир ҳамлада ёзган Навоий бу ишга олтмиш ёшида ботина олган:

*Олтмишқа умр қўйғонда қадам,
Қуш тилин шарҳ этгали йўндум қалам.*

У бунгача ёзган асарлари сарҳисобини «Лисонут тайр»да келтирар

экан, тўрт девон ва панж ганж (хамса) яратиш унга осонгина муяссар бўлганини қайд этган:

*Мунчаким назм ичра қилдим иштиғол
Хотиримдин чиқмас эрди бу ҳаёл —
Ким бу дафтарга бериб тавфиқ ҳақ
Таржума расми била ёзсам варақ.
Лек сўз душвор эрди, мен нотавон,
Бормас эрди хомага илким равон.
Оқибат кўрдумки, умр айлаб шитоб
Улсам қолса дейилмай бу китоб
Ул жаҳон сори бу армон элткум,
Бўйла ўтдин доғи ҳирмон элткум.
Неча бу ишга кўнгул машуф эди,
Гўёким вақтига мавқуф эди...*

Фирдавсий, Низомийдек буюк даҳоларнинг ўттиз йиллик ижодий меҳнатларини ўттиз ойда ёзаман, дея олган Алишер Навоий бу иш қаршисида — «Лисонут тайр»ни яратишда ийманади «сўз душвор эди, мен — нотавон» дейди. Улим ҳақлиги ва бу китобнинг ёзилмай қолиши хавфи масъулияти асар ёзилишига туртки беради.

Даҳо шоирнинг тараддудида кишини ўйлашга мажбур этадиган моҳият бор: бу китобда Оллоҳга етишиш ҳақида сўз боради. Оллоҳ фидойиси бўлган шоир умрбод Халлоқни севди, руҳан у билан яшади; умрий инсоний хизматларини Халлоқ яратган халққа бағишлади. Умрнинг зўр имтиҳонларидан элни қойил қолдириб ўтди: умрбод топган моддий ва маънавий неъматларини элга сочди; улуг давлатманд бўлатуриб, оиласиз, якка-ёлғиз яшади. Бизнинг назаримизда шундай: гўё якка-ёлғиз яшади. Аслида у фақат Оллоҳни севди, уни деди, у билан, унинг ёди билан яшадигина эмас, у билан нафас олди.

Оллоҳ ошиғига хос улуг сабот, чидам; ўзига риёзатни раво кўриш, мислсиз камтарлик, умрий муножот, зоҳиран эл ташвишига фарқлик, қалбан Оллоҳга ҳамнафаслик шоирнинг ҳаёт тарзи эди.

У бир умр Оллоҳга етишиш босқичларида — риёзат манзилларида йўловчи эди. Энди унга ана шу риёзат йўли — Оллоҳ жамолига етишиш, камолот мақомида ўзгаларга йўл кўрсатиш навбати келди ва натижада «Лисонут тайр» яратилди.

Алишер Навоий ўзи умрбод синаб ўтган йўлга бошқаларни таклиф этишга тўла ҳақли эди. Шунда ҳам у ўта

камтарлик билан ўз маснавийси — достонини устоз Фаридиддин Атторнинг «Мантиқут тайр» достони таржимаси деб эълон қилди. Унга фарзанд бўлишни орзу қилди, Атторни шаҳи олий сифот, ўзини банда — қул ҳисоблади. Оллоҳ ишқи оташида ўртанган устози Фаридиддин Атторни Навоий ўзи ёққан ўтда ёниб қул бўлган Қақнус қушига ўхшатди:

*Мен демонким, ул — атодир, мен —
ўғул,
Ул шаҳи олий сифот, мен — банда,
қул.*

Маълум бўлсинки, XX аср бошларига Алишер Навоий севган ва эъзозлаган «Мантиқут тайр» достонини бошланғич мактабга (мадрасага) борган ҳар бир киши ўқиган. Унинг «Мантиқ» номи билан машҳурлиги ҳам диққатга сазовордир.

Хўш, «Лисонут тайр»нинг мазмуни нимаю, моҳияти нима ўзи?

Шўролар даврида «Мантиқут тайр» мистицизм руҳидаги, тарки дунёчиликни тарғиб қилувчи асар, «Лисонут тайр»ни эса — пантеистик асар деб фалсафий жиҳатдан бир-бирига қарама-қарши қўйиб ўрганилди.

Достоннинг юзаки мазмуни: дунё қушлари бир улкан дарахтга қўниб, ўз мавқе ва мартабаларига кўра жойлаша бошлайдилар. Худхуд орага тушиб, уларни тинчителишга уринади ва барча қушларнинг шоҳи Симуғ ҳақида дарак беради. Қушлар қизиқиб уни топмоқчи бўладилар. Худхуд бошчилигида улар етти водий: Талаб, Ишқ, Маърифат, Истиғно, Тавҳид, Ҳайрат, Фақру Фано манзилларини босиб ўтадилар ва Симуғни тополмай, Симуғ — Симуғни излашга чиққан си мурғ (ўттиз қуш)нинг ўзи эканлигини билиб қоладилар.

Йўл-йўлакай Худхуд ва қушларнинг савол-жавоблари давомида талай ҳикоялар сўзланади. Ўша ҳикояларида Оллоҳ маърифати, водийлар (риёзат босқичлари) моҳияти ёритилади. Тасавуф фалсафаси: оламни илоҳийлаштириш ҳақидаги таълимотдир. Унга кўра, оламда биргина оллоҳ мавжуд холос (ваҳдати вуҷуд — борлиқ ягоналиги), биз кўриб турган олам оллоҳ тажаллисидир, жилвасидир.

«Лисонут тайр» дoston бўлиб, қушлар сиймосида одамлар, Симуғ сий-

мосида оллоҳ назарда тутилади. Кушлар Симургни излаб йўлга чиқадилар. Худо излашга умр сарфлайдиган дарвешлар етти риёзат босқичидан (Талаб, Ишқ, Маърифат, Истиғно, Тавҳид, Ҳайрат, Фаҳру Фано) ўтадилар ва руҳга айлангач, оллоҳ висолига етадилар. Гўё оллоҳ қуёшдир, оламдаги барча нарса ва одамлар — унинг зарраларидирлар. Туғилиш — зарранинг қуёшдан узилиб кетиши, ўлим эса — зарранинг аслига қайтиб, қуёш бағрига етишидир.

Риёзат босқичларининг маъноси нима? Сўфий (худо жамоли шайдоси, яъни худо фидойиси) Талаб йўлига киради. Худони топишни истади. У талабда шунчалик изчил ва фидойики, муттасил оллоҳ ишқида банд бўлади. Сўнг «Оллоҳ нима?» деган масалани ҳал этишга уринади ва оллоҳ ҳақида билим — Маърифат ҳосил қилади. Оллоҳнинг ҳусн ва маъно жиҳатдан мислсиз эканлигини билгач, у ўзининг олий тилагига етиб, қаноат ҳосил қилади. Истиғно — ҳечнарсга эҳтиёж сезмасликдир. Сўфийга ҳусн, қудрат ва маъно жабҳасида ягона оллоҳ кифоя қилади. Оллоҳнинг ҳамма соҳада тенгсиз ва яккаю ягона (Тавҳид) эканлиги унга кашф бўлади. Борлик, барча гўзаллик ва энг юксак ақл-тамиз фақат оллоҳда ва ундангина ёғилиши, унинг аслларнинг асли, ўзақларнинг ўзаги эканлиги; фақат у ҳамиша борлиги, якка-ягона эканлиги сўфийни ҳайратга солади. Бу ҳайрат шунчалик кучлики, энди унинг ақлида, кўнглида ва кўзида фақат худо жилваланади, ўша жилвадан ҳайратланиш ниҳоясига етмайди. Шу ҳайрат манбаи учун у ҳамма нарсадан: молу давлат, ўзлигидан воз кечади. Худо фидойиси ўз изланишларининг чўққисига етиб, жисман оллоҳ учун фақирликни тан олиб, фано бўлади. Фоний — фано бўлган кишидир. Яъни сўфийлик тили билан айтсак, Алишер Навоий ўзига иккинчи тахаллус қилиб олган сўз — тасаввуфда энг олий камолот босқичига етган кишидир.

Собир шўролар тузуми давридаги атеистларни, атеизм руҳида тарбия топган адабиётшуносларни мутасаввуфлар ва зоҳидлар орасидаги айирма ҳайратга солиб келди. Улар мутасаввуфларнинг зоҳидларга танқидий муносабатларини кўр-кўрона атеистик қарашлар деб уқтиришга уриндилар. Шу тариқа Алишер Навоий ва Машрабнинг ате-

истик қарашлари ҳақида қатор-қатор мақолалар эълон қилинди. Худо фидойилари бўлган тасаввуф аҳлининг худога қарши фикрларини йиғиш ва буни исботлаш илм деб аталиб келди. Афсуски, бундай методология ўзининг илмий заифлиги, ҳақиқатга нисбатан ёлғонлиги билан ҳам жуда узоқ яшадди...

Хуш, зоҳид ва мутасаввуф орасидаги фарқ нима? Зоҳид — ўз умрини тоат-ибодатга бағишлаган, дин талабларини сўзсиз адо этишга қаратган одам. Мутасаввуф эса, худо жамоли ва ишқи фидойиси. Зоҳид тоат-ибодат билан шуғулланар экан, у дунёдаги жаннат учун тағжой тўлаётгандек бўлади ва бу дунёдаги эҳтиёжларини ҳам унутмай: бойлик орттириш, айшишратга имкони борича эришишга ҳаракат қилади. Тасаввуф аҳли зоҳидларнинг жаннатга, бойликка нисбатан таъмагирликларини ёқтирмайдилар.

Сўфийлар назарида зоҳидлар гўё худо билан савдо-сотик қиладилар, шартнома тузадилар: биз бу дунёда диний талабларингни ҳаммасини бажарамиз, сен у дунёда бизга жаннатингдан жой берасан.

Тасаввуф аҳли эса, худо талабларини ўзларича тушунадилар. Улар бақадри имкон дин аҳкомларига бўйсунадилар. Бироқ асосий мақсадлари худо висолига етишишдан иборат, холос. Олий орзу ана шу. Улар дўзах ва жаннатни инкор этмайдилар. Фақат айтадиларки, менга жаннат ҳам, дўзах ҳам керак эмас, менга худо керак. Чунки унинг ёди билан мен дўзахга тушсам ҳам унинг азобларини сезмайман, жаннатга тушсам ҳам худо ишқи билан унинг роҳатларини ўзимда туймайман.

Сўфийлар ёдида ва тилида фақат ва фақат худо номлари зикр қилинади ва яшайди. Тасаввуф аҳлининг шиорини Машраб бир мисрада яхши ифодалаган эди:

Бир худодин ўзгаси барча ғалатдур,
Машрабон!

Тасаввуф таълимотича, одам — юлдузлар, ой, қуёш, одамлар, ҳайвонлар, қушлар, капалаклар, қўйингки, бошқа жами нарсалар худонинг зухуротидан иборат. Гўё худо ўз қудратини намоёйиш этиш учун ўз хуснини оламдаги нарсаларда ифодалаган. Мислсиз ақлини мутафаккирларда, мислсиз хуснини гўзал қиз ва йигитларда намоёйиш этган. Шунинг учун Лайлини сев-

ган Мажнун Лайлида оллоҳ юзини кўрган... Шайх Санъон тарсо санамга кўнгил бериб, Каъбадан воз кечиб, Куръонни ўтда ёқиб, оташпарастлар ибодатхонасига ўт ёқиб юрганида, яъни исломга қарши хатти-ҳаракатларини уччига чиқарганида у худо ҳусни фидойиси эди: тарсо санамда оллоҳ ҳуснига маҳлиё бўлган ва ҳамма нарсадан унинг учун воз кечган эди: тарсо санамда оллоҳ ҳусни жилва қилган эди.

Тасаввуфдаги ана шу ўзак масала — оламнинг оллоҳ жилвасидан иборатлиги, одамнинг оллоҳ куёшининг зарраси эканлиги ҳақидаги таълимот Фаридиддин Аттор ижоди, Алишер Навоий ижоди ва Машраб ижодида ўзак томир сифатида яшайди. Фаридиддин Аттор, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий ва Машраб Мансур Ҳалложнинг «Анаҳақ» (мен худонинг бир заррасиман, яъни худоман) деган таълимотидан ўсган мутафаккир мутасаввуфлардир.

Энди ўрта асрлар адабиётидаги ишқ масаласига келсак, тасаввуф аҳли ишқнинг уч хилини бир-биридан фарқ этадилар: биринчиси, ҳақиқий ишқ ёки ишқи илоҳий — инсоннинг оллоҳга муҳаббати. Иккинчиси, мажозий ишқ ёки одамнинг одамга муҳаббати. Учинчиси, пок ишқ ёки юксак маънавий камолот эгаларининг пок кўз билан (ғаразсиз) пок гўзал вужудга боқиб пок лаззат олишларидир.

Шоирлар адабиётининг рамзлар ифодаси учун қулайлигидан фойдаланиб, ўз асарларида уч хил ишқ ҳақида ҳам сўз юритаверадилар. Ўқувчи буларни ўзи фарқ эта билмоғи керак.

Гап шундаки, тасаввуф аҳли мажозий ишқни инкор этмайдилар. Улар буни ҳақиқий ишқ йўлидаги кўрик деб биладилар ва фаолиятларида пок ишқ талабларига риоя қиладилар (гўзал вужуддан ҳеч нарса тамаъ қилмайдилар ва буни кўнгилларига ҳам келтирмайдилар).

Сўфий севгилисига кўнгил қўйганида маҳбуба юзида оллоҳ жамолини кўради, унинг ишқида ёнаркан, мен оллоҳ ишқида ёняпман, деб ўйлайди, бу йўлда у жисман ва руҳан пок бўлишга ҳаракат қилади, маҳбубасига пок назар билан боқиб, пок лаззат олишни ўйлайди (қучиш, ўпиш ва бошқа шу каби истакларни ўзига яқинлаштирмайди).

Шу жиҳатдан Алишер Навоийнинг муҳаббати қиссаси энг яхши намуна-

дир. Сўфийдан талаб қилинадиган биринчи нарса тан, фикр ва кўнгил пок-лигидир. Тан поклиги зоҳирий бўлган учун унинг энг яхши усули тозалик ва бўйдоқликдир. Кўнгул поклиги — бирор вужудга ва нарсага нисбатан ғараз сақламаслик. Сўфий назарида гўзалдан жисмоний баҳрамандлик ва бойликка ҳирс — дунё ифлослигига булғаниш демакдир. Алишер Навоий бир умр ўзини тасаввуф талаблари — риёзат босқичлари синовига ташлади. Барча босқичларни умр бўйи ўз бошидан кечирди: ёлғизлик даҳшати ва бўйдоқлик азобларини бир умр тортиб ўзини фонийликка тайёрлади ва умрининг сўнгги йилларида яратган асарларидан бири «Лисонут-тайр»ни, гарчанд бу асар ўзбек тилида ёзилган бўлса-да, форс тилидаги асарлардаги Фоний тахаллусини қўллади. У олтмиш ёшида тасаввуфнинг сўнгги босқичига етаёзганини ўз достонида тахаллуси билан муҳради.

«Лисонут-тайр» достони таъсирчан ва бадий жиҳатдан гўзал, ўқимишли асардир. Тасаввуфдан хабари бўлмаган кишилар бундаги қисса ва ҳикоятларни дунёвий адабиётнинг яхши намунаси сифатида маъна қилиб ўқийверадилар ва маънавий лаззат топадилар.

«Лисонут-тайр» достонини мутолаа қилган киши Алишер Навоийни қандай диний ва дунёвий масалалар банд этгани билан танишади: инсон бу ёруғ оламга келган экан, ҳамиша талаб йўлига кириши, изланиши, ўз маҳбубаси ёки севган касбига чин муҳаббат билан ёндошуви лозимлиги, у ҳақда тўғри билим ҳосил қилиши — маърифатли бўлиши кераклиги, камолотга етиш зарурати каби муҳим масалалар уни ўйлантиради. Шу маънода биз «Лисонут-тайр»ни бугунги кунимиз учун, замондошларимиз учун зарур китоб ҳисоблаймиз. Ушбу дoston мутахассис адабиётшунос, файласуф, илоҳиётчилар ва кенг китобхонлар оммаси учун ҳам ўрганишбоп ва ўқишбоп асардир. Ундан ҳар бир киши ўз маънавий камолоти даражасида ўзи учун ва илм учун тегишли маълумотларни, ҳаётий дастурларни топа оладилар, деган умиддамиз. «Лисонут-тайр» ўз ўқувчиларини онгли эътиқод, эътиқодда собитлик, олий мақсадлар учун то тирик экан, муттасил курашиш тақозоси руҳида тарбиялайди. Ана шу маънода биз буюк Навоий даҳосига доимо таъзим қиламиз.

КАМОЛОТ — ИЛМ ВА ЭЪТИҚОДДА

Истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ барча фуқароларнинг ҳақиқий илмий камоли ва эътиқод эркинлигига эришиш учун ҳаракат бошланди. Бошқа бир қатор соҳалар билан бирга бу омиларнинг ижтимоий ва маънавий ҳаётдаги ўрни тубдан ўзгариб, улар тараққиётнинг асосий тамойилларидан бирига айланиб қолди.

Мамлакатимизда «Таълим тўғрисида»-ги Қонуннинг қабул қилиниши, «Кадрлар

тайёрлаш миллий дастури»нинг ишлаб чиқилиб ҳаётга татбиқ этилиши тарбия соҳасида давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир. Ишлаб чиқилган ва амалга оширилаётган кадрлар тайёрлаш миллий дастури ўз мазмуни, моҳияти ва аҳамияти жиҳатидан беҳад долзарбдир. У замонга мос бўлиб, замонавий талабларга жавоб беради. Ҳозирги кунда ҳар бир фуқаро, республикамызда таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш соҳасида қабул қилинган ҳужжатлар-

«Muloqot»

MILLIY VA O'ZIGA XOS

Bugungi kunda o'n yiligin nishonlayotgan «Muloqot» jurnali ilk qadamlaridanoq, Vatanimiz mustaqilligi, uning ozod va obod bo'lish asoslarini keng xalq ommasi o'rtasida xolisona targ'ib etish manbasiga aylandi.

Jurnalning ajdodlarimiz haqqoniy tarixi, xalqimiz urf-odatlarini, islom dinining haqiqiy mazmun-mohiyatini yoritib berish bo'yicha samarali mehnati yuqori bahoga sazovordir.

Uning ayniqsa, Prezidentimiz I. A. Karimovning

demokratik, huquqiy davlat tuzish masalalariga bag'ishlangan asarlarini targ'ibot qillishda hamda bunday davlat qurilishi jarayonini yoritishdagi ahamiyati haqida alohida qayd etib o'tish lozim.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, jurnal sahifalarida mustaqil O'zbekistonimizda Prezident tomonidan asoslab berilgan besh tamoyilga asosan, bozor munosabatlarini shakllantirish jarayoni har tomonlama yoritib borildi. Unda bozor munosabatlariga dabdabali

«shok terapiyasi» asosida o'tish mutlaqo noto'g'ri ekanligi, bu yo'l xalqning turmush darajasi keskin tushib ketishiga olib kelishi mumkinligi, I. A. Karimov mamlakatning milliy va o'ziga xos rivojlanish xususiyatini hizobga olgan holda asoslab bergan yo'lning to'g'riligi hayotdan olingan dalillar vositasida ko'rsatib berildi.

Shu o'rinda yuqorida qayd qilib o'tilgan «shok terapiyasi»ga g'arb olimlarining bergan bahosi haqida to'xtalib o'tmoqchiman.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

нинг моҳиятини чуқур идрок этиб, бу борада олиб боралаётган ислохотларни амалга оширишда бор имкониятини ишга солиши даркор. Бу муҳим иш ҳар бир кишининг халқ ва Ватан олдидаги бурчидир.

Маънавиятимиз диний тамойилларининг янгилашишига Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг XI сессиясида қабул қилинган «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонун муҳим аҳамият касб этади. Таъриба кўрсатадики, илмий ва диний қадриятлар, халқимизнинг урф-одатлари, қарашлари маънавиятимизнинг мустаҳкам пойдеворларидир. Бунда диний этиқод, айниқса, муҳим омилдир. Президент Ислом Каримов «Тукристон-пресс» ахборот агентлигига берган жавобларида алоҳида таъкидлаганлари каби: «Дин бизнинг қон-қонимизга, онгу шууримизга шу қадар теран сингиб кетганки, уни ҳеч қандай куч, ҳеч қандай ташвиқот билан чиқариб бўлмайди. Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маънавий ҳаётини, дину диёнатимизни мухтасар ифодалаб айтиш мумкинки, Оллоҳ бизнинг қалбимизда, юрагимизда».

Маълумки, ислом дини асрлар даво-

мида халқимизга хос яшаш тарзи, ҳаёт фалсафасининг таркибий қисми бўлиб келган. У жамиятимиз аъзоларини энг юксак инсоний фазилатлар соҳиби сифатида тарбиялашда, одамларда инсонпарварлик, халқпарварлик, ҳалоллик, бошқа миллатларнинг қадриятлари ва уларнинг динларига ҳурматда бўлиш, илм-фан сирларини эгаллашга даъват этиб келади. Бу борада комил ишонч билан айтиш мумкинки, ислом мутаасиб дин эмас, балки у фан билан доимо муроса қилиб келмоқда.

Ислом дини имкон қадар инсониятга фақат илмгина тўғри йўлни кўрсатади, деб таълим беради, одамларни «бешиқдан қабргача илм олишга» даъват этади. Республика раҳбарияти истиқдолнинг илк кунларидан бошлаб илм-фанни чуқур ўрганиш, замонавий технологияларни эгаллаш, мамлакатимизни ривожланган давлатлар даражасига кўтариш борасида улкан ишларни амалга оширмоқда. Бу борада умуминсоний тамойиллар устувор бўлмоқда.

Шу билан бирга мамлакатимизда бир томондан, фаннинг долзарб муаммоларини ҳал этиш, иккинчи томондан эса

haqida o'ylar

AQSHlik iqtisodchi E. Spannaus, YA. R. Uedellingning «Manfaatlar qarshiligi va yashirin kelishuv: 1989—98 yillarda Sharqiy Ovro'poga g'arb yordami haqida noma'lum dalillar» (Nyu-York, 1998 y.) kito-biga bergan taqrizida quyidagicha yozadi: Polshada qisqa muddatga kelgan «mavsumiy» maslahatchilar faoliyat yuritib, ularning eng muhimi Garvard univertsitetidan Jeffri Saks edi. Saks «shok terapiyasi»ning asoschisi bo'lmasada, uning eng ashaddiy tarafdori edi.

Saks va unga o'xshaganlar Markaziy va Sharqiy Ovro'poda tarqatgan yolg'onning asosiy mazmuni quyidagicha edi: bu mamlakatlar qanchalik tez «bozor iqtisodiyotiga o'tsalar, shunchalik tez G'arb kreditlari va investitsiyalari-

ga ega bo'ladilar. Saks polshaliklarga 1989 yilda ularning hayot darajasi yarim yil ichida ko'tarilib boradi, deb va'da berdi. Haqiqatda esa butunlay aksi bo'ldi.

Bu O'zbekiston bozor munosabatlariga o'tishining o'z yo'lining naqadar to'g'riligini yana bir marta isbotlaydi. Jurnalda berilib borayotgan maqolalarda O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanish yo'lidagi yutuqlari aks ettirilmoqda.

Iqtisodchi sifatida jurnalga tilaklarim, bundan keyin ham uning sahifalarida mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanishi, milliy an'analarga rioya qilgan hamda yurtimiz xavfsizligini nazarda tutgan holda faoliyat yurituvchi mulkdorlar shakllanishi, tadbirkorlar o'rtasida halol raqobatni vujudga keltirish, ilm-fan

Мулоқот ● 2000 ● Мулоқот

yutuqlarini, yangi texnologiya va texnikani ishlab chiqarishga joriy etish masalalariga bag'ishlangan maqolalar chop etib borilsa maqsadga muvofiq bo'lardi.

Omon HIKMATOV,
O'zbekiston FAsining
muxbir a'zosi,
jurnal tahrir hay'ati
a'zosi

барча диний ва дунёвий илмларни чуқур ўрганиш ва ривожлантириш учун барча шароитлар мавжуд.

Ўзбекистонда таълим соҳасида амалга оширилган ва оширилаётган улкан ўзгаришлар даражаси дунёнинг жуда кам мамлакатларида кузатилган. Япония, АҚШ, Канада, Германия сингари ривожланган давлатларда ялпи миллий маҳсулотнинг 4—5 фоизи ёшлар таълим-тарбиясига сарфланади. Бизнинг республикада эса бу кўрсаткич 1998 йилда 7,6 фоизни ташкил этган бўлса, жорий йилда уни 8,1 фоизга етказиш режалаштирилган. Президент И. А. Каримовнинг ташаббуси билан миллий қадрият ва маънавийтимизни қайтадан тиклаш, асраб-авайлаш ва юксалтиришга катта аҳамият берилмоқда. Таълим ва тарбия масканларини сон ва сифат жиҳатдан ўстириш, жаҳон талабларига жавоб берувчи коллеж ва лицейларни ташкил этиш, ўқув дастурлари, дарсликларни тубдан яхшилаш, иқтидорли ёшларни дунёнинг ривожланган давлатларида ўқитиш, хориждаги илғор технологияга эга бўлган корхоналарда мутахассисларнинг малакасини ошириш, ўз касбининг етук ва омилкор хизматчилари этиб тайёрлаш, кадрлар тарбиялаш миллий дастурига жиддий эътибор қаратилмоқда. Бундай хайрли ишлар Пайғамбаримизнинг ҳадисларида келтирилган «Гарчи Хитойда бўлса ҳам илмга интилинлар, **чунки илим олиш ҳар бир мўминга фарздир**», деган таълимотларига мос келади.

Ўзбекистон ҳудудида қадимдан диний илмлар билан бир қаторда табиий ва ижтимоий фанлар ҳам жадал суръатлар билан тараққий этган. Уларнинг ривожини бир-бирига зид бўлмай, уйғун бўлган. Ўрта асрларда диёримизнинг илғор илм аҳли ўз самарали фаолияти билан инсоният тараққиёти, фан ривожини, жумладан, Ислом дунёси цивилизациясига улкан ҳисса қўшганлар. Чунончи, ал-Бухорий ва ат-Термизийлар ислом илми ва фалсафасининг теран қирраларини такомиллаштирган даврда ал-Хоразмий ва Форобийлар дунёвий билимлар соҳасида улкан ютуқларга эришганлар. Шубҳасиз, буюк алломаларимиз томонидан яратилган илмий асарлар, фалсафага асосланган тамойиллар, маданий ёдгорликлар маънавий ва умумбашарий аҳамиятга эга бўлган қадриятлардир.

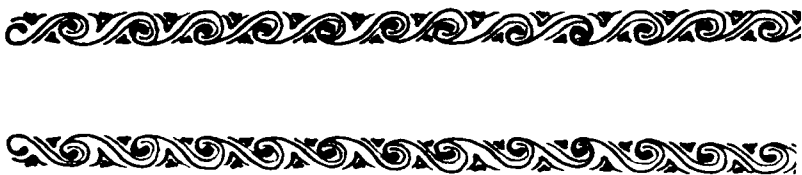
Илмий ва диний қадриятларга самарали ёндашувга ҳозир ҳам катта аҳамият берилмоқда. Халқимизнинг муқаддас эътиқоди — Ислом динига оид бой маъ-

навий-маданий меросини асраб авайлаш, диёримиздан етишиб чиққан буюк алломаларнинг илмий ғялари ва асарларини чуқур ўрганиш мақсадида юртбошимиз Ислом Каримов ташаббуси билан Тошкент Ислом университетини ташкил этиш тўғрисидаги фармоннинг эълон қилиниши республикамиз ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Мазкур университет замон талаблари даражасидаги малакали мутахассис кадрларни тайёрлашни таъминлаш ҳамда аждоқларимиздан қолган ноёб манбалар асосида тадқиқ этилган маълумотлар билан халқимизнинг диний саводхонлигини оширишни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўяди.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган бу каби хайрли ишлар мустақиллигимизнинг илк йилларидаёқ ўз самарасини бера бошлади. Юртимизда илм-фан ривожланиши учун янги имкониятлар очилди, кўплаб замонавий корхоналар бунёд этилди, илғор технология ютуқларидан кенг фойдаланиш йўлга қўйилди. Энг муҳими, уларда ўз миллий қадриятларимиз, асосан ёшлар замонавий талабларга мос равишда муваффақият билан иш юритмоқдалар. Президентимизнинг «Фарзандларимиз биздан кўра билимли, кучли, доно ва албатта, бахтли бўлишлари шарт», деган ўғитлари ҳаётга татбиқ этилмоқда.

Таъкидланганидек, ислом дини ҳам илм олмақликни ҳар бир мўмин учун энг зарур бурч қилиб қўйган ва бу бурчни шараф билан бажарганларни ҳамиша улуғлаб келган. Фикримизнинг далил сифатида Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий, Абу Носир Форобий, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Бобур каби буюк алломаларимиз илмий меросларига мурожаат қилишимиз мумкин. Улар ўз илмлари ва ўз қолдирган маънавий қадриятлари билан оламни маърифат зиёларига буркаганлар. Бу зотларнинг илмий ижодий кашфиётларидан ҳанузгача фақат биз эмас, балки бутун жаҳон аҳли баҳраманд бўлиб келмоқда.

Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг муборак ҳадисларида айтилганидек: «Ер юзидаги уламолар бамисоли осмондаги юлдузлар каби дур. Ерда ҳам, сувда ҳам уларга қараб йўл топилади. Юлдузлар ботса, йўлчилар адашиши мумкин». Шу сабабли фурсатдан унумли фойдаланиб, илм чўққиларини эгаллашга ҳаракат қилишимиз зарур. Зеро, истиқлолга эришган Ватанимиз келажакини илми кишилар яратишлари даврининг асосий тамойили бўлиб қолди.

Гайбуллоҳ ас-САЛОМ

ИСТИҚЛОЛ МИНБАРИ

Ўйлаб қарасам, шу ёшга кириб, минг-минглаб, балким миллионлаб инсонлар билан бақамти туриб, юзма-юз ёхуд ғойибона (ойнаи жаҳон ва овознигор орқали) суҳбатлар қурибману, ўзим ўзимнинг ёдимдан чиқиб кетибман чоғи. Ўз-ўзим билан «гаплашишга», «отамлашишга» фурсат тополмабман. Ҳолбуки, энди билсам, энг дилкаш суҳбат ўзинг билан «давора олиб» қиладиган дил изҳоринг экан.

Мажнунваш ҳолатларим ўзимдан бошқа барчага аён. Куламан. Ҳожат юзасидан «бир жойга» кўл ювгани кирганимда ҳам, куюнчак хотиним Шаҳрибону, атрофдагилардан шарм қилади, шекилли, овоз чиқариб огоҳлантиради: «Вой шўрим... ҳой дадаси, лексия ўқиманг!» А? Телба бўлаётганимми, нима бало!.. Хилватгоҳда ҳам «лексия» ўқийдими киши... Э, бўмапти. Менинг ақоидим «тесқари теорема» тарзида кетаётганга ўхшайди: «Хилват дар анжуман» ўрнига, «Анжуман дар хилват»...

Илгарилари кўп ўқирдим, кам ёзардим. Энди бўлса кам ўқийдиган, кўп ёзадиган бўлиб қолдим. Мени қачон бўлсам қогоздан кафан ясаб кўмсалар керак. ВАКТ таъқиб этади, мен ғарибни. Умр ўтиб боради. Кун сайин, соат сайин. Дарё мисоли. Шовуллаб...

Йўқ, кўз юмишдан кўркмайман. Қочиб қаёққа ҳам борасан... Бутун вужудим билан кўришни орзу қилганим бир азииз инсонни ҳаётлигимда кўролмай қолармиканман, деб кўркаман. Яна: дилимда қат-қат энг изтиробли, тансиқ, эзгу тилақларимни авлодларга айтиб ўлгурмаслик хавфи вужудимни эзади. Бул мажруҳ юрагимда бир пуд харсанг тош бўлиб осилиб ётган, чақиртош бўлиб сочилиб кетган юк, АРМОН шу.

Бугуннинг ақсар нашрларини варақласам, кўнглим орзиқади. Ҳамма нарса таниш, ҳаммаси сидирга, бир хилдай. Қаламзанларимиз қасам ичишиб, тил бириктиришиб олгандай. Зерикарли. Янги гап анкога шафе.

Илло, каминанинг ички «монологим», ҳасратимдан чанг чиқиши

бизнинг манов «Мулоқот»имизга кўп-да дахлдор эмас. Ун йиллик қадрдоним, ажралмас ҳамроҳим у. Журнал саҳифаларида ўз муҳибларим, устозу шоғирдларим билан учрашиб, воҳурди қилишиб, «муҷоқотлашиб» тураман. У орқали мунису мушфиқ, замондошларим, сафдошларим, олимгу уламолар, сирдош ва фикрдош биродарларимга ҳамдарду ҳамнафас бўлишга ошикман. У мени бугунги мўрт ва омонат ҳолатимда маҳкам «ушлаб» турадиган оҳанраболардан бири.

Бу нашр катта матбуотимиз хонадонидида ўз ўрни, ўз қадр-қимматини топган, деса бўлади. Ўз овози ва услубига, ўз мавзулари ва муаллифларига, ўзининг ихломанд ўқувчиларига эга. Зукко муҳаррирлари, бош сорбони бор. Бу тиниб-тинчимас, жонсарақ, яхшига — яхши, ёмонга — ёмон, нозик дидли шоир Барот Бойқобилов бўлади. Шу чоққача журналхона даргоҳидан ҳеч ким дили оғриб, ҳафсаласи пир бўлиб, тубанлашиб, йўқсуллашиб чиқиб кетган эмас. Елкамининг чуқури кўрсин, деб...

Дилимда акс-садо берган фикрлар:

* Соқов назарида барча одамлар ҳам соқов.

* Хар бир нарсани ўз жинсидан қидириш керак.

* Иккала даъвогар рози бўлишибди-ю, қози рози бўлмабди.

* Бир атирнинг ўзи хар хил одамда хар хил ҳид таратади.

* Дўст тугул, душманга хиёнат қилма.

* Одамлар каби она меҳридан лаззат ололмагани учун ҳатто Тангрининг ўзи ҳам армон қилса керак.

* Абу Ҳурайра айтадилар: «Хар бир мўъмин банда ўз биродарининг кўзгусидир. У биродарида бирон айб кўрса, ўзида бўлган шундай айбни тузатишга ҳаракат қилади».

* Десамки сўрай сени, не тил бирла сўрай,

Ё улки, кўрай сени, не кўз бирла кўрай.

Итлар каби махласингни истаб югай,

Ғожи қилибон дуо, сенинг сори ҳурай.

Алишер НАВОИЙ.

Ё Қозийул ҳожот!

Алқисса... Олийжаноб инсон, чуқур файласуф, шафқатсиз ҳаққўй устозим худораҳмати Хайдар Пўлатовнинг (гўрларига нур ёғилсин, илоҳим) мана бу сўзлари ҳали-ҳамон қулоқларим остида жаранглаб туради:

«Мулоқот» одамларга тўғри гапиришни, рост сўзлашни ўргатсин.

Бизнинг бахтсизлигимиз ҳам, бутун ғожеамиз ҳам ростни гапирмаслигимиз. Ойнома жанг майдони. Бу ерда бошини кундага қўйган одам ишлаши керак. Биз соғломлашиб бораётган маънавий-сиёсий муҳит имкониятларидан кенг фойдаланишимиз лозим.

Ҳақ гап. Минг марта тўғри. Наҳот ҳам, йймон басаломатлиги ҳам, ҳасанот ва баракот ҳам рост сўзлашликда қолган. Айнан ростгўйларнинг, бошига қилич келганда ҳам ҳақ йўлдан тоймайди-ган, лафзи ҳалол инсонларнинг ҳаёти, омонлиги жамият учун жуда керак. Бас, андиша шулким, «бошни кундаги қўйиш» давватида жиндай мулоҳаза қилинса.. Пуштипанноҳ ҳазрат Навоий раббоний ҳаққоният хусусида ҳўб мантиқ айтибдилар:

Хар не сўзласанг рост сўзла, лек рост деб хар не сўзни сўзлама.

ТАРАҚҚИЁТ ВА ТУРМУШИМИЗ ТАРЗИ

Ўзбек халқининг миллий турмуш тарзи кўпқиррали ва мазмунан ранг-барангдир. Миллий турмуш тарзини азалий анъаналар асосида тиклаш ва уни янада ривожлантиришда истиқлол берган имкониятлар ва шарт-шароитлар катта аҳамият касб этади. Шунини айтиш лозимки, турмуш тарзини ижтимоий ҳаёт белгилаб беради. Ўзбекистон бозор иқтисодиётига ўтишда бошқа мамлакатлар тажрибасига кўр-кўрона эргашмади. Миллий менталитетимиз ҳамда реал тарихий геополитик шарт-шароитлар ҳисобга олинган ҳолда ўзимизга мос йўлни топдик. Натижада миллий турмуш тарзимиз равнақининг аниқ, илмий асосланган уфқлари пайдо бўлди. Бозор иқтисодиётига ўтишдаги бизнинг йўлимизни ўзбекона йўл деб атамоқдамиз. Хўш, бу ибора турмуш тарзимизда нимани англатади? Бу — бир томондан, халқимизнинг тарихий анъаналари асраб-авайланишини, яратилаётган иқтисодий, маънавий ҳамда экологик муҳитнинг маънавий оламимизга мос бўлишини, иккинчи томондан, мустақиллик туфайли таркиб топаётган ҳаёт тарзи фуқаролар жамиятининг мустақкам пойдеворини ярата боришни англатади.

Республикамиз янги режалар асосида иш бошлаб, бозор иқтисоди сари одимлаётганига бир неча йиллар бўлди. Тўғриси айтиш керак, ҳар бир йил халқимиз онгида ўзининг сабоқ ва тажрибаларини қолдирмоқда. Бугунги замондошимиз боқимандалик кайфияти тараққиётимиз учун ёт эканига ишонч ҳосил қилди. Ҳар бир фуқаро меҳнат ва тадбиркорлик тараққиёт гарови эканлигини тушуниб етди. Ҳаётимизнинг яхши бўлиши учун ҳар бир фуқаро нафақат ўзини, балки Ватанини, давлатини ҳам ўйлаши кераклигини бугун яхши била бошлади. Тартибли ва аниқ режалар асосида шаклланаётган бозор муносабатлари ҳозирги шароитда халқнинг меҳнат ва ижодий имкониятларини рўёбга чиқаришга, ташаббускорлик ва ишбилармонликни ривожлантиришга, манфаатдорлик ва унутила бошланган мулкка эгаллик туйғусини қайта тиклашга ёрдам берадиги. Айни вақтда мамлакатимизда ижтимоий ҳимоя воситалари мавжуд, бироқ ўз моҳиятига кўра бу восита халқ фаровонлигини таъминлайдиган чора эмас. Балки бу ривожланиш учун вақтинча иқтисодий, ижтимоий ва маънавий шарт-шароит яратади, хўжалик юритиш ишлаб чиқаришга сафарбар этилган барча субъектларнинг ижодий қобилиятларини рўёбга чиқаришга кўмаклашади.

Бозор муносабатлари тизимида иқтисодий-ижтимоий жараёнларнинг кечиши одамларнинг интеллектуал даражалари, маънавий оламига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Шунинг учун ҳам ўзбек халқи миллий турмуш тарзининг мазмуни ва моҳиятини ёритишда халқнинг ижтимоий-руҳий қиёфасидаги ижобий ва салбий ҳодисаларни ҳисобга олиш муҳимдир.

Қадимий ва бой тарихга эга ўзбек халқининг ўзига хос турмуш тарзи асрлар оша таркиб топган, шаклланган. Узоқ йиллар давомида халқимиз турли халқлар билан ўзаро муносабатда бўлган ва шубҳасиз, бунга ўша халқлар менталитетларининг таъсири ҳам бор. Ушбу ҳолатларни ҳам ҳисобга олмай туриб, бугунги миллий турмуш тарзимизни таҳлил қилиш юзаки бўлади. Янги сиёсий, ижтимоий-тарихий шароитда барқарор бўладиган ўзбек халқи миллий турмуш тарзининг асосий хусусиятларидан бири шарқ халқларига хос бўлган руҳий-психологик, ҳаёт тарзидир. Халқимиз одоб-ахлоқ меъёрлари асосидаги расм-русумлар, анъаналар ҳамда урф-одатлар бу ўринда муҳим аҳамият касб этади. Шарқ халқларининг ҳаётини тушунчалари, ўзаро муносабатлари, ҳатто ҳис-туйғулари ҳам бошқа халқларникидан бутунлай фарқ қилади. Шарқона турмуш тарзи-

2000 ЙИЛ – СОҒЛОМ АВЛОД ЙИЛИ

ЯНГИ ЙИЛИНГИЗ МУБОРАК БЎЛСИН!

нинг ўзи воят қимматли боёлик, ажойиб қадрият ҳисобланади. Шарқона турмуш тарзи деганда ҳаёлимизда ички ишонч билан йўғрилган қаноат ва шукроналик, сермулоҳазалик ва андиша, табиат билан яқинлик, инсоний тамойилларга садоқат, қадр-қиммат, орномус каби тушунчалар кечади. Жозибадор расм-русумлар ва урф-одатлар олийжаноблик ва саховат негизда намоён бўлади.

Ўрта Осиё халқларининг барчасида бундай фазилатларни кўришимиз мумкин. Улар аерлар оша бир ижтимоий тузум шароитида, қўни-қўшни бўлиб яшаганлар, ҳаёт йўлидаги муштараклик, турмуш тарзидаги умумийлик уларни ҳар томонлама яқинлаштириб юборган. Ўрта Осиё халқлари турмуш тарзини миллий асосда тиклашга, биргаликда ҳаракат қилсалар бизнинг минтақада тинчлик, ҳалоллик, том маънодаги дўстлик-биродарлик қарор тонаверади.

Халқимизнинг яна бир одатини айтиб ўтайлик. Бизда ҳар инсон қадимдан ўз фарзандига аввало яхши ном қўйиши лозим, кейин яхши муаллим қўлига топшириш, саводини чиқариши, илмли, касб-хунарни қилиши, бошини «икки», уйли-жойлик қилиши ҳаётний фаолиятининг муҳим вазифаларидир.

Айниқса тарбияда ота-она ибрати, келажак авлодлар учун катта бир мактабдир. Яъни яхши фарзандлар яхши оилалардан чиқади. Ўзбек халқи учун ота-она ибрати муаммоси миллий қадрият даражасига кўтарилган ва турмуш тарзимизнинг муҳим мезонига айланган. Бу мураккаб масалани ҳал этишда, аввало, давлатнинг таълим-тарбиядан манфаатдорлигини ҳар бир хонадонда соғлом муҳитнинг шаклланишини, оиланинг иқтисодий ва маънавий негизи такомиллашувини кўзлаб узоқ муддатга мўлжалланган ишларни собитқадамлик билан олиб боришимиз керак. Шунда турмуш тарзимизда ўзгаришлар яна ҳам сезиларли, ижобий бўлади. Давлат оиладан бошланар экан, оила давлатнинг митти бир бўлаги экан, аввало оилада катта ўзгаришлар ясашимиз зарур. Шундан кейин мамлакатимизда ижобий ўзгаришлар, маданий, маънавий ва иқтисодий ўсишлар суръати жадалланади. Бир сўз билан айтганда, жамият равиқи турмуш тарзимизга кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Зумрад ИСМОИЛОВА

МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОН КЎЗГУСИ

«Мулоқот» журнали ташкил этилганида, ҳали ушбу жариданинг оёққа туриб, янги Ўзбекистоннинг чинакам кўзгусига айланиб қолишига рости, кўплар ишонмаган эди. Орадан 3—4 йил ўтганида ҳам «ҳа, ўзи очилиб, ўзи ёпилиб кетаётган кўплаб нашрлар сингари бу ойнома ҳам узоққа бормас-ов», дейдиганлар кам эмасди. Бундай хулосага боришнинг ўз асослари ҳам бор эди. Ҳали эндигина ўз-ўзини тиклаш билан банд бўлган ёш давлат учун янги-янги нашрлар елкадаги ортиқча юкдай оғир ботарди.

Бугун, одамнинг ишонгиси келмайди, «Мулоқот» жаридасининг 1-сони чиққанига 10 йил тўлибди! Ана шу ҳам қисқа, ҳам мураккаб жараёнда нашр ташкилотчиси, унинг Бош муҳаррири Б. Бойқобиловнинг сабртоқати, узоқни кўрабилиши, қатъияту фидойилиги, менимча, ушбу журналнинг қад ростлаб, эл орасида тез муддатда эътибор қозонишига бош омил бўлди. Худди янгидан дунёга келган ўзбек давлати каби журнал ҳам ҳазрат Навоийни бошига кўтарди. Мутафаккирнинг:

Одами эрсанг демагил одами,

Оники йўк, халқ ғамидин ғами, —

деган мисраларини ўзининг бош шиорига айлантирди. Илк сонлариданок, миллий, ижтимоий-сиёсий ва тарихий-бадий йўналишда мақолалар эълон қилди.

Журнал сонма-сон, йилмайил Ўзбекистон Республикаси янги давлатининг олдида кўндаланг турган энг муҳим муаммоларнинг ҳал этилиши,

ҳаётга жорий қилинишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшди. Муаллифлардан Бўрибой Аҳмедов, Ашраф Аҳмедов, Ҳамид Зиёев, Саид Аҳмад, Лазиз Қаюмов, Маҳмуд Саттор, Поён Равшанларнинг ижтимоий-сиёсий, адабий-танқидий, тарихий воқеаларга бағишланган чиқишлари миллий қадриятларимиз ва давлатчилигимиз йўлини ёритишда ўзига хос мактаб бўлди, дейишимиз мумкин.

Мустақил тахририятдан ташкил топган яхлит илмий-адабий жамоа бир ёқадан бош чиқариб, янги-янги кашфиётлар сари интилди. 1970—1980 йилларда «Гулистон» журнали қанчалик илҳому жасорат билан фаолият кўрсатган бўлса, «Мулоқот» ўз замонасида ундан-да, каттароқ шижоат билан ижодий изланишлар олиб борди. Бу йўлда, одатда, номрағина кўйиладиган жамоатчилик кенгаши тахрир ҳайъатини ҳам ҳол-жонига қўймай ишлатди. Бугун республикада кечаётган қайноқ ижтимоий-

сиёсий, миллий-демократик жараёнларни синчковлик билан кузатиб, халқнинг тили учидан турган муаммоларни кўтариб чиқишга эришди. Миллий давлат эҳтиёжларини нозиклик билан кўриб, янги давлатчилик қурилишида тарихий ўтмиш аجدодларимизни ҳам мададага қақира билди.

Шу маънода, Ҳ. Собировнинг «Темур давлатининг харажатлари», И. Сувонқуловнинг «Мумтоз адабиётни ўрганиш мезони», А. Жужожийнинг «тасаввуф таълимоти илдишлари» каби мақолалари дастуриламал бўлди.

Журнал 10 йил давомида Ўзбекистонда миллий истиклол фидойиси бўлган юзларча ватанпарвар, миллатпарвар, маданият-маърифат, маънавиятимизнинг атоқли вакиллари билан ошқора, холис мулоқотда бўлди. Жамиятдаги бунёдкорлик, янги анъаналар, миллий қадриятлар тадрижи учун кураш олиб борди. Ўзбек давлатчилигини қайтадан яратиш, уни мустаҳкамлашга ўз саҳифаларидан кенг ўрин ажратди. Илк қадамлариданок, ҳуқуқий демократик давлат йўлидаги бозор иқтисодиёти жараёнига дадил кириб борди.

«Мулоқот» кейинги йилларда ўз ўқувчиларига истиклол бунёдкорликлари, янги давлатчилик назарияси ва амалиётининг яратилишида мустақил республикамизнинг биринчи Президенти И. А. Каримовнинг ўрни ва роли ҳақида илмий далилланган, холис мақолалар эълон қилиб келяпти. Бу мустақилликнинг кадр-қимматини билиш, уни кўз қорачиғидай асраш ва янада мустаҳкамлаш учун жуда муҳим аҳамият касб этади.

XAYOL VA ORZU OLAMI

Inson go'zalligi nimada? Xushbichimlikda, qoshko'zidami? Yoki, go'zallik — inson tabiatida, bag'ridaryoligi, bahodirligi, yaqinlari va begonalariga ham mehr-shafqatidami? Andisha, odob, hayo, mardlik, rostgo'ylik, oriyat kabi xislatlaridami? Inson yaxshi xislatlarni qaerdan oladi? Avvali, otanonadan, albatta. So'ng...

Afsona, rivoyat, doston, ertak, asotirlarni chuqur o'rganish ham odamlarni o'z Vatani, millati, xalqi oldidagi burchini chuqur his qilish, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, insonparvarlik, adolatparvarlik, ma'naviy sog'lomlik, vijdon-e'tiqodlilik, poklik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, rostgo'ylik kadi ma'naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi, ularni chinakam inson darajasiga ko'taradi.

Zero, respublikamizning ma'naviyat sohasidagi

siyosatining asosiy yo'nalishi «Ma'naviyat va axloqiylikni qayta tiklash, xalqlarning madaniy merosiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, noyob tarixiy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlashdan iboratdir», — degan edi Prezidentimiz I. A. Karimov.

O'zbek xalq og'zaki ijodining eng go'zal badiiy shakllaridan bo'lgan asotir va rivoyatlarda olamning paydo bo'lishi, tabiat ulug'vorligi haqidagi tasavvurlar, ezgulik va yovuzlik, adolat va razolat, nur va zulmat, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi abadiy kurash va bu kurashda yaxshilik, go'zallik, ezgulik va yorug'lik kuchlarining muqarrar g'alabasi haqida hikoya qilinadi. Ular tabiat va jamiyat, tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar zanjiri uzilmasligini tushunishga, yaxshilikning ichki zaruriy qonuniyatlarini ochishga undaydi. Bu esa, o'z navbatida, ki-

Мана шу нуқтаи назардан «Тарихни буюк шахслар олға сурати» рукнида академик Мурод Шарифхўжаевнинг «Осоиштилик, барқарорлик ва юксалиш меъмори» деб номланган мақоласи, профессор Ҳамид Зиёевнинг «Буюк ўзгаришлар ва порлоқ келажак кўзгуси», сиёсатшунос Нарзулла Жўраевнинг «Демократия ва тарихий жараён», «Тарих фалсафаси», «Янги асрга даъват» асарлари ибратли чиқишлар бўлди, дейишимиз мумкин.

Журнални кузатиб борган ҳар бир ўзбек зиёлиси, турли ёшдаги муштарийлар «Мулоқот»дан ўз маънавий эҳтиёжига муносиб бир қатор қизиқарли материаллар топади ва албатта, қизиқиб ўқиб чиқади. Бу жиҳатдан журнал даврий қомус — энциклопедия — замон солномаси вазифасини ўтаб келмоқда.

Эътибор қилган бўлсангиз, Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» мақоласи айнан шу журналда чоп этилиб, бу борада халқимиз учун дастуриламалга айланиб қолди.

Кейинги йилларда «Мулоқот» Халқ демократик партияси журнали сифатида

сиёсий партиялар ва халқ ҳаракатлари фаолиятига ҳам кенг эътибор бериб келмоқда. Жумладан, ушбу партия лидери А. Жалоловнинг «Сиёсий партиялар ва демократия», А. Йўлдошевнинг «Адолат — бошқарув мезони» ва шунга ўхшаш кўплаб мақолалари фикримизнинг далилидир.

Хулоса қилиб айтганда, «Мулоқот» ўзининг бугунги навқирон 10 ёшида ҳақиқатдан ҳам ижтимоий ҳаётда, сиёсатда, тарих ва бадииятда мустақил Ўзбекистон кўзгусига айланиб улгурди. Республика-миз зиёлилари, барча босқичдаги илм аҳли — талабаларнинг энг сеvimли даврий солнома наشري бўлиб қолди.

Менинг назаримда, журнал ўз номи билан «Мулоқот» экан, бундан бунёнги фаолиятида кўпроқ социологияга эътиборни қаратиши лозим. Халқимизнинг ҳар бир ёш қатлами, уларнинг ҳаётга, ислохотларга, сиёсатга муносабати, мустақил нуқтаи назарини чуқур социологик таҳлил этиши керак. Эндиликда мустақам оёққа туриб олган ўзбек давлати учун бундан бунён ҳар беш-ун йилни олдиндан кўриб иш юритиш ўта муҳим маънавий эҳтиёждир. Бундан ташқари, «Мулоқот»

сиёсий жарида сифатида жамоат, давлат арбоблари, депутатлар рейтинг, уларнинг халқ орасидаги обрў-эътибори даражасини қиёслаб кузатиб, ҳолис баҳолаб борса, мақсадга мувофиқ бўларди. Тагин бир тилак. Ҳозирги компьютерлар замонида, молиявий томони демаса, нашр ишлари илгаригидек ўта мураккаб, кўп вақт оладиган жараён эмас. Шу боис халқ севган журналлар, унинг назаридан тушиб қолмаслик учун камида бир ойда бир марта чиқиб туриши лозим. Бўлмаса, долзарб ахборотлар, социологик тадқиқотлар натижалари, ҳатто, назарий хулосалар ҳам бу шиддатли замонда эскириб қолиши, эҳтиёж-талаб бўлмаслиги мумкин.

Нима бўлганда ҳам «Мулоқот» ўзбекнинг ҳар бир оиласида, ҳар бир замондошларимиз билан кўнгилдан, самимий мулоқотда бўлсин, дейман. Илоҳим, халқимизнинг унга бўлган шу ўн йиллик муҳаббати абадий сўнмасин, тобора ортиб бораверсин.

Азиз Тўраев,

Абдулла Қодирий номидаги Тошкент давлат Маданият институти ректори, журнал таҳрир хайъати аъзоси

shilarning tabiat va ruhiy olami haqidagi bilimlarini chuqurlashtiradi, dunyoqarashini shakllantiradi, tabiat hodisalarini to'g'ri baholay olishga, ular muvozanatini his etishga, qadrlashga o'rgatadi.

Turkiy xalqlar asotirlari, afsona va rivoyatlarida ayniqsa suv alohida badiiy-estetik qiymat kasb etadi. Sug'orilib dehqonchilik qilinadigan O'rta Osiyo ob-havo va iqlim sharoitlari ham shuni taqozo etadi. Ulamolalar ta'kidlaganidek, bu o'lka tabiati cheksiz ichki imkoniyatlarga ega. Lekin bu imkoniyatlarni xalq xizmatiga qo'ymoq uchun tabiatga mehr bilan qarash, madad berish, kanallar qazish, yerlarni tekislash, daryolarga to'g'onlar solish, dehqonchilik va chorvachilik madaniyatini rivojlantirish, tabiiy manbalardan oqilona foydalanishni o'rganish zarur bo'lgan.

Xalq tafakkurida suv hayot manbai, deb izohlanadi. Shuningdek, suv Yer va undagi tepaliklar paydo bo'lishining asosi deb qaraladi. Suv uchun kurash hayot uchun kurash shaklini oladi. Suvdan to'g'ri foydalanish, uni insonga xizmat qildirish uchun suv tabiatini va u bilan bog'liq jismlar xossalari o'rganish, odamlarda, bir tomondan, suv va boshqa tabiat jismlarini qadrlash, e'zozlash hisini yuzaga keltirsa, ikkinchi tomondan mehnatsevarlik, dehqonchilik hunari, madaniyatini egallash kabi fazilatlarni tarbiyalaydi.

Tabiat inson hayotining asosi, moddiy va ma'naviy boyliklarning manbai ekanligini his etish, suvni, yerni muqaddas bilish, e'zozlash, ularni avaylab, tejamkorlik bilan ishlatish — azaldan xalqimiz orasida yuksak insoniy fazilat, ma'naviyat belgisi sifatida qarab kelingan, muqaddaslashtirilgan.

Qadimdan toza, oqar suv, hamma foydalanadigan hovuz va quduq suvlarini ifloslantirmay saqlashga alohida e'tibor berilgan. Xo'jaliklarda foydalanilgan, ifloslangan suvlar maxsus kavlangan o'rallarga to'kilgan. Toza suvlarga supirindilarni tashlash gunohi azim hisoblangan. Xalqimizning bunday qadriyatlarini, ayniqsa, hozirgi ekologik tanglik sharoitlarida, yoshlarda ekologik madaniyatni tarbiyalashda g'oyat muhim o'rin tutadi.

Xalq og'zaki ijodining yana bir muhim ma'naviy qiymati unda shakllangan inson go'zalligi idealidir. Bu ideal dostonlar, ertaklarning qahramonlari siymosida, maqollarda aks ettiriladi. Xalq og'zaki ijodida inson go'zalligining ikki tomoni — ichki va tashqi belgilari, xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Ichki go'zallik — ma'naviy, axloqiy yetuklik insonning ijtimoiy vazifalari, jamoa, boshqa kishilar oldidagi burchi kadi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Tashqi go'zallik — gavda, tana chiroyligini, inson vujudi barcha a'zolarining bir-biriga mosligi, benyonsoligi, husni-jamoli, rangi-tusidagi yoqimlilik va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ba'zi bir asarlarda inson go'zalligining tashqi tomonlariga urg'u berilsa, qahramonlarning jussa-kelbati, bekami-ko'st qilib tasvirlansa, boshqa asarlarda ichki, ma'naviy go'zallik birinchi o'ringa qo'yiladi. Uchinchi asarlarda esa, bu ikkalasi ham namoyon bo'lgan. Alpomish, Go'ro'gli, Mahas kabi ulug'vor obrazlar haqida hikoya qilinadi. Mana shunday tashqi va ichki go'zallik birligini tashkil etgan, chiroyli gavda tuzilishiga, jismoniy va aqliy kamol topgan, go'zal xulq-atvorli kishilar xalq ijodida go'zallik timsolini, idealini tashkil etadi.

Inson go'zalligi ideali ijtimoiy hayot bilan, sabab-

oqibatli bog'lanishda ochiladi. Muhabbat, do'stga sodiqlik, o'z eli, xalqi baxt-saodati uchun kurashga hamisha tayyorlik inson go'zalligining asosiy xislatlaridir. Bu qahramonlarning ichki kuch-qudrati butun xalq ommasiga xos bo'lgan kuchni aks ettiradi. «Uch og'ayni botirlar»da xalqning ichki imkoniyatlari to'g'ridan-to'g'ri og'zaki ijod qahramonlariga ko'chiriladi, bu qahramonlar esa xalq orzu-istaklarini ro'yobga chiqaruvchi shaxslar sifatida tasvirlanadi. Shunday, ko'rinishi oddiy, lekin ichki imkoniyatlari cheksiz bo'lgan qahramonlarga xalqning yashirin tarixiy imkoniyatlarini, cheksiz, kuch-qudratini amalga oshira oladilar. Turli devlar, masalan, Oq dev, Qora dev, Sariq dev («Malikai Ayyor»), Johil Ajrub («Suv otasi») jismoniy kuchli bo'lsada, qo'rqqoq, axmoq, laqma shaxslar sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun erkaklar go'zalligi timsolida ham, ayollar idealida bo'lgani kadi chuqur insoniy fazilatlar inson go'zalligining hal qiluvchi omillari sifatida tarannum etiladi. Ichki, ma'naviy go'zallik, tashqi chiroylilik, ko'rkamlik, barnolik bilan uyg'unlashsagina haqiqiy go'zallik ideali yuzaga keladi. Insonning ichki ma'naviy go'zalligi ulug' maqsadlar, xalq, jamiyat manfaatlarini yo'lidagi fidokorlikda, insonparvarlik va vatanparvarlikda ko'rinadi.

Yaxshi so'z, sehrli kuyning joziba kuchi «Baxshi jasorati» hikoyasida ko'rsatiladi. Son jihatdan ko'p, yaxshi qurollangan dushman Toshkent shahrini qamal qiladi. Yuzma-yuz jangda dushmanga bas kelolmagan shahar hokimlari taslim bo'lish va darvosalarni ochib berish maslahatini qiladilar. Ular huzuriga oddiy kiyingan juldurvoqi ko'rinishdagi, yuz-ko'zlari qon bir yigit kirib keladi va shahar darvozalarini dushmanga ochish mumkin emasligini, agar yov shaharga kirsas, yni xarob qilishi, o'g'il bolalarni qul, qizlarni cho'riga aylantirishlarini tushuntiradi. U bir o'zi dushman qarshisiga chiqib, inson shum niyatlaridan qaytarishga qodir ekanligini aytadi. Shahar a'yonlari yigitning so'zlariga ishonmaydilar. Yigit «Men baxshiman. Qani do'mbiramni ishga solay-chi? Balki qilich daf eta olmaganini do'mbira daf etar» deydi. Baxshi yigit do'mbirasini qo'liga olib, qo'rg'onning eng baland joyiga chiqib, dushman turgan tomonga qarab olib, do'mbirasini chala boshlaydi. Oxiri yigit chalgan musiqga sehdidan erib ketgan dushman sarkadasi shaharga omonlik berib, qaytib ketadi.

Yana bir rivoyatda bulbul do'mbira bilan bahslashib qolganligi hikoya qilinadi, «Men mingta kuy nag'ma qilaman», — deb maqtanibdi bulbul. Do'mbira bulbulga hech nima demay, nag'masini chala boshlabdi. Ming bir hag'maga yetganda, bulbul do'mbiraning qulog'iga qo'nib, shunday degan ekan: «Bas qil, senga qoyil qoldim. Mendan ko'ra ko'p va xo'p bilars ekansan». Shundan buyon do'mbira tilga kirdimi, bas, bulbul kuylashdan to'xtarkanda, sekingina uning yoniga uchib kelib, xomushgina kuy tinglar ekan.

Xalq og'zaki ijodi asarlarida aks etgan ma'naviy qadriyatlar mundarijasi rang-barang, qamrovi keng bo'lib, namunaviy, tarbiyaviy ahamiyati cheksizdir. Yuqoridagi kabi ma'naviy fazilatlar davlatimiz ma'naviyatining tarkibiy qismidir. U jamiyatimiz ma'naviy ravnaqiga, millat va milliy munosabatlar rivojiga va yoshlarni yetuk insonlar qilib tarbiyalashga bundan buyon ham xizmat qila oladi.

ИСМИ ЖИСМИГА МОС

«Мулоқот» журналининг юзага келиши миллий-маънавий ва маданий ҳаётимизда муҳим, муҳимгина эмас, ноёб воқеа бўлган эди. Чунки бунгача муаллифлар бирон-бир ҳаётий, илмий-сиёсий, иқтисодий (ва ҳоказо) муаммолар бўйича ўз фикрини эркин ва мустақил ифодалайдиган газета ёки журнал бўлмаган. Борлари эса юз чиғириқдан ўтган. Расмий қабул қилинган фикр ва мулоҳазалар чегарасидагина иш кўрар эди. Ҳаммага маълум гапларнинг ўртамаёна журналистик ифода ва талқинлари одамларнинг қанчалик меъдасига текканини сўз билан тасвирлаб бериш қийин.

«Мулоқот» журнали биринчи сонларидан бошлабоқ, ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маданий ҳаётнинг қайнаб турган ерига шўнғиди. Эсимда. Бир давра суҳбатидида миллийлик, миллий тафаккур ҳақида баҳс борар экан, мен миллий кийимлар, унинг аҳамияти, шўролар даврида миллий кийимлар очикдан-очик камситилгани тўғрисида қуйидаги мулоҳазаларни билдирган эдим:

«Аънавий миллий кийимлар ҳамма халқларда ҳам эъзозланган. Биз эса ана шундай аънаваларни менсимай, балки қарши бориб, кўп ўринларда миллатчиликка йўйдик. Яқин вақтларгача ҳам дўппи кийиб юриш қоқоқлик, қишлоқлик — провинциализм аломати бўлиб келди...»

«Шундай бўлгач, миллий кийимларимизни давлат миқёсида кўп ва сифатли ишлаб чиқариш ҳақида ҳам гап бўлиши қийин... «Гап кийимда эмас!» дейишлари мумкин. Бу тўғри эмас. Миллатнинг кийимидан ор қилган киши унинг ўзидан ор қилиши ҳам ҳеч гап эмас». («Мулоқот», 1991, 9-сон.).

Бу гапларни айтишга айтдим. Лекин уларнинг босилиб чиқишига кўзим етмаган эди. Янги тафаккур билан иш кўраётган журнал раҳбариятига қойил қолганим шундаки, мен нима деган бўлсам, барчаси айтганимдек журналда босилиб чиқди. Журналга ихлосим ортди.

Республикамизда миллий мустақилликни мустаҳкамлаш йилларида бу улғувор вази-фасини бажаришга, миллий тафаккур, миллий тилимиз, миллий маънавият муаммолари, халқимиз, мамлакатимиз, адабиётимиз, кўп минг йиллик тарихга эга бўлган илм-фанимиз масалаларини ойдинлаштириш бўйича журнал ўз атрофига атоқли, зукко, эътиқоди пок муаллифларни йиға борди ва бу йўналишда кўплаб илмий тадқиқотлар эълон қилинди.

Масалан, ижтимоий-сиёсий фаолияти тарихимизнинг муҳим ва ёрқин саҳифаларини ташкил этган буюк соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги нишонланар экан, биргина шу билан боғлиқ мавзулар бўйича академик Б. Аҳмедовнинг «Амир Темурнинг тарихдаги ўрни», Х. Собировнинг «Амир Темурнинг иқтисодий қарашлари», О. Усмоновнинг «Амир Темур ва мутасаввифлар», Мансур Олтин ўғлининг «Амир Темурнинг маънавий салоҳияти», Х. Қудратиллаевнинг «Бобур — Амир Темур салтанати вориси», Х. Исматуллаевнинг «Византия тарихида Амир Темурнинг ўрни», У. Уватовнинг «Амир Темур ва Миср мамлуқлари», Н. Ойдиновнинг «Соҳибқирон сиймоси қандай яратилди», Х. Назаровнинг «Амир Темурнинг ҳуқуқий тамойиллари» сингари бири бирини тақрорламайдиган ўнларча мақола-лар журнал саҳифаларидан

ўзининг муносиб ўрнини эгаллади.

Мен журналнинг бу йилги (1999 йил) сонларида Нарзулла Жўраевнинг «Янги асрга даъват» (5-сон), Ашраф Аҳмедовнинг «Тарихимизни севайлик» (4-сон), Солижон Ҳасановнинг «Овесто» — ҳуқуқ манбаи» (1-сон), Б. Бойқобилонинг «Ҳожа Аҳрор Валий ибрати» (3-сон), Зикрилло Ишончининг «Ҳаким Санойи Ҳазнавий» (3-сон) каби мақолаларини ўқиб гоят мамнун бўлдим. Журнал ўн йил давомида халқимиз маънавиятини бойитишга ҳалол хизмат қилиб келмоқда. Журнал жамоасини бу шарафли сана — 10 йиллиги билан чин қалбидан табриқлайман. Журнал саҳифалари ҳеч қачон хиралашмасин ва нурсизланмасин! Бахс ва мулоқот эса инсониятни ҳақиқатга олиб борувчи энг ишончли ва самарали йўللاردан биридир.

Абдуқодир ХАЙИТМЕТОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби

ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ ВА ДУНИЙ ЭЪТИҚОД

Узоқ вақтлар мобайнида динни ҳаётимиздан, онгимиз, қалбимиздан чиқариб ташлашга бўлган уриниш беҳуда кетгани, халқнинг қон-қонига сингиб кетган, эътиқод ва ишонч рамзи, иймон манбаи у муқаддас туйғуни ҳеч қандай тазйиқ ва тақиқлашлар билан йўқотиб бўлмаслигини биз мустақиллик қўлга киритилган дастлабки кунларда яна бир бор чуқур ҳис қилдик.. Эркин, демократик, фуқаролик жамиятининг муҳим тамойилларидан бири — виждон эркинлиги ва унинг таркибий қисми диний эътиқоднинг амалда тикланганлиги халқимиз қалбида чексиз мамнуният туғдирди, уни мустақиллик шарофати ва буюк неъмат деб қабул қилинди.

Лекин бу тухфани баъзилар ўзгача қабул қилдилар ва мазкур неъматдан ўз ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланишга, ислом динининг одамларни Оллоҳ йўлида бирлаштирувчиликка даъват этувчи олижаноб чақириқларига хиёнат қилдилар. Инъом этилган эркинлик, ҳурликнинг қадрига етмай, дин асосида одамлар орасига руҳна солишга ҳаракат қилган, халқига белписанд бўлган кимсаларни бу ҳолда қандай баҳолаш мумкин? Бу кимсалар динни ўзларига қурол қилиб, истиқлолга, уни қўлга киритиб, боши осмонга етгудек хурсанд бўлиб турган халқига, унинг кичик бир зарраси бўлган оиласига, ота-онаси, жигаргўшаларига, дўсту биродарларига хиёнат қилдилар, уларнинг тинчлигини бузишдан ҳам тоймадилар.

Истиқлолга эришган мустақил давлат асрий қадриятларни тиклаётган бўлса, маънавийтимизни бойитиш учун ғамхўрлик қилаётган бўлса, бир йилимизда ўн йилликларга тенг ривожланиш кузатилаётган, фаровонлик база-

си яратилаётган бўлса, ўша кимсаларга яна нима керак экан?!

1998 йил май ойидаги республика Олий Мажлисининг XI сессиясида қабул қилинган «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар» ҳақидаги Қонун зарурат туфайли яратилди. Виждон эркинлигининг эътироф этилиши бу — жамият қонун-қоидалари, оддий ўнгиш тартибига риоя қилиш, қолаверса демократиянинг ўзгинасидир. Дарвоқе, виждоннинг ўзи нима, уни қандай тушунамиз? Виждонли деганда, асосан, диёнатли, ҳамиятли, яхшилик йўлида хизмат қилишни ҳаётининг мазмуни деб тушунадиган одамлар кўз ўнгимизда намоен бўлади. Жуда камданкам ҳоллардагина виждонлилар салбий ҳолатларга аралшиб қоладилар. Бундай ҳолларда «яхши одамга ўхшар эди-ку, наҳот шу ишни қилибди?» деб қўямиз. Демак, жамиятда, ҳаётда шу икки ҳолатнинг мавжудлиги «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар» ҳақидаги қонунга зарурат туғдирди. Унинг биринчи моддасидаёқ таъкидланганидек, қонун, биринчидан, инсоннинг диний, виждоний эътиқодини эркин ва ихтиёрий танлай билиш ҳуқуқини, истаса ҳеч қандай динга эътиқод этмасликка мутлақ ҳақли эканлигини, барча инсонлар қаторида тенг ҳуқуқлилиги эътироф этилишини, иккинчидан, мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган диний ташкилотларнинг барча муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиб туришини мақсад қилиб қўйган. Қонун талаблари ислом динининг барча таълимотига тамомила мос келиб, уни ҳаётга тадбиқ этилишига кўмаклашади.

Ҳуқуқий давлат куришга бел боғлаган республикаимиз қабул этган ҳужжатлардан тортиб барча қонунларимизгача,

давлатни ривожлантириш дастурларидан тортиб, мустақиллик тамойиларига ҳамма-ҳаммаси халқимизнинг азалий урф-одатлари, яшаш тарзи, анъаналарию иймон-эътиқоди, диний қарашлари билан йўғриган. Фуқароларнинг ўтмишидан бутунлай ажратиб олиб, унинг табиатига бутунлай ёт бўлган «тарбиялаш»га уриниш бугун таъқиқланди. Шу нуқтаи назардан «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар» ҳақидаги қонунда ҳар бир фуқароларнинг виждоний, диний эътиқоди ва эътиқодсизлигига зўравонлик қилиш, қўрқитиш каби бирор-бир тарзда тазйиқ ўтказилиши мутлақо тақиқланади. Ўзбекистондаги ҳамма динларнинг қонун доирасида бемалол фаолият кўрсатиши, диний ташкилотнинг бирига имтиёз бериш, иккинчисининг камситилишига йўл қўйилмайди.

Эндиликда биз институтларда талабаларга диншунослик асосларидан сабоқлар бермоқдамиз. Талабалар ислом дини, таълимоти ва қоидаларини яхши ўзлаштириб, ундан катта ҳаётий сабоқ олмоқдалар. Президентимиз И. А. Каримов айтганидек, инсонга ато этилган энг муқаддас фазилатлардан бири — Олоҳни танишдир. Бугунги талабаларимиз ана шундай юксак фазилатли, иймон, эътиқодли, иродаси мустаҳкам, оқ-қорани танийдиган, дўст-душманни ажрата оладиган, жамиятда адолат қарор топиб бораётганлигига чуқур ишонч ҳосил қилаётган мутахассислар бўлиб етишаётганлиги шубҳасиз.

Амалий машғулотларда, ўзаро суҳбатларда талабалар мана шундай ёруғ кунларда яшаб, тинч-осойишта ҳаёт кечираётганликларидан аввало Олоҳга, ҳукуматга, жамиятга, истиқлолу истиқболга шукроналар айтишади, айниқса бундай кайфият 16 февраль воқеаларидан кейин кучайди. Ўша кунлардаги дарсларда талабалар бир савол билан мурожаат этишди: «бу нонкўрларга нима керак ўзи, нима етишмайди?» Табиийки, эл-юрт осойишталиги, юрт тинчлиги ҳаммани ўйлантиради, ёшу қарини, ишчи-ю деҳқонни ташвишлантиради.

Бу ҳақда Президентимиз «Ўз келажимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз» деган суҳбатига: «Ҳеч қачон кишилик жамиятида ғоявий бўшлиқ бўлмаган. Агарки шундай бўшлиқ пайдо

бўлса, сўзсиз унинг ўрнини бизнинг табиатимизга бегона турли хил мафкуравий тазйиқлар эгаллаб олиши ва ўз таъсирини ўтказиши муқаррар», деб таъкидлади.

Бугунги кунда ислом динининг таъсири бутун дунёда ортиб бормоқда, ер юзидаги 5 миллиарддан ортиқ аҳолининг 1 миллиард 300 миллиони ислом динига эътиқод қилаётганлигининг ўзини эслаш kifойадир, Ислом дини нуфузи ортиб бораётганлигидан баъзи кимсалар ўз ғаразли манфаатлари йўлида, Қуръони каримга, исломнинг муқаддас таълимоти ва қоидаларига зид иш тутиб, фундаментализм ботқоғига тобора чуқур ботиб кетаётганлиги жамиятни ташвишга солмоқда. Қирғизистон чегарасида тўпланган жангарилар ҳам худди ана шундай муртадлардир. Афсуски, улар уруш ҳаракатлари кетаётган Тожикистон ва Афғонистон каби қўшни мамлакатларда бемалол ҳаракат қилмоқдалар. Яъни фундаменталистлар ислом дини одамларни инсон қадр-қиммати ва шаънига зид бўлган гуруҳ ва ҳаракатлар тузиш гуноҳи азим деб ҳисоблашини инобатга олмай, турли қўпоровчи гуруҳлар тузиб, улардан қон тўкиш учун фойдаланишни ўз одиларига мақсад қилиб қўймоқдалар.

«Биз, — деб таъкидлади И. А. Каримов, — ота-боболаримизнинг муқаддас дини бўлган ислом динини қадрлаймиз, ҳурмат қиламиз, одамзот рухий дунёсида иймон-эътиқодни, инсоний фазилатларни мустаҳкамлашда унинг ўрни ва таъсирини юксак баҳолаймиз. Шу билан бирга фуқароларимизнинг эътиқод эркинлигини қонун асосида таъминлаш учун барча шарт-шароитларни яратиб бермоқдамиз. Аммо биз диндан сиёсий мақсадлар ва ҳар қандай ёвуз ниятлар йўлида фойдаланишга мутлақо қаршимиз». Президентимизнинг бу гаплари қонуннинг диний моҳиятдаги сиёсий партия ва жамоатчилик ҳаракати, шунингдек, республикадан ташқаридаги диний партияларнинг бўлимлари ва филиалларини тузишга ва уларнинг фаолият юритишига йўл қўйилмайди, деган бандига ҳамоҳангдир.

Шунга қарамасдан, айниқса, ўзининг фаоллиги билан ажралиб турадиган «Ҳизб ат ал-исломия» ташкилоти ягона мафкуравий макон барпо қилиб,

HIKMATLAR

Qobiliyatli odamni tarbiya qilmaslik — zulmkorlik va noqobil odamga tarbiya hayfdir. Tarbiyangni nobud qilma, tarbiyangni bunisiga zoye ketkazma.

Alisher HAVOIY.

Vaqt pillapoyasi cheksizdir, bir-birining o'rnini egallab boradigan avlodlar zinadan zinagagina ko'tariladilar, xolos. Jamlangan tajribani har bir avlod o'zidan keyin kelayotgan, o'zidan keyin uni taraqqiy ettiradigan va boyitadigan navbatdagi avlodga yetkazib beradi.

Abu Rayhon BERUNIY.

Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelingan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan muqaddas bir vazifadur.

Abdulla ABLONIY.

Tsivilizasiya nima degani? Bu olg'a ketayotgan inson har qadamda yuzaga keltirayotgan doimiy kashfiyotlardir: taraqqiyot so'zining o'zi ham shundan kelib chiqqan.

Biktor GYUGO.

Taraqqiyotning umumiy ko'lamida har bir xalqning o'rnini o'sha xalq o'qiyotgan kitoblarning soni bilan belgilanadi.

F. LABULE.

ислом динини сиёсатлаштириб, ўрта асрларда мавжуд бўлган араб халифалигини тиклашга уринмоқда. Хўш, бу қандай ташкилот, мақсади ва кураш усули қандай? Бу норасмий ташкилот 1953 йилда Қуддус шаҳрида Тақийиддин Набаҳоний томонидан ташкил этилган. У ўз сафларини кенгайтириб бориб, 1982 йилда анча жонланди. Бу норасмий диний партиянинг Миср, Иордания, Тунис, Қувайт, Туркия каби давлатларда бўлимлари бўлиб, унинг кўпгина раҳбарлари ҳатто Европа мамлакатларида ўз ғоясини сингдириш учун изғиб юрганини биз билиб қўйганимиз яхши.

«Ҳизб ат-таҳрири ал-исломия» ваҳ-ҳобийлар каби экстремистик ташкилот бўлиб, у ислом дини ниқоби остида унинг тинчлик, осойишталик, инсонпарварлик мақсадларига зид равишда давлатнинг ички бошқарув тизимига аралаштишни, ҳукуматни тўнтариш йўли билан унинг ўрнида араб халифалиги каби давлат тузишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Ваҳҳобийлар ҳукуматни қўлга олишда очиқ кураш, террорчилик йўлини танлаган бўлсалар, «ҳизб»чилар ғоявий, мафкуравий курашни танлаганлар. Улар қаерда мафкуравий ва маънавий бўшлиқ бўлса, ўша жойга суқлиб кириб, ҳали дунёқараши шакланмаган, онги ривожланмаган ёшларни пул эвазига ўзларига оғдириб, беш кишилиқ бўғинлар ташкил этиб яширин ўқитиш орқали ёшларнинг онгини заҳарлаш йўли билан ўз мақсадларига эришишга интилоқда. Бундай гуруҳларнинг Усома Бин Ладен каби жаҳон миқёсидаги ҳомийлари пайдо бўлгани ғоят ажабланарлидир. Ахир қай бир мусулмон қирғин қуроллари сотиб олиш учун, инсонлар бир-бирларини қиришлари учун шахсий бойлигини сарф этади?!

Хўш, улар ўз мақсадларини амалга оширишга нима учун шунчалик кўп маблағ ва куч сарфламоқдалар? Бу саволга И. А. Каримов «Туркистон» газетаси саволларига берган жавобларида ғоят аниқ гапирди: «Албатта бундан 14 аср бурунги воқеликни бутун амалда қайтадан тиклаб бўлмаслиги аён. Лекин, — деб таъкидлади Президентимиз, — уларнинг нияти — ягона мафкуравий макон барпо қилиб, ислом динини сиёсатлаштириш ва шу асосда ҳукмронлик қилиш, ҳокимиятни қўлга

киритишдир». Бутунги кунда мусулмонлар яшайдиган давлатлар ўртасидаги чегараларни олиб ташлаб, ягона халифалик тузиш ва уларни шу марказдан туриб бошқариш фикр хомхалдир. Бу беҳуда уринишлар мустақил кўпгина давлатларнинг тинч ҳаётини бузиши, бесаранжомликка, қон тўкилишига сабаб бўлиши ва тузоққа илинган ёшлар ҳаётини барбод қилишга олиб келиши мумкин, холос.

Президентимиз И. А. Каримовнинг бундай нотўғри йўлга кириб қолган ёшлар ҳуқуқий идораларга келиб ўз айбларини бўйинларига олсалар, уларнинг гуноҳларини кечиш ҳақидаги даъватидан сўнг ўнлаб-юзлаб ёшлар тажрибасизлиги ва ёшлиги оқибатида гумроҳлик қилиб қўйганликларини очиқ тан олиб, прокуратура, милиция органларига бориб авф сўрадилар. Кўриниб турибдики, «Ҳизб ат ал-исломия» ёшларимиз орасида ўз қабиҳиятини амалга оширишга улгурган экан. А. Икромов туманида яшовчи Марҳамат Акбарова ўғли М. Акбаровнинг 7 ойдан бери «ҳизб»чилар таъсирида бўлганлигини билиб қолиб, уни милицияга бошлаб келиб, кўз ёши тўкканлигини изоҳлаш қийин. Бу ўринда боласининг ёмон йўлга кириб кетиши ва ноҳўя ҳаракатлари учун отонанинг масъулиятини кучайтириш, керак бўлса жиноий жавобгарликка тортишгача чора кўриш ҳақидаги даъват жуда тўғри бўлганлигини алоҳида таъкидламоқчимиз.

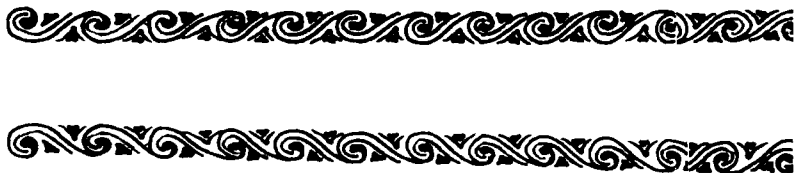
Ислом динида одамларнинг тинчлигини бузиш, уларни бир-бирига гижгиллаш ва одам ўлдириш гуноҳи азим ҳисобланади. Шу боис уларнинг бундай ғаламисликлари нафақат кенг жамоатчилик, балки диндорлар ва дин пешволари томонидан қаттиқ қораланмоқда.

Мустақиллик шарофати туфайли диний эътиқодга кенг ўрин берилди, хорижий тадбиркорларнинг республика ҳудудига бемалол кириб келишига кенг имкониятлар яратилди. Лекин бундан баъзи мусулмон давлатларида ташкил этилган ва ўзларининг ғаразли мақсадлари билан ўз юртида ҳам ёмонотлик бўлиб қолган экстремистик ташкилотларнинг ғоясини айрим нопок кимсалар Ўрта Осиё минтақасига, шу жумладан Ўзбекистонга киритишга уринмоқдалар.

Шу ўринда яна бир муаммони алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман. Мамлакатимиз тижоратчиларининг аксарияти мусулмон давлатларида бўлиб қайтишмоқда. Шўролар замонида сир эмас, хорижга саёҳатга чиққан гуруҳлар орасида тегишли ташкилотларнинг «қулоғи» бўлар эди ва у одамларнинг хатти-ҳаракати ҳақида керакли маълумотларни етказиб турар ва гуруҳ хорижга кетишдан олдин махсус ташкилотлар томонидан ғоявий жиҳатдан қайта тарбиядан ўтказилар эди. Ҳозирчи, одамлар хорижга хоҳласа гуруҳ-гуруҳ бўлиб, хоҳласа якка ўзи истаган вақтида бориб келиш имконига эга бўлди.

Замон зайли билан Покистоннинг Карочи шаҳрида бўлганимизнинг иккинчи куниеқ меҳмонхона фойесида бир неча оқ сала ўраган кишилар пайдо бўлишди. Улар орасида ота-онаси 30-йилларда Ўзбекистондан чиқиб кетган ўрта ёшлардаги киши бўлиб, ҳар бир ўтган ҳамюртимизга тавозе билан мурожаат қилиб, суҳбатга тортишга ҳаракат қилар, шерикларни шу яқиндаги масжиднинг мўътабар руҳонийлари эканлигини тушунтирар эди. Хуллас, баъзилар кечқурунлари улар ортидан эргашиб масжидга намоз ўқишга кетаётганлигининг гувоҳи бўлдик. Улардан биридан «Уйда ҳам намоз ўқирмидингиз?» деб сўрасак. «Қаерда, вақт борми бунга, уларнинг сазаси ўлмасин деб бориб келдик-да», дея жавоб берди. Бу ҳолда биз юртдошларимизнинг намоз ўқишларига ҳечам монелик қиладиган фикримиз йўқ. Аммо кўча-кўйда учраган киши ортидан кетавериш бегона юртда доим ҳам яхшиликка олиб келавермайди.

Эътиқод — бу кўзга кўринмайдиган, кишининг фикри-ёди, вужудида кечадиган муқаддас туйғу. Ҳар бир дуч келган нарса ёки жамиятимизга ёт бўлган ақидага ишониб кетавериш бу эътиқодсизликдир. Қуръони каримда Оллоҳдан бошқа ишонувчи йўқдир, дейилади. Фақат Оллоҳгагина итоат этиш, эътиқод қўйиш, чин кўнгилдан, бутун вужуд билан ишониб, мусулмонлик қоидаларига амал қилиб, кундалик ҳаётида, хатти-ҳаракатида уни рўёбга чиқариш чин мусулмонликдир. Виждон эркиниги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги қонунда худди ана шу ғоялар ўз ифодасини топган.

MA'NABIY BOYLIKLARGA EHTIROM

Yangicha fikrlaydigan, tashabbuskor milliy, ijtimoiy-siyosiy va tarixiy-badiiy jurnal bo'lgan «Muloqot»ning har bir maqolasi mustaqillik yillarida yuksak ma'naviyat, umuminsoniy, milliy qadriyatlar ruhi bilan sug'orildi. Jamiyatimizning sadoqatli a'zolarini tarbiyalashda u sermahsul faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Jurnal sahifalarida insofu diyonat, imonu e'tiqod, mehr-muhabbat, ma'naviyat, qadriyat tushunchalariga oid maqolalarning tez-tez berib borilayotgani mush tariylarda katta taassurot qoldirmoqda.

Umuman, bugun «Muloqot» to'g'risida so'z ketar ekan, jurnalning jamiyatimizda o'z o'rnini topganini, o'z o'quvchisiga, o'z muxlislariga ega ekanini, jamiyatimizning, xalqimizning ma'naviy hayotida salmoqli o'rnini borligini alohida ta'kidlash lozim bo'ladi.

O'tgan qisqa davrda «Muloqot» avvalo Prezidentimiz I. Karimov asarlarini, fikrlarini jurnalxonlarga yetkazishda samarali faoliyat ko'rsatmoqda. Mamlakatimizda erkin, demokratik huquqiy, adolatli davlatni, fuqarolik jamiyatini barpo etish masalalarini jurnal keng yoritdi. N. Jurayevning «Demokratiya va tarixiy jayron», A. Jalolovning «Islohotlarga kamarbastamiz» va boshqa maqolalar bunga misoldir.

Shunisi diqqatga sazovorki, «Muloqot» partiya-

miz faollarining ham sevimli nashriga aylanib bormoqda. Jurnal sahifalarida muntazam ravishda fuqarolarning siyosiy faolligi haqidagi partiyalarning, jamoat tashkilotlarining jamiyat hayotidagi o'rniga belgilangan ilmiy-amaliy maqolalar chop etilayapti. Ayniqsa, jurnal sahifalaridagi viloyatlar, shaharlar, tumanlar, boshlang'ich partiya tashkilotlari kotiblarining chiqishlari ko'pchilikda yaxshi taassurot qoldirayapti.

Tahririyatning ma'naviyat, milliy g'oya, milliy iftixor, milliy ruh, milliy g'urur kabi ma'naviy boyliklarga e'tibor berayotgani bois uning o'quvchilari ko'payib bormoqda. Shu o'rinda juda katta munozaralarga sabab bo'lgan A. Jalolovning «Ma'naviyat tarkibida falsafiy tafakkurning o'rnini», A. Yo'ldoshyevning «Milliy iftixor tuyg'usi» kabi maqolalarni eslash mumkin. Yoshlar muammolari, madaniy merosimizni asrab-avaylash kabi masalalari ham jurnal sahifalarida o'zining munosib o'rnini topayapti.

Umuman, «Muloqot» bugungi kunda jamiyatimizni ma'naviy-ma'rifiy, madaniy va g'oyaviy jihatdan barkamol qilish uchum samarali mehnat qilayapti. Jurnal sahifalaridan o'rin olgan halollik, rostgo'ylik, yangilikka intilish kabi g'oyalar o'quvchilar qalbidan cuqur o'rin olayapti. Bu e'tirofimizni jurnal tahririyati to-

monidan o'quvchilar e'tiboriga havola etilgan «Tarix va taqdir», «Ma'rifat buloqlari», «Meros», «Ma'naviyat saboqlari», «Qadriyat» singari o'nlab ruknlarda chop etilgan maqolalar misolida ko'rmoqdamiz.

Shu bilan birga biz muloqotning yanada ta'sirchan bo'lishi tarafdorimiz. Uning sahifalarida ko'proq fuqarolarning siyosiy ongini, faolligini oshirishga qaratilgan muloqotlar, munozaralar tashkil etilsa yaxshi bo'lardi. Yana bir fikr. Tariximizning, milliy qadriyatlarimizning ochilmagan sahifalariga bag'ishlangan maqolalarning muntazam berib borilishi ham jurnal muxlislarining yanada ko'payishiga olib keladi deb o'ylayman.

Farmon OMONOV,
O'zbekiston XDP
Qashqadaryo viloyat
kengashining birinchi
kotibi

Калом илмининг асосчиларидан булган ал-Мотуридий ҳаёти ва ижодини ўрганиш шарқшунос ва исломшунослар учун муҳимдир. Чунки сунний эътиқоддаги мусулмонлар орасида кенг тарқалган икки йирик калом оқимларидан бири ҳам Мотуридийга бориб тақалади.

Бу оқимнинг биринчи йўлбошчиси ал-Ашъарий булса, иккинчиси ал-Мотуридийдир. Абу ал-Ҳасан ал-Ашъарий (вафоти 935 йил) асосан, Имом Шофий ва Имом Маликий мазҳаблари орасида ўз мавқеига эга булди. У асосан, Хуросон шаҳри ва унинг атрофида фаолият кўрсатди. Аммо ал-Мотуридий таълимоти эса Абу Ханифа мазҳаби орасида кенгроқ тарқалди. Унга эса асосан, Мовароуннаҳр диёрида эргашганлар кўпчиликни ташкил этган.

АБУ МАНСУР АЛ-МОТУРИДИЙ

Бу икки кўзга кўринган оқимлар муътазлий оқими инқирозга йўл тутгандан кейин юксак мавқега эриша бошладилар. Манбалардан кўришимиз мумкинки, ал-Ашъарий таълимоти ўзи яшаган даврдаёқ анча шўхрат топган ва ёйилган. Бунга асосий сабаб, у ислом марказлари булмиш Бағдод, Басра каби шаҳарларда фаолият кўрсатганлигидир. Бу таълимот тез орада Шофий ва Маликий мазҳаблари орасида тан олинган калом мактаби сифатида танилди. Афсуски, бундай ёйилишни ал-Мотуридий оқимида кейинчалик ривожланганлиги таажжубланарлидир. Дарҳақиқат, Самарқандда тугилган Абу Мансур ал-Мотуридий номи ва таълимоти кейинчалик шўхрат поғонасига кўтарилди. Бунга асос қилиб аллома яшаган даврдаги тарихчилар ва кўзга кўринган олимлар асарларида, у ҳақда ҳеч қандай маълумотлар учрамастидир. Лекин XI—XII асрларда Мотуридий калом мактаби анча маълум бўла бошлади. Ҳатто, машҳур олимлар эътиборига ҳам тушганини кўришимиз мумкин. Бундай юксалиш урта асрларга хос булган анъанага айланган десак, ҳеч муболага булмайди. Бу ҳақдаги маълумотлар кам бўлишига қарамай далил сифатида XII асрга тааллуқли қўлёзма асарларга мурожаат қилишимиз мумкин.

Буюк калом имоми ал-Мотуридий Ҳанафий (Имом Аъзам) мазҳабининг давомчиларидир. Унинг тулик номи Абу Мансур Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд ал-Ҳанафий ал-Мотуридий ас-Самарқандийдир.

Буюк калом имоми, Мотуридий оқимининг асосчиси асли Самарқанднинг Мотуридий қишлоғидан бўлиб (бу қишлоқ ҳозирги кунда Самарқанд вилоятининг Жомбой туманида жойлашган), унинг таҳаллуси шу қишлоққа нисбатан олингандир.

Абу Мансур ал-Мотуридий тахминан 870 йилда дунёга келади. Унинг ҳаёти ҳақида маълумотлар жуда оз. Лекин шунга қарасдан мутакаллим Абу Мансур ал-Мотуридий 333 (944—945) йил Самарқандда вафот этганлиги ҳақида маълумотлар бор. Шу билан бир қаторда мазори Абу Тоҳирхожа ёзишча шаҳар чеккасидаги Чокардиза қабристонидир.

Ал-Мотуридий саводини илм учоғи булмиш Самарқандда, баъзи манбаларда ал-Аъйозий мадрасасида таълим олгани қайд этилган. Алломанинг барча устозлари машҳур олим Абу Ҳанифанинг (яъни Имом Аъзам; вафоти 767 йил) издошларидан таҳсил олишган. Улардан бизга маълум булганлари Абу Бакр Аҳмад ал-Жузжоний, Наср ибн Йахё ал-Балхий, Абу Наср Аҳмад ал-Йодийдир. У бу фикр ва калом олимларидан куп нарсани ўрганди. Шу билан бир қаторда Абу Мансур Балхда яшаган Муҳаммад ибн ал-Фазлни (вафоти 931—932 йил) ҳам устоз деб билган. Бу олим машҳур шайх Аҳмад ибн Хизруя (Хадравайх)нинг (вафоти 854—855 йил) шогирди булган. Ибн ал-Фадл Балхдан ҳайдалиб, Самарқандга келади. Бу ерда у нафақат Мотуридийга, балки Абул Қосим ибн Муҳаммад Самар-

қандийга ҳам ўз билимларини ургатган. Абу Мансурнинг бу устози умрининг сўнгги йилларида Самарқандда қозилик қилади ва шу ерда вафот этади.

Энди Мотуридийнинг шогирдларига келсак, улар ҳам кўпчиликни ташкил этишган. Ал-Мотуридий шогирдлари орасида ислом оламига машҳур алломалар Абул Ҳасан ар-Рустуғфаний (вафоти 961 йил), Исҳоқ ибн Муҳаммад ас-Самарқандий ва Абул Карим ал-Паздавий (вафоти 999 йил), Абу Аҳмад ал-Йийодий каби олимлар бор эди. Шогирдлари ўз устозларини жуда ҳурмат қилишган, ҳатто унинг таълимотини давом эттиришганлиги туфайли Мотуридийга оқими вужудга келган. Бу оқим Имом Аъзам мазҳабидаги барча ал-Мотуридий тарафдорларини ташкил этарди.

Абу Мансур ал-Мотуридийнинг устозлари ва шогирдлари билан бир қаторда ҳамфикрлари кўп бўлган. Улардан бири машҳур фикҳ олими Абул Қосим Ҳаким ас-Самарқандийдир. Бу олим Самарқандда туғилиб, бутун умрини шу ерда ўтказган ва ҳижрий 342 йил 10 муҳаррам ойида (28 май 953 йил) вафот этган. У илмга жуда қизиққан ва мадрасада мударрислик қилган. Унинг баён ва араб тилидан қилган таржималаридан кўпчилик талабалар ва аҳли Самарқанд баҳра олган.

Абу Мансур ал-Мотуридий бутун умри давомида фақиҳлар, муҳаддислар билан мулоқот қилган ва мунозаралар олиб борган. Шу билан бир қаторда талабаларга дарс ҳам берган. Унинг талабалари жуда кўпчиликни ташкил этарди.

Изланишлар натижасида шундай қизиқ маълумотларга дуч келдикки, ал-Мотуридийни ўзининг наслидан фикҳ олимлари етишиб чиққан экан. Бу унинг авлодидан бўлмиш Абул Ҳасан Али ал-Мотуридийдир. Унинг тўлиқ номи Абул Ҳасан Али ибн Ҳасан ибн Абли ибн Муҳаммад ибн Аффон ибн Али ибн ал-Фадил ибн Закариё ибн Усмон ибн Хolid ибн Зайд ибн Хулау ибн ал-Мотуридийдир. Бу набираси Самарқандда қозилик қилган ва 1117 йилда вафот этган. Машҳур одамлар дафи этиладиган Чокарди-за мазорига кўмилган.

Маълумки, диний илмлар жамият тараққиётида, инсонларнинг камол топишида ва уларнинг дунёқарашларининг шакллантиришда алоҳида рол ўйнаган. Ал-Мотуридийнинг кўпгина асарлари туркий элатларга исломий одоб қоидалари, шариат қонунлари, маънавий-ахлоқий камолот сирларидан таълим беришга мўлжалланган.

Ал-Мотуридийнинг асарлари нисбатан кам бўлишига қарамай, ўша замонда муҳим аҳамият касб этгандир. Уларнинг айримлари ҳозирги кунда ҳам ўз моҳиятини йўқотмаган. Абу Мансур ал-Мотуридийнинг «Маахаз аш-Шариф» («Шариатларнинг

манбаъси ва софлиги»), «Китаб ал-жадал» («Диалектика ҳақида китоб»), «Таъвилот ал-аҳли ас-сунна» ёки бошқа номи «Таъвилот ал-Қуръон» («Қуръон таъвили») каби асарлари бордир. Шу билан бир қаторда «Китоб ал-усул», «Китаб ул мақомат», «Китаб ат-тавҳид» асарлари мавжуд бўлиб, «Китоб ат-тавҳид» асари 1970 йилда Байрутда нашр этилгандир.

Шу ўринда яна шуни таъкидлаш кераки, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида ал-Мотуридийнинг бирқанча қўлёзма асарлари сақланмоқда. Мутафаккир ўз асарларини ўша даврда шарқ мамлакатларида илмий-адабий тил ҳисобланган, араб тилида ёзган. Беруний номидаги шарқшунослик институти фондида «Таъвилот аҳли ас-сунна» ёки унинг яна бир номи «Таъвилот ал-Қуръон» («Қуръон таъвили») асари бор. Ал-Мотуридий сунний ақидага кўра бу тафсирда қалам тебратишдан мақсад, «Аҳли ас-сунна ва ал-жамоа» таълимотига зид қарашларни рад этишга ҳаракат қилади. Бу асар эътиқодий масалалар ҳамда фикҳ қонунларига ҳам тегишлидир. Абу Мансур ал-Мотуридий бу асарида Абу Ҳанифанинг қарашларига суянган ҳолда иш кўради. «Таъвилот»нинг биринчи жилди Қоҳирада 1971 йилда нашр этилган. Машҳур ҳанафий фикҳ олими Аловуддин ас-Самарқандий томонидан ёзилган шарҳи ҳам мавжуд бўлиб, бу шарқшунослик институти фондида сақланади.

Мутакаллим ал-Мотуридий эътиқодда асосан, Абу Ҳанифа таълимотларига суяниб иш кўради. Шу билан бир қаторда ўша жойда қотиб қолмасдан, балки замон талабидан келиб чиқиб уни ривожлантиради. Биринчилардан бўлиб, Исломнинг эътиқодий фалсафасини ишлаб чиқади. Бу унинг таълимотининг тўғрилигини ҳамда Ўрта Осиё халқлари урф-одатларига мос келиши билан боғлиқдир.

Шундай қилиб Мотуридий таълимоти Мовароуннаҳрда ва унга қўшни ерларда кенг тарқалган бўлиб, бу ўлкалар халқларининг ижтимоий-сиёсий, гоъвий-фалсафий, маънавий-маданий ҳаётларига ўз таъсирини кўрсатди. Ҳатто, ҳозирги кунга келиб бу таълимотни гарб ва шарқ олимлари томонидан жуда катта қизиқиш билан урганилмоқда. Биз шундай машҳур аждодларимиздан бўлмиш ал-Мотуридий билан фахрлансак арзийди. Ҳамда уни таълимоти ва асарларини кенг ўрганиб, халқ оммасига таништириш пайти келди деб ўйлаймиз.

Шовосил ЗИЁДОВ,
Абу Райҳон Беруний номидаги
шарқшунослик институтининг
тадқиқотчиси

«РАВЗАТУС-САФО» — ПОКЛИК БОҒИ

* * *

Темурийлар даврида яшаб ижод этган атоқли тарихчи Муҳаммад ибн Ховандшоҳ Мирхонд (1433—1498) ўзининг йирик тарихий асари «Равзат ус-сафо фи сийрат ул-анбийе вал-мулк вал-хулафо» («Пайғамбарлар, подшоҳлар ва халифалар таржимаи ҳоллари ҳақида поклик боғи»ни Алишер Навоий ҳолийлигида яратган. Ушбу асарни ёзиш учун Алишер Навоий унга барча имкониятларни муҳайё қилганини у асар бошланишида айтиб ўтади.

«Равзатус-сафо» асари жилд ва жуғрофий илобадан иборат. Мирхонд ўзи энг қадимги даврлардан тортиб то ҳижрий 873 (мелодий 1469) йилгача бир қатор ўлкаларда бўлиб ўтган тарихий воқеаларни ўз ичига олган 6 жилдни ёзиб тугатишга улгурган. Ҳусайн Бойқаро даври тарихига бағишланган еттинчи жилд унинг вафоти туфайли тугалланмай қолган. Муаррихнинг невараси, буюк тарихнавис Ғиёсиддин ибн Ҳумоиддин Хондамир (1475-1534) 1500 йилда ёзилган «Хулосатул-ахбор фи аҳвол-ул аҳёр» («Хайрли кишилар аҳволига доир хабарлар хулосаси») асарида бобоси Мирхонднинг ҳаёти ва илмий фаолияти ҳақида маълумот бериб, «Равзатус-сафо» асарининг олти жилдини ёзиб тугатганили, еттинчи жилди тугалланмай мусаввада, яъни қоралама ҳолида қолганини айтилади. Ҳар ҳолда Хондамир асарнинг еттинчи жилдини 1523 йилда ёзиб тугатган. Мазкур еттинчи жилд Ҳусайн Бойқаро ва унинг авлодлари даврини, шунингдек, Шайбонийхоннинг Хуросонни истило қилиши воқеаларини қамраб олади.

1469—1498 йиллар воқеаларини ёритишида Хондамир, эҳтимолки, бобоси Мирхонд еттинчи жилдини ёзиш учун йишган манбалардан фойдалангандир. Еттинчи жилдга илова қилинган жуғрофий рисолада икки жойда, асар ёзилаётган йил сифатида 900 (1494—95) йилнинг келтирилиши, жуғрофий рисоланинг ҳам айрим қисмлари Мирхонд қаламига мансубдир, деб тахмин қилишга асос беради. Ушбу далиллар асосида «Равзатус-сафо» асарининг еттинчи жилди муаллифлари сифатида бобо-невара тарихчилар Мирхонд ва Хондамирнинг ҳар иккаласини эътироф этиши назаримизда адолатли бўлади.

«Равзатус-сафо» асарининг еттинчи жилдида Ҳусайн Бойқаро давлатининг сиёсий тарихи баён қилиниши билан бирга, ундаги қурилишлар ва қизғин маданий ҳаёт ҳам бир қадар ўз аксини топган. Масалан, муаллиф бу даврда Ҳирот ва Хуросоннинг бошқа вилоятларида яшаб ижод этган илм, фан ва санъат аҳлларига алоҳида боб бағишлайди. Бу бобда жами 86 киши ҳақида маълумот берилган. Улар орасида машҳур олимлар, шоирлар, хаттотлар, мусавбирлар, ихтирочилар, санъаткорлар бор. Бу маълумотлар, шубҳасиз, темурийлар даври маданияти тарихини ўранишида катта аҳамиятга эгадир.

«Равзатус-сафо» асари ўтган асрда Хива хонлари Муҳаммад Раҳим I (1806-1825), Муҳаммад Амин (1846-1855) ва Муҳаммад Раҳим II (1865—1910) лар буйруғига кўра, тўла ҳолида ўзбек тилига таржима қилинган. Асарнинг биринчи жилди ва иккинчи жилднинг бир қисми машҳур ўзбек шоири Мунис тарафидан таржима қилинган. Унинг вафотидан сўнг шоир ва таржимон Огаҳий иккинчи ва учинчи жилдни таржима қилиб тугатган. Тўртинчи ва бешинчи жилдлар таржимони Муҳаммад Юсуф Рожийдир. Олтинчи жилд эса Муҳаммад Назар томонидан таржима қилинган. Еттинчи жилд ким тарафидан таржима қилингани номаълум.

Аммо ушбу жилд ўзбекча таржималарининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти хазинасида сақланаётган 6787, 827 ва 3445 рақамли қўлёзма нусхаларининг биринчи варағида номаълум шахс тарафидан қизил сиёҳ билан — «Мутаржим Муҳаммад Ризо мироб ал-мулаққаб Огаҳий» деб ёзилган.

Ҳусайн Бойқаро даври маданий ҳаётига доир маълумотлар «Равзатус-сафо» асари еттинчи жилди ўзбекча таржимасининг 3445 рақамли қўлёзма нусхасидан таъдил этилди. Қўлёзма саҳифалари қавс ичида келтирилди.

Фулом КАРИМ,
Абу Райҳон Беруний номидаги
Шарқшунослик институти илмий ходими.

* * *

Амири кабир сойибтадбир Алишернинг Султон Аҳмад мирзо ўрдусидин жаҳонгир ҳоқон мулозиматиға келганининг изҳори бобнда қалами мушқин рақамнинг нуқтатирозлиғи ва анинг хайри маол аҳволи баёни қилурди кўргузган сеҳрпардозлиғи

Ҳамул авқот (вақлларда) даким, Ҳирот дорус-салтанаси ул ҳазратнинг ишратманус жулуси юмни (қизиқарли, нафис мажлислари) била гардун коргоҳи ғайратафзойи бўлди, ул равшанзамир фузало аозими (фозиллар етакчиси)нинг соҳиб ихтисоси ва саодат наойими киромининг хос амири, соҳиб-тадбир Низомуд-давла ва-д-дин амир Алишер (ўша вақлда) Мирзо Аҳмад

ўрдусидан жудо бўлиб, ҳазрати аъло (султон Ҳусайн) мулозиматига юзланди ва алтофи анвойи ва алтофи аснофий (лутф-марҳамат) била сарафрозлиг қозониб, жаҳонпаноҳ даргоҳнинг ҳавоиси силкида мунтазам айланди. Анинг ҳоли сурати ижмол тариқаси била (қисқаси) улким, ул офтобзамир амир (Алишер)нинг киромий обоси ва изомий бобоси қадим айём инқизоси иқтизосича амир Темур Кўрагон ўғли Мирзо Умаршайх баҳодирнинг дудмони махсуслари силкида (яқинлари даврасида) интизом топиб, кўкалтошлиг манқабати (яқинлиги) нақшин эътибор қалами била увул-абсор хотири лавҳига битар эрди. Ул жаноб туфулияти (болалиги) айёми ва сабийлиги (ўсмирлиги) ҳангоми авойилида ҳамвора зафарнишон ҳоқон мулозиматида зиндагонлиг этар эрди. Ул чоғдаким, ул ҳазрат (султон Ҳусайн) Мирзо Абулқосим Бобур била ҳамсужд бўлди, Амир Алишер доғи ул олийжоҳ подшоҳ мулозаматин иктиёр этди. Чун Мирзо Бобур тангри таоло раҳмати жаворига борди, ҳоқони мансур (султон Ҳусайн) Машҳади муқаддасдин Марвга келди. Ул софзамир амир шул вилоятда таваққуф қилиб (тўхтаб), камолот ва фазойил таҳсили, улум ва масоил такмили машғуллиги ишин буткарди.

(Мир Алишер) Абусаид Султоннинг замонида Хуросон доруссалтанасига бориб, бир неча кунни ул иқбол ошён остон мулозиматида ўткарди. Аммо ўзининг ҳолига яраша риоят ва тарбият топа олмади. Шул важх била Хуросондин беҳиштмонанд Самарқандга бориб, **Ҳожа Жалолиддин Фазлуллоҳ Абулайсий** хонақоҳида турди ва авқоти аксарин (кўп вақтларини) кутуб мутолаасига масруф тутиб (сарфлаб), гоҳо амир Дарвиш **Муҳаммад тархон** ва амир **Аҳмад Ҳож**и билаким, Мовароуннахр соҳибихтиёри эдилар, ихтилол (борди-келди) қилди. То бу айёмдаким **Мирзо Султон Аҳмад** ҳоқони мансур (султон Ҳусайн)нинг Хуросонга юриш қилгони учун Омюя суйидин ўбур кўргузди (Амударёдин

ўтди). Амир Алишер доғи ўрду била сафар оҳангин тузди. Султон Абусаид (вафоти) воқеаси хабари чин бўлиб, ҳоқони мансур (султон Ҳусайн)нинг Ҳирот балдасига истило топғони таҳқиқ (18^а) бўлғонидин сўнгра (Мир Алишер) Мирзо Султон Аҳмаддин рухсат олиб, Ҳирот жонибига равона бўлди ва рўза ийдиға қариб (ҳайитга яқин) соҳиб таъйид ҳоқон (султон Ҳусайн) мулозамати саодатин иктиёр этди.

Муфориқат ҳангомининг иштидоди ва зоҳири, муҳожират айёмининг имтидодидин сўнгра ҳоқоннинг фойизул-анвор таъатин кўрмак била кўзи равшан бўлди. Ул ҳазратнинг бениҳоят инояти ҳомили ва шомили бўлиб, ваққоди табиий натойижидин ийд кунда қасидайи «**Ҳилолия**»-никим, ҳар байти жавоҳири шаҳворнинг зийнаторойи ва лўлуи обдорнинг рашкафзойи эрди, ҳумоюн базм нисори қилди. (султон Ҳусайн)нинг бахтиёр мажлисига ҳадия қилди). Бу маъни адолатнишон ҳоқоннинг эътиқоди издиёди (зиёдалиги)га сабаб бўлди. Кундин кунга фазилатшиор амир (Алишер)нинг эътибор ва иқтидори ул комкор подшоҳ (султон Ҳусайн) хизматида зиёда бўлиб, иш андоқ ерга еттиким, барча турку тожикнинг мақоми-саранжоми ва ҳамма дуру наздик саранжомининг иқтимоми (барча мансабдорларнинг хизматга тайинланиши) анинг (Амир Алишернинг) савобнамой раъйига топширилди.

(112^а) **Ҳоқони мансурнинг салтанати замонидаги нуқабойи киром (иззатли нақиблар — яқинлар), уламоий изом, фузало, зурафо, аҳли хунар ва тоифайи шуаро ва донишварларнинг баёнидаким, Ҳиротда ва Ҳиротдин ўзга вилоятларда эрдилар.**

Бу олиймакон табақанинг ақдами ва бу олийшон тоифанинг аъзами равзайи муқаддасайи ризавия, яъни Имом Ризо розийаллоху анхунинг сайидлари ва нақибларидурлар. Ул олийжоҳ подшоҳнинг салтанати авқотининг аксариди (кўп вақтларида) амир **Низомиддин Абдулҳай**, амир **Ғиёсиддин Азиз** ва амир **Ало-**

«Muloqot»

ЎЗЛИК МУЛОҚОТИ

Мустақиллик нафаси-ла йўғрилган «Мулоқот» журнали ҳақиқий мулоқот минбарига айланганини тан олмаслик мумкин эмас.

«Мулоқот» истиклолимизнинг беғубор ҳавосини биринчилардан бўлиб ўзбек хонадонларига олиб кирган, ҳақиқий миллий матбуотимизнинг қалдирғочидир.

«Мулоқот» — ўзининг кичик «жуссаси»га миллатнинг орзу-уйларини, ташвишларини, куюнишларини, суюнишларини «ортмоқлаб», ташна қалбларга етказа олган дадил, ўзбек ўзлигига хос шарқона зиёдир.

«Мулоқот» буюк боболаримизнинг бой тарихий меросини, мард ва жасурли-

гини, танти ва бағрикенглигини, садоқати ва содиқлигини, меҳр ва муҳаббатини, фахр ва ифтихорини изҳор эта олган мунаввар кўзгудир.

«Мулоқот» — бугун ўқувчисининг чинакам ҳамроҳу маслақдоши, дарддоши, сирдоши бўлиб қолди.

Буни қарангки, бугун жур-

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

ул-Мулк ул майманат анжом-мақомнинг нақибни (подшоҳнинг ўнг қўлида, яқинлари) эдилар. Нединким, улуг мартаба ва олий даражага лойиқ ва сазовор эрдиларким, шул ваҳҳдин ул амр маросимиға икдом ва қиём кўргузур эрдилар. Бу уч нақибнинг Имом Мусо ар-Ризонинг ўзга сайидларидин суварий ва маънавий саодат асбоби ижтимои била тамом имтиёзлари бор эрди ва ҳамиша олий ҳимматларин ул фэйзосор мазорнинг (113^а) таъмириға масруф тутиб (тузатишга, созлашга сарфлаб), келган зиёратчиларга зиёфат қилур эрдилар. Аларнинг атроф ва жавонибдаги сайидларга тақаддуми ва таваффуқи (пешқадамлиги) муқаррардур. Аларнинг авлод ва аҳқофи (набиралари)нинг иззату шарафи доғи барчага зоҳир, балким азҳар ва ҳоло (ҳозир) ҳам ул улуг остонанинг нақиблиги аларнинг авлодидин ўзга кимсага етмайдур ва рўзғор сайидларидин ҳеч офарида ҳам шул амрда аларга мушорикат қилмоқни замири лавҳиға битмайдур.

САЙИД ФИЁСИДДИН ИБН САЙИД ҲАСАН

Ул жаноб фақоҳат (қонушнонослик) ва до-нишмандлик бобида Машҳади муқаддаснинг барча сайидларидин мумтоз эрди ва кўп йилга тегру шайхулисломлиқ мансаби лавозими ва шаръия мақоми (шариат ишлари) фэйсали ихтимомиға иқдом келтирмак била сарафроз бўлди.

АМИР САЙИД АСЛИДДИН АБДУЛЛОҲ

Ул шариатпарварлик осмонининг меҳри асолат ва жалолат сифоти иттисофи била бани одам дудмонидин (уруғ-авлодидан) мумтоз эрди ва тафсир илми ифшоши ва рисола таълифи иншоисида оҳунди соҳиб имтиёз (эрди). Андоққим, гуҳар афшон забони суҳафи осмо-

ний ҳақойиқининг муфассири эрди ва балоғат нишон баёни кутуби субҳоний (Қуръон оятлари тафсири) дақойиқининг муҳаррири. Хужаста мавотин ботини валоят ва рашоҳ-осорининг мазҳари эрди ва фарҳунда маосир хотири, ҳидоят ва иршод аҳли атворининг мадҳ густари.

Хоқони саид (Шоҳруҳ) замонида Шероз дорумулқидинким, ўзининг маълуф ватани эрди, Ҳиротға ташриф келтириб, иқомат рўятин (байрогин) тикти. Ҳар ҳафтада бир мартаба маҳди улё Гавҳаршод Оғо мадрасасида халойиқнинг панду насиҳатиға иштиғол кўргузмакни ўзига вирду вазифа этти. Ҳамиша ҳазрат набавий саллоллоху алайҳи васалламнинг шариф ҳадислари тафсири баёни била инсон тавойифин маҳзуз қилди. Анинг мусаннафоти жумласиндур «Дурж ул-дурар» («Дурларнинг аълоси») китобиким, хайрулбашар кўнглининг асрориға муштамилдур, зуҳурға еткурмишдур ва Ҳирот мазорати рисоласинким, «Меъроз ул-аъмол»дур, баёнға келтурмиш.

Ул нухсаларда келтирган иборатлариким жаҳон ақтори фузалоси орасида машҳурдур ва ривоятининг сиҳҳату балоғати иборатининг саломату фасоҳати барчанинг тилида мазкур. Анинг дунё уйдин охират риёзиға интиқоли санайи ҳижриянинг саккиз юз доғи учиди ва рабиъ ул-соний ойининг ўн еттисида вуқуфға келди. Хоқон мансур (султон Ҳусайн) ул марҳум сайиднинг авлоди кўнглининг (113^б) тасаллиси учун суюрғоллар марҳамат қилди.

МАВЛОНО ШАМСИДДИН МУҲАММАД ТОБОДҒОНИЙ

Ул жаноб шайх Зайниддин Хавофий қуддиса сирраҳунинг халифалари силкида интизом топиб, ҳамиша баланд ҳимматин тоату ибодат вазойифи адосиға масруф тутар эрди. Зухду тақво йўлининг соликлари (шоғирдлари) ул жаноб нисбатиға иродат ва ақидат гоята-

haqida o'ylar

нал ўнта доводдан ошибди. Мана шу ўтган давр мобайнида журналнинг нафаси етмаган нуқта, «мулоқот»чиларнинг қалами тегмаган мавзу қолмади, десак муболага бўлмас. Тарих ва келажақ, фалсафа ҳамда тасаввуф, маънавият ва қадрият, иқтисоду сиёсат, мустабидлигу истиқлол, адабиёту санъат, тадбиркорлигу ишбилармонлик ҳақида энг учқур фикрлар, энг юксак муваффақиятлар, режалар бугунги кунда ҳам «Мулоқот»нинг етакчи ва ўткир мавзулари демақдир.

Мақташ эмас, соддагина айтар гапимиз шу: журналнинг ҳар бир сониди юрак-

ни «жиз» эткизувчи, тўлқинлантирувчи нимадир бўлади. Уқийсан, ўйланасан, ҳаракат қиласан, орзуларинг ошибтошиб қолади, унинг қаноатида эзгулик оламиға парвоз қиласан.

Шундай журнал бор бўлсин, шундай ижодий жамоа омон бўлсин! «Мулоқот»чиларни, унинг ўқувчиларини бугундан ҳам зиёда бўлишини истаймиз! Равон ва кескир ижодий йўл ҳамиша Сизники бўлишини Яратгандан тилаб қоламиз.

Ўткир РАҲМАТ,
«Қишлоқ ҳаёти» газетаси
Бош муҳаррири

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

да сулук кўргузиб, фархунда майомин ботини фуруғидин саодат анвори иқтибосин қилиб, анинг амр ва наҳийидин муфохир ва мубоҳий эрдилар. Ул жанобнинг файз ҳосил аномили асоридин (жуда кўп асарлари қаторида) «Қасидайи бурда» мухаммаси мастурдур ва «Манозил ас-сойирин» шарҳи машҳур. Ҳидоят оёт абётидин бу матла «Мажолис ул-ошиқин»да мазкур ва манзурдур.

Байт:

*Онҳоки ба-жуз қомати сарват нигоронанд,
Гар рост бигуӣи ҳама кўтаҳ назаронанд.
(Сарв каби қоматингдан бошқа нарсага
қарайдиганлар,*

*Агар ростини айтсанг, барчаси
калтафаҳмидрлар)*

АМИР МУҲАММАД ҲОШИМ

Ул жаноб зоти шарифи ва сифоти маҳосини била мавсуф эрди ва покиза кирдор ва сутуда атворлиқ била машҳуру маъруф. Ҳоқони мансур (Султон Ҳусайн)нинг салтанати замонида бир неча муддатгача нақиблик мансаби маснадида ўлтириб, ул амр лавозимига ихтимом кўргузур эрди. Шариф насаби сайид Ашраф ибн Муборақшоҳғаким, Хуросоннинг шариф нақиблари ва сайидлари силкида интизоми бор эрди, етишур ва сайин Ашрафнинг отабоболарининг силсиласи амиралмўъминин (Али ибн Абу Толиб) каррамаллоху ваҷ-ҳахунинг нуру-л-айни ҳазрат Имом Ҳусайнга мулҳақ бўлур (уланур).

(Давоми бор)

Абдулла ТУРДИЕВ

ҚУТЛОВ

(Мувашиҳа)

Музаффар айём бу, муборақ сана,
Умид баҳоридир — бу хуш тантана.
Лутфу эҳтиромни о, қутлов айлаб —
Овоза этмоқнинг мавриди, мана:

Кунгил осмонида, не бахтки, қуёш —

Сенга, қутлуғ бўлсин, «Мулоқот», ўн ёш!

Қачонки, ҳар суҳбат кўр олса лов-лов,

Офтобдай иситса... ташлаб чўғ-олов.

Тонгги шудрингларга юз чайиб, не тонг,

Жонбахш гурунларга тикди у ялов...

Айём шуқуҳида ҳар кексаю ёш —

Сенга, қутлуғ бўлсин, «Мулоқот», ўн ёш!

Умид куртаклари ёзди шан япроқ,

Ранглари камалак рангидан кўпроқ.

Наволар, саболар саҳифанг аро —

Азиздир сен учун бу қадим тупроқ...

Яшарди янгидай кўҳна битик тош —

Сенга, қутлуғ бўлсин, «Мулоқот», ўн ёш!

Лаб боссам... бир Байроқ Ой, юлдуз сочар,

Итиқлол Истиқбол эшигин очар.

Гуллар поёндози Қаҳқашонга йўл —

Агёрлар бу йўлга тош отиб, қочар.

Асло хиёнатни юволмас кўз ёш —

Сенга қутлуғ бўлсин, «Мулоқот», ўн ёш!

ЎЗБЕКман — фаҳрим шу: ЎЗЛИК... ка етдим,

Не хушки, чўққидай юксалиб кетдим!

Ёғду соч, «МУЛОҚОТ»! Ёғду соч, қалам,

Шоядки, изҳорим якқалам этдим:

Яхшини улуғла, ёмон бўлсин фош —

Сенга, қутлуғ бўлсин, «МУЛОҚОТ», ЎН ЁШ!!!

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

ЖАСОРАТГА ТЎЛА ЎН ЙИЛ

«Мулоқот» журналининг ташкил топганига ўн йил бўлди. Ҳа 1990 йилнинг охирида ташкил этилган янги журналнинг номи дастлаб кўпчиликнинг эътиборини тортди. Собиқ Иттифоқ ич-ичидан зил кетиб, кулай-кулай деб турган пайтларда маънавий муҳит жуда зиддиятли эди. Бир томондан, кулай-кулай деб турган бўлса ҳам, барибир, собиқ Иттифоқ ҳали савлат тўкиб турарди. Ягона ҳукмрон партия, марксизм-ленинизм ҳукмрон мафкура, КГБ гарчи замоннинг ўзгариб кетганини сезса ҳам, барибир, гинг этгани исканжага олишга ошкарди.

Иккинчи томондан, мустақиллик шамоли гир-гир эсиб, юракларга ажиб бир роҳат бағишларди, юраклар кўкрак қафасидан отилиб чиқиб, бор ҳақиқатни очиқ-ойдин айтишга шошиларди. Мунозара, муҳокама, турли нуқтаи назарлар тўқнашуви давом этарди.

Мана шундай зиддиятли, тўфонли, алғов-далғов бир замонда «Мулоқот» туғилди. Одамлар — шоирлар, олимлар, барча тоифадаги зиёлилар ҳақиқий, чинакам, ошқора мулоқотга зор эди. Шунинг учун ҳамма «Мулоқот»га талпинди, ундан мадад кутди, кўнгил чигалликларини у орқали ёзишга интилди.

Ўз номига яраша яшай-олмаган нашрлар кўп бўлган, ҳозир ҳам бор. Аммо «Мулоқот» ўз номига яраша

йўл тутди ва бу йўлдан сира тоймади. Ўзининг биринчи сониданок, у «Ҳа, мен очик мулоқот майдониман, мен ҳеч кимдан, ҳеч нарсадан кўркмайман, ҳақиқатпарвар келаверинг, биргалашиб бонг урамиз», деб жар солди.

Ҳали биз мустақилликка тўла эришганимиз йўқ эди, аммо «Мулоқот» саҳифаларида маънавий қашшоқликка қарши кураш, тилимизни, маданий меросимизни асоратдан халос этиб, юқори кўтариш, миллий ўзлигимизни рўй-рост баланд кўтариш каби долзарб масалаларга бағишланган мақолалар тўхтовсиз босилиб турди.

Собиқ Иттифоқ таркибида турган Ўзбекистонда миллий мустақилликни тиклаш учун кучли кураш бошланмоқда эди. Бу курашни ҳимоя қилиш, унга раҳбарлик қилиб, тобора ривожлантириб бориш, халқни келажак сари жиддий ва оғир курашга олантириш вазифаси турарди. Худога минг қатла шукрлар бўлсинким, Ислом Каримовдек забардаст бир зот шерюрак, арслон каби наъра тортиб, бу курашга бошчилик қилди. Иқтисодий, сиёсий, маънавий жабҳаларни қамраб олган бу шиддатли курашнинг ўзига хос шижоатли, жасур қаҳрамонлари майдонга чиқа бошлади. Шундай матонатли инсонлардан бири шоир Барот Бойқобилов эди. Барот Бойқобиловдаги

танглик, мардлик, ҳалоллик худди шу «Мулоқот» журналининг мақсад ва вазифасига мос бўлиб тушди. Шу тариқа бош муҳаррир «Мулоқот» боп командани аста-секин шакллантириб олди. Нарзулла Жўраев, Рашид Рауф, Ислом Усмонов каби журналист-олимлар узоқ йиллардан буён «Мулоқот»нинг метин филдираklarини мардонаворона силжитиб келмоқда.

«Мулоқот» иқтисодий тангликка ҳам, маънавий таъйиқларга ҳам бардош берди, бундан кейин унинг келажаги порлоқ бўлишига ишонса бўлади.

«Мулоқот»ни муборак ўн ёши билан самимий кутларканман, унинг доимий бир муҳлиси сифатида куйидаги истакларни изҳор этмоқчиман:

Биринчидан «Фуқаролик жамияти муаммолари» деган янги рукн очиш керак. Бу рукн остида ҳар сонда

мақолалар бериб бориш керак. Мақолалар ўта назарий бўлмасдан, балки назарий-амалий характерга эга бўлиб, жамиятимиздаги бирор-бир долзарб масалани таҳлил қилиб бериши керак. Конкрет фамилиялар, воқеалар таҳлил этилиши, камчиликлар рўй-рост очиб ташланиши зарур. Фуқаролик жамияти қарор топишининг ҳуқуқий, сиёсий, иқтисодий, маънавий, ахлоқий, диний асослари алоҳида таҳлил этилиши, нима қилдигу, нимани

қилолмадик, нима қилмок керак, деган саволларга жавоб бериши керак.

Иккинчидан, бирор-бир янги фикр, янги ғоя, янгича қарашни ифодаламаган мақола умуман босилмаслиги керак. Куруқ тафсилотлардан иборат бўлган мақолалар кўпайиб кетди. Айрим мақолалар ниҳоятда зерикарли ёзилган бўлади, бу ҳам ҳозирги замон талабига мос эмас.

Учинчидан, «Мулоқот» бутун республика доирасида ҳаракат қилиши, вилоятлар-

дан муаллифларни жалб қилиш тартибини ишлаб чиқиш керак. Эҳтимол, журнал бирорта сонини бирор вилоятга бағишлар, «Мулоқот» таҳририятининг вилоятлардаги учрашувларини ўтказиб туриш керак.

Яна бир қарра «Мулоқот»га омад ёр бўлсин дейимиз, бош муҳаррир ва таҳририят аъзоларига соғлиқ, куч-қувват тилайман.

Аҳмаджон ЭШОНҚУЛОВ,
фалсафа фанлари
номзоди, доцент

DAVLAT SIYOSATI DARAJASIGA KO'TARILGAN VAZIFA

Yurtboshimizning bevosita ko'satmalari, donishmandona fikrlari bilan nashr etila boshlagan, xalqimizning sevimli majallasi bo'lmish «Muloqot»ning 10 yilligi munosabati bilan baholi-qudrat ba'zibir fikrlar bildirayotgan ekanmiz, Prezidentimiz I. A. Karimovning mana bu o'ta muhim va qimmatbaho so'zlarini eslatib o'tmoqchiman: «Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan g'oyat ulkan, **bebaho ma'naviy va madaniy merosimizni tiklash davlat siyosati** darajasiga ko'tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo'lib qoldi». Nazarimda, «Muloqot» jurnali Yurtboshimizning ana shunday o'ta muhim va dolzarb ko'rsatmalariga og'ishmay amal qilib, o'ta boy va rangbarang ma'naviy hamda madaniy merosimizni davlat siyosati darajasiga ko'tarib,

hartomonlama o'rganib, o'z sahifalarida o'n yildan buyon tinmay yoritib, xalqimizga, yoshlarimiz orasida targ'ib-tashviq etib kelayotir. Men bu borada «Turkiston mutasavviflari» turkumi ostida mufassal ravishda nashr qilinib kelinayotgan Yusuf Hamadoniy, Yassaviy, Abdulxoliq G'ijduvoni, Najmiddin Kubro, Bahovuddin Naqshband, Zangi Ota, Mahdumi A'zam Dahbediy singari buzurkvor siymolarimiz haqidagi maqolalarni nazarda tutayotirman. Bunday maqolalarni ziyolilarimiz, ayniqsa, yoshlarimiz zo'r qiziqish bilan sevvib mutolaa qilmoqdalar. Bundan keyin ham ushbu turkum davom etadi va jurnal sahifalarida muhtaram o'quvchilarimiz Umar Shayx Bog'istoniy, Shayx Xovandi Tahur va Yassaviya, Xojagon Naqshbandiya, Mavlaviya hamda boshqa tasavvufiy tariqatlarining eng yirik mashoyixlari haqida qiziqarli ma'lumotlar o'qib borishadi, deb umid bildirmoqchiman.

Qizig'i shundaki, dini muhiyini Islomning muhim bir, ilg'or oqimi bo'lmish tasavvufiy ta'limotlarda, ayniqsa, Turkistonimim (Markaziy Osiyoda paydo bo'lgan so'fiylik tariqatlarida Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning «U

dunyo deb, bu dunyoni va bu dunyo deb, u dunyoni unutmaydigan bandalar eng afzal ummatlarimdir», degan muhim ilohiy-insoniy ko'rsatmalariga sadoqat bilan amal qilingan.

Shunday qilib, Payg'ambarimiz tomonidan «ahli sunna ba-l-jamoaga aloqador tasavvufiy ta'limotlarda islomning tom ma'nodagi mag'zi, asl mohiyati ifoda etilgandir. Demak, ham insoniy, ham ilohiy masalalarni barobar olib boradigan islomiy-tasavvufiy qadriyatlarini, dunyoviy, diniy masalalarni birgalikda, omuxta yo'sinda yorituvchi qimmatbaho maqolalarni muhtaram tarixchi, faylasuf, tasavvufshunos, adabiyotshunos, umuman, ijtimoiyyotshunos olimlarimiz kelajakda ham ko'plab yozishar hamda ularni sevimli «Muloqot» majallamiz o'z sahifalarida mufassal ravishda nashr etib, muhtaram o'quvchilarimizni xushnud qilib borar, deb umid qilgimiz keladi.

Orif USMON.

O'zbekiston Respublikasi
FA Abu Rayhon Beruniy
nomidagi Sharqshunoslik
institutining yetakchi ilmiy
xodimi, filologiya fanlari
doktori, jurnal tahrir hay'ati
a'zosi.

Мулоқот ● 2000 ● Мuloqot

ФИТРАТ: «ИЛМНИ КЎПРОҚ ЎРГАНИШ ЛОЗИМ...»

Ҳар бир давлатнинг, жамиятнинг, халқнинг турли, ўзига тегишли муаммолари бўлади. Ҳар бир фуқарога дахлдор бундай муаммоларни ечиш узоқ муддатларда амалга оширилиши табиий. Шу билан бирга ҳамма давлатларда, халқларда бир хил муаммолар ҳам бўлади. Бир хил муаммоларга иқтисодий ва маънавий тараққиёт масаласи хосдир. Кейинги муаммо ҳам узоқ муддатларда ҳал бўлиши мумкин. Унинг бирдан-бир калити мавжуд. У ҳам бўлса илм чўққиларини эгаллашдир. Бугун мустақилликка эришган Ўзбекистонимиз билим олиш ҳуқуқи борасида катта тадбирларни амалга оширди. Президентимиз И. Каримов раҳбарлигида таълим тизими ислоҳ қилинди, халқ таълими дастури ишлаб чиқилди. Худди мана шу чора-тадбирларни миллатпарвар алома Абдурауф Фитрат яқинда тутаган асримиз бошларидаёқ орзу қилгани гоят ажаблანарли ҳолдир.

Халқимиз ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий тафаккурини бойитишга салмоқли ҳисса қўшган атоқли давлат ва жамоат арбоби Абдурауф Абдурахим ўғли Фитрат инсоннинг маънавий ва маданий ривожланиши учун зарур бўлган — илм олиш ҳуқуқи тўғрисида қимматли фикрларни билдирган эди. У халқнинг ночор аҳволи, беҳад жабр-зулмга дучор бўлаётганлиги, улар ҳақ-ҳуқуқларининг поймол қилинаётганлигининг асосий сабаби — фуқароларнинг илму маърифатдан узоқлигида деб билади. Мамлакатни таназзулдан, халқни огир аҳводдан қутқариш учун илм-фанни ривожлантириш зарурлигини у қайта-қайта уқтиради. Шунингдек, жамиятнинг янгиламасдан, илм-фанни ривожлантирмасдан туриб, тараққиётга эришиб булмайди, деб ҳисоблайди.

Абдурауф Фитрат илм-фан ривожини, унинг жамият ҳаётидаги роли масаласига алоҳида эътибор берар экан, маърифатсиз жамиятда ўзбошимчалик, жабр-зулм, адолатсизлик, жоҳиллик, ўзравонлик ҳукмронлик қилади, деб уқтиради. Аллома «Раҳбари нажот» асарида, — «дунёда жуда кўп илмлар бор, албатта, инсон қайси илм унинг учун зарур ва керакли бўлса, уша илмни кўпроқ ўрганиши лозим», дейди. Жумладан, Туркистон ва Бухоро амирлигида мутаасиб руҳонийлар дунёвий билимларини «куфр» деб атаб мадрасаларнинг дарс жадвалларидан олиб ташлаган эдилар, уларнинг бу ноқонуний хатти-ҳаракатлари Қуръони карим ва ҳадисларга ҳам зиддир, деб уқтиради. Ин-

сон умри давомида диний ва дунёвий меҳнат фаолияти билан, асосан, овқатланиш, кийиниш, уй-жой барпо этиш, оила қуриш, фарзандли бўлиш, уларнинг тарбияси, уй-рузгорини тартибга келтириш каби дунёвий ишлар билан шугулланишга мажбур бўлади. Бу ишларни бажариш учун воёга етган ҳар бир утил-қиз муайян касбни эгаллаши, меҳнат қилиши, энг аввало, илмни пухта эгаллашлари шарт.

Барча дунёвий ишларни фақат бир одам бажара олмаслиги туфайли, инсонлар бу ишларни ўзаро, бирлашиб, ҳамкорликда бажардилар, — деб ёзади Фитрат «Оила» асарида, — дунёнинг баъзи бир ишларини хотин-қизлар бажарса, баъзиларини эркеклар ўз зиммасига олади. Кучада бажариладиган ишлар билан асосан эркеклар шугуллансалар, бир қисм ишлар ва мажбуриятлар, уй ишлари хотин-қизлар зиммасидадир.

Фитратнинг таъкидлашича, эркеклар дунёвий ишларнинг бир қисмини бажаришга қанчалик масъул булсалар, хотин-қизлар ҳам бир қисм ишларни бажариши шунчалик зарур. Дунёвий ишларни бажаришда эркеклар ва хотин-қизлар ўрталарида, умуман, фарқ бўлмаслиги, улар тенг ҳуқуқ ва мжбуриятларга эга бўлишлари керак.

Алломанинг фикрича, Қуръони карим ҳукмларида аёл ва эркек ажратилмайди, балки ҳаммаси «аюҳаллазин» ва «аюҳаннос» хитоби остида бирлаштирилади. Масалан: «Эй имон келтиринглар, Аллоҳдан қўрқингиз!», «Эй одамлар, ўз парвардигорингизга сизнинглар!» каби йўсинда хитоб қилинган.

Абдурауф Фитрат шу боис диний мажбуриятлар ҳамма мусулмонларга бир хил ва тенгдир, эркек ва хотин-қиз бу ҳукмларни бир хил қабул қилиб бажаришлари лозим деб уқтиради.

Фитратнинг таъкидлашича, илм диний ва дунёвий ишларни бажариш учун зарур экан, қизлар аввал савод ва ҳисобни, кейин диний илмларни ўрганишлари керак. Улар бирор касбни эгаллашлари учун албатта олий илмлардан бирини, яъни таобот, ҳикмат, ҳандаса, тарбия, зироат, ҳуқуқ каби илмларни эгаллашлари зарур.

Олимнинг фикрича: «Илм олиш ҳар бир одам учун диний ва дунёвий мажбуриятларига кирар экан, аёллар ҳам илм ўрганишлари шартдир».

Абдурауф Фитрат, фарзандларимизнинг иродасиз, ахлоқсиз, жоҳил, нодон бўлмас-

ликлари учун хотин-қизларимиз илму дин, соғлиқни сақлаш ва болалар тарбиясидан хабардор бўлишлари кераклигига эътиборни қаратади. Хотин-қизларимиз билимсиз, журъатсиз, гайратсиз ва заиф бўсалар, болаларимиз ҳам уларга ўхшаб улғаядилар: «Покиза ердан тоза ва фойдали усимлик осон ўсади ва покиза бўлмаган ердан хор-хасдан бошқа нарса чиқмайди».

У жамият аъзоларини манфаатлари ўзаро қарама-қарши бўлган уч йирик гуруҳ — уламо, умаро ва фуқарога ажратади. Ҳар бир гуруҳнинг жамиятда тутган мавқеи алоҳидадир. Мол-дунё ва бойлик тўплашга беҳад ҳирс қўйган уламо ва умаролар меҳнаткаш халқнинг оғир аҳволини енгиллатиш учун мутлақо гамхурлик қилмайдилар, фуқаронинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш учун фаолият кўрсатмайдилар, ўзбошимчилик, мансаб ва манфаат, тиркичилик вақидан ноқонуний хатти-ҳаракатлар қиладилар.

Абдурауф Фитрат ўз давридаги баъзи тоифадаги уламоларни ҳақиқий илмдан мутлақо хабарсиз эканликларини кўрсатиб берар экан, уларнинг кирдиқорларини «Ҳинд сайёҳи қиссаси» асарида аёвсиз очиб ташлайди: «Йигирма йил таҳсил олиб, яна йигирма йил дарс бериб, ундан кейин муфтийлик мансабига эришиб, яна араб китобларини ўқишда қийналадилар, ўзларининг форс тилидаги фикҳ китобларини афзал билиб, оятларни қандай истасалар шундай шарҳлайдилар, ҳадис тўқиб чиқарадилар...»

Мутафаккир мамлакат тараққиёти, илм-фан ривожига тўсқинлик қилаётган мутаассиб руҳонийларни эски урф-одатлар, хурофий ақидалар тарафдори эканликларини аёвсиз фош этади: «Кейинги асрларда Мовароуннаҳрда айниқса, Бухоро амирлигида фан ва техникани орқада қолиши сабабчиларидан мутаассиб руҳонийлар бўладилар, чунки улар тафсир илмини, калом илмини, пайгамбар ҳадисларини яхши тушунмаган эдилар», — деб ёзади «Раҳбари најот» асарида.

Фитрат бутун олий ҳокимият давлат бошлиғи — Амир қўлида бўлган мавжуд тузум фуқаро манфаатларига батамом зид эканлигини кўрсатиб беради. У жамиятдаги ижтимоий адолатсизликлар ва тенгсизликлар сабабли оддий фуқаронинг ҳақ-ҳуқуқлари ҳимоя қилинмайди, улар ҳар қандай ҳуқуқлардан ҳам маҳрумдирлар, деб таъкидлайди. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини камситиш ва оёқости қилинишига йўл қўймаслиги, жамият аъзолари бир-бирларига дўстона муносабатда бўлишлари керак, чунки барча кишилар эркин ва тенг бўлиб тугиладилар, дейди. Давлат жамият аъзоларини барча ҳуқуқларда, айниқса, инсоннинг асосий ҳуқуқларидан бири — билим олишда тенгликларини таъминлаши керак, деб ҳисоблайди. Унинг фикрича, илм-маърифат жамият ривожини белгилловчи муҳим воситадирки, уларсиз ҳеч қандай тараққиёт, эркинлик, озодликка эришиб бўлмайди. Тараққийпарвар олим мамлакатнинг жаҳолатда, халқнинг саводсизлик, қашшоқликда қолаётганлигига сабаб, амалдорларнинг илм-фан ривожини учун ҳеч қандай

гамхурлик қилмаётганлигидан деб билади. Илм-маърифатсиз, маънавий жиҳатдан қолақ халқ — жаҳолатга, қашшоқликка, миллий ва ижтимоий зулмга маҳкумдир, деб таъкидлайди. Иқтисодий, маданий инқироз — меҳнаткаш халқ моддий ва маънавий турмушининг янада ёмонлашувига олиб келаверади. Унинг фикрича, ҳукмрон табақа вакиллари, ўша замонда мамлакатда илм-фанни ривожлантиришдан манфаадор эмас эдилар. Чунки илму маърифатдан узоқ халқни итоатда сақлаб туриш, жамиятда ўрнагилган тартибларга бўйсундириш, мавжуд мустабид тузум сиёсатини тўла амалга ошириш осонроқ бўлади.

Аллома асарларида таъкидланишича, Бухорода икки юзга яқин мадраса, уч юзта бошланғич мактаб, ўн битта кутубхона, олти-та қироатхона борлиги тўғрисида фикр билдиради. Уларнинг йиллик вақфларини баъзи амалдорлар ноқонуний равишда ўзлаштираётганликларига қаттиқ норозилик билдиради: «Ҳужраларни ҳам муфтийлар, мударрислар ва бошқа давлатмаңд уламолар ўзларининг мулкларига айлантиришган, ҳатто ҳужраларни ўн мингдан қирқ минг тангагача нарҳда сотадилар», — деб ёзади «Ҳинд сайёҳининг қиссаси»да. Шунингдек, уламолар кутубхоналардаги ноёб китоблани уйларига элтиб ўз мулкларига айлантирганликлари учун уларни давлат ва жамоат мулкани талон-торож қилганликда айблайди ва «Муайян вақф пулига эга китоблардан бўшаган кутубхонанинг хоналарини мударрисликка нолойиқ қози ва муфтийнинг угилаарига топширадилар», — деб таъкидлайди шу қиссада. Уламоларнинг бундай хатти-ҳаракатлари илм-фанни ривожлантиришга қўйилаётган тўсиқ деб кўрсатади.

Аллома давлат ва фуқаро тақдири, келажаги илм, маориф билан чамбарчас боғлиқ эканлигини кўрсатиб берар экан, у мамлакатда кўпроқ замонавий илм-маърифат масканларини ташкил қилиш, уларни маҳаллий соҳа мутахассислари ва турли фанларга таалуқли дарсликлар билан таъминлаш, дунёвий фанларни ривожлантиришга эътибор бериш, илгор мамлакатларнинг илм-фан ютуқларидан кенг фойдаланиш ва ҳаётга тадбиқ этиш ҳақидаги фикрларни илгари суради.

Абдурауф Фитрат, халқни нодонлик, саводсизлик ва жаҳолатдан қутқариш учун мамлакатда ўқиш ва ўқитиш ишларини, маорифни ўзгартириш ва тубдан ислоҳ қилиш зарур, деб ҳисоблайди.

Мутафаккирнинг халқни саводхон қилиш, фуқаро орасида маърифатни кенг ёйиш, жамият барча аъзолари учун билим олишда тенг ҳуқуқлиликни таъминлаш, илм-фан ва маориф ишларини давлат сиёсати даражасига кўтариш тўғрисидаги фикрлари, гоялари — мамлакатимизда кадрлар тайёрлаш миллий дастурига асосан туб маърифий ислоҳотлар олиб борилаётган бугунги кунда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Мавлуда ЭРГАШЕВА,
тадқиқотчи

РАНГЛАР ХОСИЯТИ

Биз кундалик турмушимизнинг ҳар қадамида рақам ва сонларни хоҳлаганча ишлатаверамиз. Рақамлар бозор-ўчарда, савдода, вақт ва кунни аниқлашимизда, автобусга чиқишимизда, телефон қилишимизда энг яқин ёрдамчиларимиздир. Айтиш мумкинки, кўзи ожиз кишига ҳасса қанчалик асқотса, рақамлар ҳам бизга шунчалик қадрдон. Айниқса, бугунги иқтисодий ислохотлар даврида рақамларнинг қадри янада ортди. Инсоният рақамларни ўйлаб топгани учун ажодларимизга ҳамisha таҳсинлар айтади.

Рақамлар ҳатто ёшимизни, уйимизни, ишимизни, мактаб ёки олийгоҳда қандай ўқишимизни ҳам кўрсатиб турибди. Қўйинг-чи, фазодаги космик кемалар учиши, компьютерда мураккаб масалаларни ечишимиздап тортиб, ҳар бир қадамида рақамлар ва сонлар билан ўлчанади.

Ҳўш, биз уларни шунчалик ишлатар эканмиз, улар

нинг қаерда ва қандай келиб чиққанлиги, пайдо бўлиш тарихини биласизми?

Инсонлар ибтидоий даврда қўл саноғи билан овларининг сонини, кунларни, қурол-аслаҳалари сонини имо-ишоралар билан бир-бирига аниқлаган бўлса, кейинчалик уларни сўзлар билан ифодалаган. Дастлаб рақамлар ёзувда ҳам сўзлар ёрдамида ифодаланган. Энг биринчи рақамларни ёзувда белги, аломатлар ёрдамида бундан 3 минг йил олдин бобилликлар ва мисрликлар ишлатишган. Бугунги кунда бутун дунёда асосан араб ва рим рақамларидангина фойдаланилади.

Араб рақамларининг дунёга келиши ва тарқалишида ватандошимиз, VIII асрнинг буюк математиги Абу Абдулло Муҳаммад ибн Мусо Хоразмийнинг жуда улкан ҳиссаси бор. Буюк олим Ҳиндистонда V асрда пайдо бўлган рақамларнинг жойлашиш тизимини чуқур ўрганади, уларни соддалаштира-

ди, катта сонларни пайдо қилиш, мураккаб масалаларни ечишни ўйлаб топади, рақамлардан фойдаланишни кенгайтиради ва ўз кашфиётларини араб тилида битилган «Арифметика» асарида баён қилади. Хоразмий «Математика»си орқали қайта ишланган ҳинд рақамлари дастлаб араб мамлакатларига, кейинчалик лотин тилига таржима қилиниб, X асрдан Европа ва бутун дунёга тарқалади. Афсусланарли жойи шундаки, Муҳаммад Хоразмий даврида агар бизнинг мукаммал ўз ёзувимиз — ўзбек ёзуви, мустақил давлатимиз бўлиб, буюк олимнинг «Арифметика» ва «Ал-жабр» («Алгебра») асарлари ана шу ёзувда битилганда эди, бугунги кунда бу рақамлар, айтиш мумкинки, дунёга «ўзбек ёки хоразм рақамлари» деб тарқалиши мумкин эди. Биз ана шундай ўз овзидагини олдирган халқимиз. Араб рақамларини бутун дунёга тарқатган Муҳаммад Хоразмий экан-

лигини Абу Райҳон Беруний ҳам ўзининг «Ҳиндистон» асарида алоҳида таъкидлаб кўрсатган.

Рим рақамлари билан мураккаб арифметик амалларни бажариш анча мушкул, улар билан ҳатто кўп хонали сонларни бериш ҳам ноқулай. Буюк бобокалонимиз Муҳаммад Хоразмий ихтиросидаги «араб рақамлари» билан эса ҳар қандай катта-ю кичик сонларни бериш мумкин. Шунинг учун ҳам дунё халқлари минг йилдан охиқ вақтдан бери улардан кенг фойдаланиб келмоқда.

«Ўзбек иримдан топибди» деганларидек, халқимиз рақамларни хосиятли ва хосиятсиз, бахтли ёки бахтсиз деб атайди, рақамларнинг бундай хусусиятлари халқимиз тўқинга мақол ва ибораларда ўзининг яққол ифодасини топган. Қуйида рақамлар ва улар иштираган халқ мақоллари ҳамда ибораларини бир бошдан кўриб чиқамиз.

Нул (0) — йўқликни билдириб, хосиятли рақам саналмайди. Тилимизда «ишлар нул», «ишни нулдан бошладик», «ҳаммасини нул қилдинг» деган жумлаларни ишлатамиз.

Бир (1) — хосиятли рақам ҳисобланади. «Бир кун туз еган жойга қирқ кун салом», «Икки ёрти — бир бутун», «бир бошга — бир ўлим», «бир ҳафтада бир бозор, уни ҳам ёмғир бузар», «Биттаю битта, яккаю ягона», «бири кам дунё», биринчи бўлиш овир, бир қадам, боланинг биринчи қадами каби халқ мақоллари ва ибораларида бир рақами улдуғланади.

Икки (2) бехосият, бахт-

сиз рақам саналади. «Икки юзламачи», «Икки дарахт билан бор бўлмас», «Қарс икки қўлдан чиқади», «Бирим икки бўлмади», «иккинчи қорангни кўрсатма», «иккинчи қадам босма» каби мақол ва ибораларда «икки»га нисбатан ҳурмат билдирилмайди.

Уч (3) ҳам бехосият рақамлар жумласига киради. Халқимиз «уч — пуч», «уч талоқ», «учинчи одам», «учинчиси ортиқча» каби ибораларни бекорга ишлатмайди.

Тўрт (4) хосиятли рақам ҳисобланади. «Тўрт муҷам соғ бўлса, бировга ялинмайман», «Тўртволон тугал бўлса, бўлмаганин бўлдира», «Кўзи тўрт бўлиб кутмоқ», «чориёрлар — тўрт саҳоба», «тўрт тарафинг қибла», тўрт фасл, «улфати чор, унда мазза бор» каби мақол ва ибораларда тўртнинг хосиятли рақам эканлигига ишора бор.

Беш (5) ҳам хосиятли рақамлар жумласига киради: «баҳонг «беш», «ишлар беш», беш юлдузли меҳмонхона, «беш қўлингни оғзингга тикма», «ишингга беш кетдим» каби.

Олти (6) бехосият рақам ҳисобланади. «Олтовлон ола бўлса, оғзидагин олдира», «Олтинчи бармоғи бор», каби мақолларда олтига салбий муносабат билдирилади.

Етти (7) рақами ўзбек халқининг энг севган бахтли рақамидир. Халқимизда «етти иқлим», «етти мўъжиза», «етти хазина», «етти қават осмон», «етти ўлчаб бир кес», «етти — кетди», «етти (етагон) юлдузни етти марта санаган савоб», «камалакнинг етти жилоси», «ҳафта — етти кундан иборат» каби мақол ва сўз бирикма-

лари яхшилик нурига йўғрилган.

Суфийлик таълимотида Худога етишиш етти босқичдан иборат, деб кўрсатилган. Баҳовуддин балоғардон йўлига етти танга садақа қилиш ҳам бежиз эмас. Қуръони қаримда Худо ўн саккиз минг оламни етти кунда яратди, дейилади.

Буюк шоиримиз Алишер Навоийнинг «Сабъаи сайёр» («Етти сайёра») достонида 7 рақами сарлавҳага чиқишидан ташқари шоҳ ва охиқ Баҳромнинг ҳафтанинг етти куни, етти хил рангдаги саройда, етти иқлимдан келган мусофир ҳикояларини тинглаши ҳам бежиз келтирилмаган. Навоий бу ҳикоялар орқали Баҳромни одил подшоҳ, комил инсон даражасига кўтармоқни, ўз халқларини англатишга ҳаракат қилган.

«Сабъаи сайёр»да 7 рақамига алоҳида урғу берилган, бу ҳам бежиз эмас, албатта, чунки тасаввуфнинг йирик вакилларида бири шайх Фаридиддин Атторнинг «Мантиқут-тайр» («Қуш нутқи») асари ёш Навоийга катта таъсир кўрсатган. Ўттиз қуш Семурғга, яъни Худога етишиш мақсадида дунёни кезиб, етти водийдан ўтишди. Аттор бу билан Худога етишиш йўли тасаввуфдаги тўрт босқичдан иборат, деган ақидадан фарқли ўлароқ, уни етти босқичдан иборат, деб кўрсатади.

Саккиз (8) рақами бехосият саналади: «Санамай саккиз дема», «Мен қиламан тўққиз, Эгам қилади саккиз» каби мақолларда саккизга нисбатан эҳтиёт бўлиш кераклиги уқтирилади.

Тўққиз (9) хосиятли ра-

қамдир, тўйларимизда «қадим-қадимдан «тўққиз-тўққиз қилиш», «тўққиз товоқ қилиш» одатлари сақланиб келинган. Исоннинг тўққиз ойу тўққиз кунда дунёга келиши ҳам бу рақамнинг хосиятли эканлигидан гувоҳлик беради.

Рақамлардан ташқари айрим сонлар ҳам хосиятли ва беҳосият саналади. Масалан: ўн (10) сони хосиятлидир: «Ўнга бўлса, ўрни бошқа», «Биринг — ўн бўлсин», «Бирни сочсанг, ўнни эк» мақолларида ўн сони улуғланади.

Ўн бирга (11) нисбатан ҳурмат билдирилмайди, буни ўн бир метрлик жаримада (футболда) ва «Чироқ олдим ўнинчи, пилиги ўн биринчи» (бир-бирига тўғри келмаган) мақолида ҳам кўришимиз мумкин.

Ўн икки (12) сони хосиятли саналади: ўн икки бурж, мучалнинг 12 йилга, йилнинг ўн икки ойга бўлиниши ҳам бежиз эмас.

Ўн уч (13) беҳосият саналади. Овруроода (насроний динидагиларда) беҳосият саналишининг ҳам узоқ тарихи бор. Уларда 13 сонининг беҳосият саналиши Исо Масих (Иусус Христос) ҳаёти билан боғлиқ. Исонинг 12 поғирди садоқатли, ўн учинчиси пайтонлик йўлига кириб Исони гапимларига танитиб, тутиб беради. Шунинг учун ҳам насронийлар 13 ни жуда ёмон кўришади. Ҳозирги кунда ҳам Оврופןинг айрим мамлакатларида 13 сонини уйларга, меҳмонхоналарда ҳам ишлатмаслик одати бор.

Ўн беш (15) хосиятли саналади: ўн беш кунлик ойдек, икки ўн беш — бир ўттиз, «бўламан деганнинг боласи ўн

бешида бош бўлар», каби халқ мақолларида ўн бешнинг яхши рақам эканлигини кўришимиз мумкин.

Ўн саккиз (18) ҳам хосиятли: ўн саккиз минг олам, ўн саккизга кирмаган ким бор.

Халқимиз ўттиз (30) сонини унчалик ёқтирмайди: «Ўттизида ўтин бўлган», «Бўламан деганнинг боласи ўн бешида бош бўлар, Бўлмайман деганнинг боласи ўттизида ёш бўлар» деса, қирққа (40) ҳурмат билдириб — «Қирқида қирчиллама», «Қирқи чиқди», «Қирқида чидаган қирқ бирига ҳам чидайди», дейди. Насронийлар ўттиз уч (33) сонини пайғамбар Исонинг умр ёши (у 33 ёшида чормихга тортилган) сифатида ҳурмат қилишса, биз мусулмонларда 63 Муҳаммад пайғамбаримизнинг муборак ёши деб эъзозланади. Ҳатто Хожа Аҳмад Нисавийдек авлиё, «пайхулмашойих» олтмиш уч ёшдан ортиқ ёрув дунёда янашни гуноҳ деб билган, қолган умрини ер тагида ўтказган. Халқимизда олтмиш уч ёшга етган кишиларнинг элга дастурхон ёзиш одати ҳам бор.

Қадим мунажжимларда оилада боланинг қайси куни қайси ойда, қандай мучал йилида, ҳафтанинг қайси кунда тувилишига қараб ҳам унинг келажагидан башорат қилиб, «китоб очиш» одати мавжуд бўлган. Одамлар ўз тақдирлари ҳақида тўқилган мақол ҳамда ҳикматли сўзларда ҳам сон ва рақамларни жуда кўплаб ишлатишган. Масалан, «Етмиш — кетмиш, Саксон — ер билан яксон», «Агар кирдинг етмишга — тайёрлангинг

кетмишга, Агар кирдинг саксонга — дунё иши йўқ сепга», «Тўқсон — йўқсан», «Ишлар — юз», «Юз билан юзлашган», «Минг яша, мингга кир, минг раҳмат» каби.

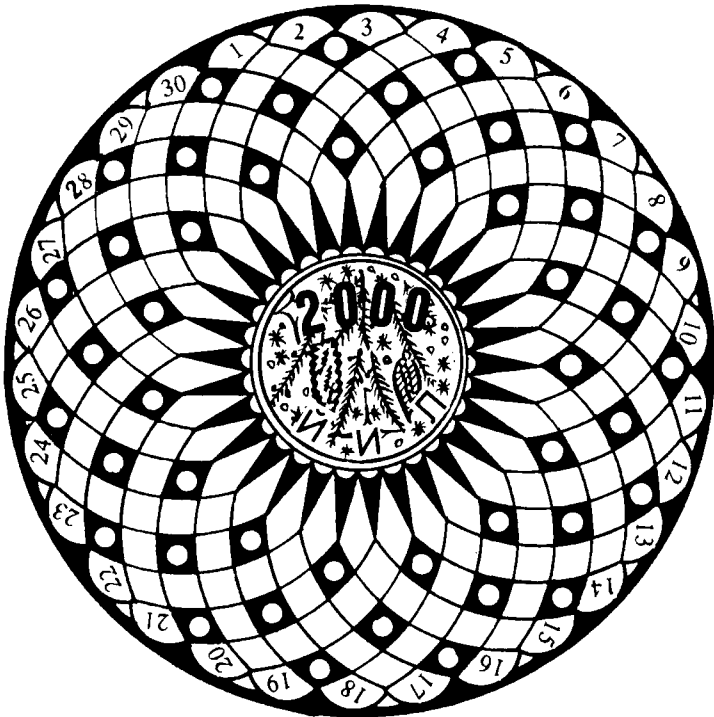
Эр-хотин турмуш қурганлигининг 25 йиллиги — биллур тўй, 40 йиллиги — кумуш тўй, 50 йиллигини эса олтин тўй, деб нишонланишида ҳам исон ҳаётида сонларнинг қанчалик аҳамиятли ҳамда эъзозланишини кўришимиз мумкин. Гўё исонлар ҳаёти ташқи жиҳатдан қараганда рақам ва сонлар устига қурилгандек кўринади. Ахир «Икки ёрти — бир бутун», «икки ўн беш — бир ўттиз», «Икки карра икки — тўрт», «Қирқини берган Худойим, қирқ бирини ҳам берар», «Бир майизни қирқ йигит бўлиб еган экан» каби кўплаб халқ мақолларида сонлар ва рақамлар бекорга ишлатилмаган-ку. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, рақам ва сонлар шу даражада ҳаётимиз қаърига сингиб кетганки, ҳеч ким ўз ҳаётини рақам ва сонлардан айрича тасаввур ҳам қилолмаса керак. Ҳатто, айрим сонлар ўзбек уруелари номларини ҳам англатади. Масалан: қирқлар, юзлар (жузлар), минглар каби.

Ушбу мақола сўнггида айтадиган гапимиз шуки, рақам ва сонлар ҳақида юқорида айтилган гаплар булар ҳали денгиздан томчи, ўз шахсий мулоҳазаларимиз, холос. Ҳурматли журналхонларимиз, бу ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашадилар деган умиддамиз.

Нормўмин ОЧИЛОВ.

БОШҚОТИРМА

ЁЙ БЎЙИЧА: 1. Янги йил да-
рақчиси. 2. Сурхондарё билан
Кофирхон дарёлари оралиғидаги
тоғ тизмаси. 3. Шариятга кўра
рўза тутиладиган ой. 4. Оммавий
ахборот воситаси. 5. Асад ва Ме-
зон оралиғида жойлашган бурж.
6. Ҳафта куни. 7. Сураткашлик
ашёси тайёрлашда ишлатиладиган
ишқорий металл. 8. Нозик,
ранг-баранг очиладиган манзарали
усимлик. 9. Доимо яшил, игна
баргли дарахт. 10. Ширинлик
тури. 11. Маълум бир нарсани
аввалдан айтиб бериш. 12. Ой
ҳаракатига асосланган йил ҳисо-
би. 13. Ваъдасида қатъий турув-
чи садоқатли дўст. 14. Ҳиндис-
тондаги шаҳарга номдош миллий
газлама. 15. Кўркем хушбўй ман-
зарали ўсимлик. 16. Чавандозлик
мусобақалари ўтказиладиган ин-
шоот. 17. Ҳажвий ўхшатма асар.
18. Ҳордиқ чиқариш маскани. 19.
Ўз-ўзидан ишлайдиган қурилма.
20. Транспорт тури. 21. Гўзал-
ларга хос ёқимлилиқ. 22. Эри-
шилган муваффақиятни амалда кўрсатиш.
23. Санъаткор, қуи ижрочиси. 24. Байрам ширинлиги.
25. Қўшиқнинг тақорланадиган қисми.
26. Тақсимотда ҳар бир кишига тўғри келадиган улуш.
27. Ўсимликлар олами мажмуи. 28. Мохир, уста ошпаз. 29. Амалга оширилган иш юзасидан
расмий ахборот бериш. 30. Саломатлик посбони мутахассис.

Фозилжон ОРИПОВ.

1999 йил 5-СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНИНГ ЖАВОБЛАРИ

1. Нафосат. 2. Садоқат. 3. Чопар. 4. Дафна. 5. Дақиқий. 6. Камалак. 7. Шинни. 8. Бозор. 9. «Нуроний». 10. Сумалак. 11. Палов. 12. Румий. 13. Нилуфар. 14. Нигерия. 15. Темир. 16. Садаф. 17. Ясавий. 18. «Асканио». 19. Дамас. 20. Донор. 21. Олмалиқ. 22. Олмония. 23. Тагор. 24. Салон. 25. Ҳабибий. 26. «Самария». 27. Хитой. 28. Широқ. 29. Чақирим. 30. «Жасорат». 31. Қоғоз. 32. Роман.
Ибратли сўзлар: Оила бир дарахт ўзи,
Муҳаббатдир илдизи.

Муқовада: Мусаввир Л. Қайдалованин «Алишер Навоий» асари

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан ўзгача бўлиши мумкин

Журналдан кўчириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Рашид РАУПОВ навбатчилик қилди

Ички безакларни мусаввир Қайрат АКЧУЛАКОВ чизди.

Мухаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80,
136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий
булим — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос булими — 136-54-88, маънавий ва қадрият булими — 136-58-81.

Терихга 1999 йил 6 декабрь берилди. Босишга 2000 йил 11 январда руҳсат этилди. Формати 70x108 1/16.
Шартли босма табақ 5,6. Шартли буюк нусха табақ 8,7,5. Нашриёт ҳисоб табағи 9,8. Нусхаси 9500. Буюртма
№ 4831. Сотувда келишилган нархда.

Ношир: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot